AMIR BRKA

Svjetlosti kasabe

Iz kulturne povijesti tešanjskoga kraja

EDICIJA DOSTIGNUĆA

IZDAVAČ:
Udruženje književnika Zeničko-dobojskog kantona
Zenica

ZA IZDAVAČA:
Kemal Mahmutefendić, predsjednik

UREDNIK:
Adnadin Jašarević

PREDGOVOR:
Prof. dr. Esad Zgodić

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

930.85(497.6 Tešanj)
821.163.4.(497.6).09:929

BRKA, Amir
Svjetlosti kasabe : iz kulturne povijesti tešanjskoga kraja / Amir Brka. - Zenica : Udruženje književnika Zeničko-dobojskog kantona, 2002. - 220 str., [8] str. s tablama : ilustr. ; 21 cm. - (Edicija Dostignuća)

Mehlem od bokvice / Esad Zgodić: str. 7-15. - O autoru: str. 217-218. - Bibliografske i druge bilješke uz tekst

ISBN 9958-750-19-8

COBISS/BiH-ID 11122950

Mišljenjem Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Federacije BiH broj 02-15-5410/02 od 27.8.2002. godine - knjiga *Svjetlosti kasabe* autora Amira Brke predstavlja proizvod iz člana 19. tačka 10. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet.

Predgovor

Prof. dr. Esad Zgodić

MEHLEM OD BOKVICE

Pišu se i publikuju knjige o *znanom*. I dosadno je čitati. Ništa uzbuđujuće. Ne samo u ekspertskom diskursu nego i u recepciji konvencionalne obrazovanosti. Pa ipak, nisu one bezvrijedne. Jer kad se to *znano* ne bi reproduciralo, uvijek bi se polazilo od početka. Bez memorije *znanog* ne bi bilo akumulacije znanja, a kulture bi ostajale uvijek u ranoj, instinktivnoj adolescenciji. Pod presijom da otkrivaju ono što je već drugdje otkriveno, ali njima nedostupno. Da, trošeći se iracionalno, razrješavaju probleme antropoloških egzistencija i socijalnog opstanka, mada su oni već jednom odgonetnuti. Ne mora, dakle, svaka knjiga nositi u sebi originalum da bi bila respektirana. I ne radi se, kako to često hoće reći nadmena, pakosna i pseudoelitistička svijest, o skribomaniji. Dolazi on i onda kad jest tu knjiga kao *predaja*, kao pamćenje znanog, kao medij kontinuiteta znanja i vrijednosti, a on jest konstituens identiteta individue, zajednice, nacije, ljudstva.

No, zbornik tekstova Amira Brke ne atribuira samo ovaj akcentirani smisao *predaje*. Ne samo vantešanjska, što je izvjesno, nego i lokalna obrazovanost, što je vjerovatno, ovdje će naći i ono *neznano* ili manje *poznato*. Zato, nije bilo one monotonije u čitanju, govori to osobno iskustvo. Naprotiv, draž u-poznavanja i držanje radoznalosti nakostriješenom tu figuriraju. I u ovom kontekstu označavamo ovaj rukopis kao pobu-

đujuću lektiru. Utilitaristično-hedonistička svijest, razumljivo, ništa od toga u njoj neće prepoznati. A svakodnevna nacionalna svijest, ne želeći da se oslobodi od komocije neznanja, vidi u njoj novi teret pledirajućeg vlastitog obrazovanja.

* * *

Ali, užitak u onoj komociji nije slučajan niti ekscentričan. Nacionalna svijest svakodnevnice voli da se poziva na nacionalnu historiju, da se u njoj utemeljuje i da se njome kozmetira, u njoj traži vrijednosne orijentire, izvorišta vlastita identiteta, studence velikih obećanja i misija, gejzire državnih politika i nacionalnih poslanja. Pri tome, ona faktički ne zna, ili malo toga zna iz stvarne nacionalne historije. Običajna nacionalna svijest, u stvari, kad je riječ o zbiljskoj povijesti nacije, jest *neznalica*.

No, prikriva i kompenzira ona to neznanje. U tu svrhu stoje joj na raspolaganju mitologije i epike, heroike, folkloristike i etnoidolatrije, galerije oživljenih svetaca, vođa i vojskovođa. Na primjer, umjesto da zna za *stvarnu historiju* bitke na Kosovu, ona stoljećima interiorizira skraćeno i mistificirano znanje - *mit o Kosovu*. Ili, umjesto da zna *stvarne* uzročnike, procese i događaje s kojima je Bosna pala pod osmansku vladavinu, ona se, da bi sačuvala predaju o papskom i katoličkom čistunstvu uopće, a i pod asistencijom etnocentrične historiografije, zadovoljava mitom o *bogumilskoj izdaji*, pa njeno *znanje* ovdje počinje i tu se dogmatski završava. Umjesto, na primjer, da zna za stvarne historijske tokove širenja islama u Bosni, ona operira mitovima o *nasilnoj islamizaciji* i o *danku u krvi*, i u

tome se iscrpljuje njeno *znanje* ovog doba iz bosanske historije. Umjesto stvarnog znanja zbiljske nacionalne historije, figurira, dakle, skraćeno ili pervertirano *znanje* u formi mitova i simbola, sakraliziranih mumija, mistificiranih paradigmi nacionalnih heroja i antiheroja, otrovnih stereotipija o Drugom...

Doskočiti i djelomice takvoj afekciji historijom nije, naravno, lahko, niti je, zapravo, moguće, a, vjerovatno, onoj svijesti - ni potrebno. Prosvjetiteljski porivi ovdje ostaju tek kao participacija, pokušaj, aspiracija. U tom kontekstu, ni od rukopisa Amira Brke ne može se očekivati više.

No, obrazovana nacionalna svijest, posebno ona koja nije, niti to smatra mogućim, vlastito obrazovanje apsolvirala, ovdje sebi može pronaći nadahnuća. Posebno ako prepozna jednu osebujnu zamku. Ako, dakle, u onom lokalnom - tešanjskom, koje nije samo po sebi bezvrijedno, dešifrira i ono opće naše, i to ne samo bošnjačke, kulture i tradicije.

* * *

Historija nije nikakav subjekt, a čovjek tek puki njegov predikat. Historija, otuda, ne Misli, ne Djela, ne Čini ništa. Ljudi su ti, i to konkretni ljudi, a ne apstraktno ljudstvo, koji osjećaju, misle i djelaju. Sekularno, a ovdje se ono, naravno, ne apsolutizira kao jedina izvjesnost, historijom ne vlada nikakav apriorij, ma kako se on poimao, kao onostrana transcendencija ili ovosvjetski kao historijski Um, Duh, Logos, Materijalitet, Tehnicitet i sl. Konkretni ljudi, u konkretnohistorijskom kontekstu, jesu ti koji daju smisao, baca-

ju u vrtloge i nesvjestice života, oblikuju historiju, čas suicidno, zločinima masovne smrti ubijanjem, čas aksiologijom humanuma...

Čovjek nije *biće nedostataka* - kako se to u konvencionalnoj antroplogiji misli. Naprotiv, to je *biće preobilja* koje se sa općom desekularizacijom, sa trijumfalizmom narcističkog antropocentrizma i napredujućim a nadmenim scijentizmom kao novom svjetovnom pseudoreligijom, nekontrolirano i bez granica uvećava tako da se čovječanstvo samopostavlja pred egzistencijalni izbor: ili će okončati u ekološkoj kataklizmi, u varvarskom suicidu, ili će prepoznati mjeru, ravnotežu i sklad, i tu potražiti spasonosno Života.

Druga je, dakle, stvar što ljudi sa *suviškom*, a ne nedostatkom, svoje moći i *preobiljem*, a ne oskudicom svojih sposobnosti, paradoksalno, ne mogu vladati vlastitim djelima. Pričinjava se kako je na djelu neki Misterij koji upravlja, te uobražavaju Historiju kao Subjekt koji čini. Otuda su ljudi skloni da svoje *historijske predikate*, ma kako se oni poimali, kao Država, Nacija, Partija, Klasa, Harizma, Znanost, Tehnika, Zavičaj, pretvaraju u mistične subjekte, a vlastite živote percipiraju kao njihovu kontemplaciju, ili kao pasivni proizvod, ili puku materiju, ili kao obezličenu energiju Historije kao vanljudskog Subjekta. No, zavodljive su ove mistifikacije, pa im ne odolijevaju ni najumnije svjetske filozofije. Što bi se, onda, moglo očekivati od svakodnevne svijesti?

Knjiga Amira Brke, razumljivo, bez samoljubivih pretenzija, imanentno jest pokušaj odolijevanja onim mistifikacijama Historije, Duha, Apriorija... Nije, na

primjer, recimo to tako, nikakav tešanjski mistikum ono što stvara, kultivira, oduhovljava, nego to čine konkretni ljudi, produkcija su zbiljskih individua, ove ili one ličnosti. One su njena preokupacija i njihova su djela u žiži rukopisa. Ona, ova knjiga, te ličnosti vraća iz zaborava. Ne zadovoljava se njihovom nekrološkom memorijom. Trga predrasude u dosadašnjim percepcijama. Pledira za tradicioniranje njihovog djela. One su, te ličnosti, žiška koja svijetli u zagonetnom medijumu čaršije, kasabe, zavičajnosti, lokalnog krajolika. Svoje *kulturno poslanje*, u tom kontekstu, samorazumijeva kao "... nastojanje... da, koliko mogu, ukažem na značaj tih nekoliko pojedinaca iz prošlosti Tešnja, kulturne prije svega, koji su svojim angažmanom postigli to da se uz ime Tešnja uvijek nekako vezuje odrednica sredine naglašeno sklone onome što se obično podrazumijeva pod kulturom u užem smislu riječi... A to su imena koja svijetle, i svojom svjetlošću rastjeruju mrak koji obavija kasabu, uporni i neumorni, sveobuhvatni mrak. Oni su u tom mraku emitirali krugove svjetlosti oko sebe, omogućujući i drugima da spas od mraka, ako im je spas uopće potreban, pronalaze u tom svjetlu." Sama, tako, i po osmišljenoj intenciji, ali sada, nakon publiciranja, i kao objektivitet, hoće ova knjiga da bude *demonstracija kulture pamćenja*.

Na drugoj strani, što je i razumljivo, i sam mjestimice ne može da odoli čarima kultnih predsava o ekskluzivitetu *tešanjskog duha - miljea*, pa otuda i valeri glorifikacija i tonovi pristrasne recepcije. U tom smislu, tek ilustrirajmo to, reći će: "... ima Tešanj i

svojih objektivnih posebnosti, svojih samozatajnosti, mistične kondenzacije svojih stoljeća, kao i mnogo drugo dugovjeko ljudsko stanište. Možete potrošiti cijeli život gonetajući to, a da ne otkrijete mnogo." U sličnom smislu na drugom mjestu kazaće: "Slikaru je jedan Tešanj dovoljan za cijeli život. Povijest je Tešnja, naime, toliko duga i bogata, toliko slojevita da se znacima u njoj pronađenim mogu označiti sva univerzalna pitanja."

Čini se da, ipak, i u vlastitom svjetonazoru, iako u nerazvijenom obliku, Amir Brka, u osnovi slijedi ideju desupstancijalizacije ili deesencijalizacije Historije. U paradigmatičnom smislu, evo jedne njegove formulacije koja tek *indicira* takvo stajalište: "Duhovna vertikala... Zar takvo što uopće postoji...? Čini se da povijest čovjekova ilustrira jednu suprotnu duhovnu tendenciju, te da postoje tek pojedinci koji joj se nastoje oduprijeti, i da je tako svugdje, pa i u Tešnju." Otuda, u svom svjetonazoru, sada ponovo u kontekstu demistifikacije *tešanjske posebnosti* kao nekog nadpersonalnog supstancijaliteta, insistira na jednokratnom, osebujnom, individualiziranom, neindustrijskom, dakle onom *personalnom* što izmiče nasilju Cjeline, diktaturi Općeg Duha, misteriji Totaliteta i sl. A ono jest u ličnosti, i djelo je same ličnosti. Zato će i reći kako je "... svaki pojedini čovjek neponovljiv, poseban. Tu gdje cirkulira, gdje, u trenju s mrtvima i živima, troši svoju energiju, tu gdje, da parafraziram Borgesa, kroz labirint linija u stvari iscrtava svoj vlastiti lik, sve je posebno. Bilo gdje. Ja sam u Tešnju, i zato sam njime opsjednut, jer sam opsjednut svojim životom."

U kontekstu one ambivalencije, međutim, *egzistencijalistički diskurs* kao filozofiju protesta protiv Općeg, Cjeline, Totaliteta što dezindividualizira, pa predikate života transformira u mistične Subjekte, te tom diskursu konzekventnu *etiku personalizma*, etiku koju i osobno preferiramo, a koja stoji u pozadini njegovih tekstova, i tretiramo kao njihove vrijedne dimenzije.

Lokalna egzistencija uvijek, nekakvom nevidljivom rukom, iznuđuje izvjesne tonalitete konformizma. Ni ovaj rukopis nije mogao izmaći toj začaravajućoj ruci i imanentnoj presiji miljea ili konkretnog konteksta. Kritički diskurs funkcionira, ali mjestimice dozirano, posebno kad je riječ o djelima živih su-građana. Što osviješteno, a što u spontanitetu, da li i u kojoj mjeri? Dolazi možda to i iz profesionalnog habitusa, heterogenosti tema kojima se bavi, svrha tekstova koje publicira... A kad izbije za trenutak na vidjelo, onda je on snažan, utemeljen, argumentiran, odmjeren. U moru ovovremene destrukcije, golog pragmatizma, divljeg egoizma - zna da vrednuje i afirmira vrijedno, da hipostazira čin stvaranja i preferira otoke konstrukcije kao vrijednosti po sebi. Ali, zna da problematizira ono hendikepirajuće, ograničeno i previđajuće, ali nikada primitivnom, odvratnom logikom *ad hominem*. Kultura kritičkog mišljenja, kad je na djelu, odsijava se.

No, možda je, sa našeg stajališta, ponegdje, bar kad je riječ o percepciji *komunističke Bosne*, u osnovi, *pomodaran*. Mislimo, prije svega, na simplifikatorske poglede na status religioznosti. Stoje, međutim, takvi uvidi na marginama njegova rukopisa, pa ih ovdje i ne problematiziramo nego tek uzgredno uočavamo.

* * *

Doba je *u-stručavanja*. Vlada prisila ekspertokratije, a unutar nje i suprasubspecijaliteta. Znanje je do kraja razmrvljeno. Podjela rada do kraja invalidizira. Može li se tome doskočiti bar na tlu kratkih dometa ili u mikroskopskoj geografiji kulture?

Ovdje se Amir Brka pojavljuje izvan ovih povijesnih megatrendova. On je izdavač i producent. Pjesnik i romanopisac. Književni historičar i kritičar, te likovni opservator. Istraživač je, kreće se u arhivama, piše i u historiografskom diskursu. Odjekuju i znanstvene intonacije. Hroničar, vodič i meritum u kulturnoj javnosti. Protagonist multikulturalnosti, no, s bošnjačkom samosvijesti. Poeta i etičar otvorenog društva, ali bez zanosa apstrakcijama koje dezindividualiziraju, a identitete promoviraju u fikcije ili u irelevantne fluidnosti. Koliko je u svemu tome tegobe, tjeskobe i tereta?

Naša stvarnost, posebno nakon 1990. godine, nije ravna, glatka ploha. Naprotiv, zbilja je od gromada hrapava, ništa više ne klizi, svuda su mjesečevi pejzaži, rovovi, tarabe, hendeci, bentovi, živice i barikade, traži se besmislena snaga i hoće se bespotrebna energija. Ništa se ne postiže bez nadnaravnog otpora, ni najmanji korak ne čini se bez suvišnog napora, životi se troše bolnom uzaludnošću. Ono što je drugdje sitnica, ovdje je ponor, ovdje se svakodnevno prisiljava na kiklopski skok, dok je tamo dovoljna dokona šetnja. Mir, red i izvjesnost pripadaju antropologijskoj konstrukciji, a ovdje su ekscentrično i žuđeno.

Nešto od ovih osobnih iskustava života odzvanja i u Brkinim intervjuima. Svjedoče oni: ništa što radi ne

pripada svijetu idiličnosti niti je njegov proizvod, pa bi se u grijeh i falsificiranje zapalo kad bi se percipiralo i vrednovalo logikom zastarjelog romantizma. Prikrivanje i prekrivanje muke i tjeskobe promašuje. I, osim što je lažno, nehumano je. Gdje su olakšanja?

* * *

Živjeti ovdje znači živjeti s bolnim čirom koji nikako da dozrije i raspukne se. *Mehlem od bokvice* ovdje jest čarolija stvaralaštva. Samo, kako kažu drevni kineski mudraci, smrt jeste definitivno pucanje čira, a s njim i dolazi apsolutno olakšanje, bezbolna tišina. Vjerujemo da je i tešanjski krajolik prepun ljekovitih bokvica s humanom nadom da će završavati sve više u Amirovom imaginarnom herbarijumu, a ne kao obloge na njegovoj duši.

I.

NJEŽNOST HEROIKE

Narodna pjesma *Tomić Mihovil i Tešnjanin Alija*

Prisutnost hajdučije i hajduka zabilježena je u južnoslavenskim zemljama već od prvih godina pada pod osmansku vlast, a kad se koncem 16. stoljeća javljaju počeci slabljenja osmanske moći - i ova pojava doživljuje svoju ekspanziju. Socijalni problemi tada su osobito izraženi u Bosanskome pašaluku, zahvaljujući dobro znanim specifičnostima što ih je ovoj pokrajini uvjetovao njezin prema Evropi isturen položaj. Ako hajdučiju shvaćamo kao fenomen uzrokovan socijalnim i pljačkaškim motivima, što je ona prvenstveno bila, a ne kao družine politički svjesnih boraca za slobodu, kako još biva predstavljana, onda neće biti čudno da je takva Bosna, sa svojim brojnim šumama i teško prohodnim planinama, predstavljala kolijevku hajdučije.

U takvim je okolnostima živio i Mihovil Tomić, hajdučki harambaša za kojeg dugo nije bilo izvjesno predstavlja li njegov lik proizvod pjesničke imaginacije ili njegova epska egzistencija ima i povijesnu utemeljenost. Na koncu su pronađeni dokumenti na osnovu kojih je nedvojbeno utvrđeno da je ovaj hercegovački hajduk rođen i odrastao u okolici Tomislavgrada, i da je živio u prvoj polovici 17. stoljeća - u kojem je živio veliki broj junaka južnoslavenske epike. Koliko je Tomićeva četa, koja u pjesmama obično broji tridesetak hajduka, zadavala nevolja širom Pašaluka, najbolje govori navod da je u povodu njegova hap-

šenja i pogubljenja, srpnja 1642. godine, u Sarajevu priređeno slavlje veće od onoga kad su Osmanlije osvojili Babilon[1].

Fra Grga Martić u jedan je svezak sakupio veliki broj pjesama o Mihovilu, i taj se rukopis, naslovljen *Narodne pjesme o hercegovačkom hajduku Tomić Mihailu*, čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (broj 6675), a zasebne zbirke pjesama o ovome junaku objavljene su u tri navrata. Hrvatsko kulturno društvo "Napredak" iz Sarajeva tiskalo je 1931. godine, u redakciji Ivana Renđea, *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, a potom je Anđelko Mijatović dva puta sačinjavao izbor iz brojnih pjesama o Tomiću (Zagreb 1969. i Sinj-Duvno 1985. godine). Oba su priređivača pjesmama pridodali i značajne tekstove o Mijatu, ali je zanimljivo da još uvijek nemamo studiju koja bi, na osnovu sada već ne tako oskudne faktografske kronologije, predaje i pjesama, obuhvatnije rasvijetlila lik i ličnost ovog po mnogo čemu izuzetnog hajdučkog četovođe[2]. Mijat, naime, nije bio razbojnik i siledžija kao većina drugih hajduka. Predaja i pjesme predstavljaju nam ga, podudarajući se u tome u tome sa dostupnim povijesnim podacima, kao neustrašivu, ali širokogrudu i plemenitu, dakle - vitešku osobu. Njegovu junaštvu u ono vrijeme nije bilo premca. To, pored

1) Gligor Stanojević: Dalmacija u doba Kandijskog rata, *Vesnik Vojnog muzeja*, Beograd, 1958, sv. 2, 97-98. str.

2) Jedini *pokušaj* predstavlja moj diplomski rad odbranjen 1987. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu i kasnije, pod naslovom *Hajdučki harambaša Mijat Tomić u historiji, predaji i pjesmi*, objavljen u dobojskom časopisu *Značenja* (VIII/1989, 17-18, 154-171).

usmene tradicije, potvrđuje i prvi pisani izvor o pogibiji Mijatovoj: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, djelo fra Filipa Grabovca objavljeno u Veneciji 1747. godine. Između ostalog Grabovac piše "kako posli Tomića Mijata iz Duvna nije bilo već pravog ajduka, nit će već ni biti" (486. str.).

Svoju je plemenitost Mihovil Tomić znao iskazati često i u različitim prilikama, ali je ona najizrazitija u pjesmi *Tomić Mihovil i Tešnjanin Alija* koja je najuspjelija među pjesmama što se vezuju za njegovo ime. Zapisao ju je Đuro Margetić, učitelj iz Imotskoga, rodom iz Tomislavgrada, a objavljena je prvi put u knjizi *Vienac uzdarja narodnoga o. Andriji Kačiću Miošiću* (Zadar, 1861.).

Mijat Tomić jedne noći sa svoja tri hajduka, svi preobučeni u "mlade pašajlije", kreće u Tešanj, ka kuli Tešnjanin Alije, jer su čuli da u ovoga ima "nebrojena blaga". Kad su stigli i na prevaru ušli, Mijat se "kaže", pa zatraži od Alije da mu preda hiljadu dukata i razne dragocjene dijelove junačke opreme. Alija odbija da udovolji zahtjevu, i

Baš htijaše zametnuti kavgu,
Svoju ludo izgubiti glavu.

Uto priskoči Alijina ljuba, pa umiri muža i obeća da će ona sve urediti na opće zadovoljstvo. Bula uzima "iz bešike sina" i makazice, te ih daje Mijatu da joj šiša sina, a ona će njega i njegovo društvo bogato nagraditi[3]. Mijat zastane, pa svrne pogled na svog hajduka Crnog Arapina, a ovaj mu rekne:

3) Time bi bilo postignuto *šišano*, ili *vodeno* kumstvo - običaj u Bošnjaka prema kojem kumom postaje onaj ko mu, dok djetetu

"Šta me gledaš, bog te ne vidio,
Udri čedom od zemljicu crnu,
Od zla roda nek nije poroda,
Da se robi prebijela kula."

Harambaša ga ne posluša, nego okrene glavu prema Savi od Posavja, koji mu odgovori potpuno isto. Kad mu sestrić Marijan kaže da čini kako je njemu drago, on šiša dijete, pa ga daje majci, govoreći joj:

"Kumo moja, pametna Turkinjo,
Vrsna ljubo Tešnjanin Alije!
Evo tebi moje kumče malo,
Moje kumče, tvoje čedo drago."

Tomić, čini se, nije ni pomišljao postupiti drugačije nego što je na koncu učinio. Njegov upitni pogled nije bio izraz nedoumice: očigledno iznenađen, pa potom i zadivljen dovitljivošću bule, što pokazuju riječi kojima će joj se obratiti, on je iz njezinih ruku odmah prihvatio i dijete i makaze, a nepoznati pjevač, nesumnjivi umjetnik, tom dramatskom neizvjesnošću zapravo je Tomićevim hajducima Arapinu i Savi dao mogućnost da iskažu svoju beskrupuloznu nepokolebljivost u nakani da po svaku cijenu dođu do plijena. Naravno, i Tomićeva je prvotna namjera bila ista, ali je nepoznati pjevač, gradeći Tomićev lik, izveo njegovu transformaciju do viteza kojemu, ipak, sama otimačina nije najvažnija. A gesta Arapina i Save od Posavja tu je sa-

još nisu unošene makaze u kosu, odreže kose najprije više desnoga uha, onda nasred glave, i, na kraju, ponad lijevog uha. Kosa se baca u zdjelu s vodom. Ovo kumovanje biva i sa kršćaninom. - Vidi: Kosta Hörmann: Kumstvo u Muhamedovaca, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, I/1889, 36-38.

mo da bi, vještim kontrastiranjem, na tamnoj podlozi još snažnije bio istaknut *ljudski* Mijatov lik.

Potom postave "sofru i trpezu", pa večeraju u veselom raspoloženju. A kad je Tomić sa društvom kretao, bula pođe u odaje i iznese darove. Svakome hajduku daruje po jednu bogatu ječermu i skupocjenu pušku, a kumu Mijatu dvije. Uz to mu još pridoda zelenu dolamu i "palu okovanu", i, povrh svega, svakome po stotinu cekina, a Tomiću dvije stotine. Sad Mijat uzme darivati svoje kumče, pa mu daje "babinu dolamu", Aliji daje palu, a onih dvije stotine cekina opet, kao dar, vrati svojoj kumi, obećavši donijeti, kad slijedeći put navrati, i bolje darove od ovih.

Pjesma prije svega slavi plemeniti Mijatov karakter, a plemenitost je, uostalom, ona vrlina koju, uz junaštvo, epika smatra najvrednijom ljudskom odlikom. Pored ovog središnjeg njenog interesovanja ova pjesma slavi i neobičnu mudrost Alijine ljube, mudrost koja nije osobito česta karakteristika ženskih likova u epici na južnoslavenskom prostoru. Možda joj je po svojoj domišljatosti ravna jedino djevojka iz znamenite pjesme *Djevojka nadmudrila Marka*, koja, "poučena" nesretnom sudbinom sestre Leke kapetana, vješto izbjegne prosidbu Marka Kraljevića koristeći - i ona - kumstvo.

Nije slučajno da se i u jednoj i u drugoj pjesmi kumstvo javlja kao sredstvo koje se, poput nepremostive barijere, ispriječi pred naumom Mijata, odnosno Marka. Patrijarhalnome je pjevaču, naime, kumstvo jedna od najvećih svetinja, a njegovo kršenje spada među najteže oprostive zločine. Stoga epskome junaku ka-

kav je Marko, bez obzira na neke izuzetne njegove postupke, a pogotovu Mijatu koji je oličenje idealne epske etičnosti, nije mogla biti data uloga skrnavitelja najsvetijih narodnih tradicija. Da bismo ilustrirali patrijarhalni značaj kumstva, reći ćemo da je Mijat, prema predaji, ubijen na prevaru, po izdaji svoga kuma Ilije Bobovca. Anđelko Mijatović je u okolici Tomislavgrada zabilježio da je uspomena na Bobovčevu krivnju još uvijek živa i rasprostranjena[4].

Zbog svoje istinske raritetnosti - ova je pjesma neprestano privlačila pažnju i izazivala divljenje i oduševljenje. Tako je, na primjer, poznati pročavalac usmenoknjiževne baštine Stjepan Banović pisao: "Po skladnom izmiru, po plemenitosti, širokogrudnosti i viteškom čovještvu ona pjesma o Tomić Mijovilu natkriljuje sve epske pjesme kod južnih Slavena (...) Da je najdarovitiji estetičar prema pravilima Aristotelove poetike sastavljao nešto slična, ne bi nikako bolje ni zgodnije mogao provesti skladnost izmira negoli je to učinila ova naša narodna pjesma."[5] Kako god bilo sa ovim Banovićevim ushićenjem, sigurno je da je ova pjesma još jedan od argumenata koji dovode u pitanje poprilično raširenu tvrdnju da je sve najbolje iz južnoslavenskog narodnog pjesnikovanja skupljeno u Vukovim zbornicima.

Pjesma je znala i stvaraocima poslužiti kao nadahnuće. Husein Dubravić Đogo, koji se bavio i prouča-

4) Anđelko Mijatović: Predgovor, u: *Narodne pjesme o Mijatu Tomiću*, Sinj-Duvno, 1985, 13.

5) Stjepan Banović: Tomić Mijovil, najmiliji hrvatski narodni hajduk, *Obzor*, LVII/1931, 31, 5.

vanjem Mijatove epske i povijesne sudbine[6], napisao je po motivima narodnih pjesama o Mijatu dramu u pet činova[7] od kojih je, unekoliko prerađen, kao cjelovit komad objavljen samo treći čin, naslovljen *Mijat harambaša i Tešnjanin Alija*[8], gdje je prilično neuspjelo transponiran dramski potencijal pjesme o kojoj je riječ. I spominjani je Stjepan Banović sastavio, "pazeći na narodni duh i jezik", libreto za operu, ali nije mogao, kako sam veli, pronaći autora koji bi ga uglazbio[9].

Treba reći da su na osnovu ove i još nekih pjesama o Mijatu izvođeni zaključci kako su one "osobite karakteristike naročite hrvatske duhovne individualnosti"[10], ili kako je "Mijat Tomić prototip hrvatskog narodnog junaštva i predstavnik sasvim posebne narodne individualnosti"[11], u smislu da nije bitno da li je Mijat "uistini i bio onako plemenita srca kako ga naše pjesme prikazuju, nego je odlučno to da ga takvog želi imati i u uspomeni zadržati hrvatski narodni slušač, a pjevači iz drugih krajeva, koji pjevaju drugim slušačima, možda bi Mijatu dali sasvim protivne osobine, koje daju obič-

6) Husein Dubravić Đogo: Tradicija o Mijatu Harambaši, *Napredak* (kalendar), 1931, 66.

7) Rukopis u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, zaostavština H. D. Đoge.

8) Husein Dubravić Đogo: Mijat harambaša i Tešnjanin Alija, *Hrvatsko kolo*, XXII/1941, 154-173.

9) S.Banović, navedeni rad.

10) Nikola Andrić: O hrvatskoj duhovnoj individualnosti, *Hrvatske narodne pjesme*, knj. VIII, Matica hrvatska, Zagreb, 1939, 22.

11) Isto.

nim svojim hajducima"[12]. Tačno je da je za usmeno-književne tvorevine od izrazite važnosti to šta određeni "slušači" hoće čuti, međutim - ne vjerujemo da je moguće apsolutizirati taj faktor i smatrati ga isključivim u svakom slučaju, a pogotovu onda kada se povijesni i epski karakter junaka, odnosno: *lik* i *ličnost*, uglavnom podudaraju, kakav je slučaj sa Mijatom Tomićem. Uz to, valja imati na umu da Mijat nije bio epski junak omiljen samo u hrvatskoj nego i u bošnjačkoj i u srpskoj sredini, koje su također sudjelovale u risanju njegove epske fizionomije.

12) Isto, 20. str.

VOLJA SPUTANA OKOLNOSTIMA I TRAGEDIJOM

Hamzalija Ajanović bio je čovjek koji je na širokom društvenom planu značio i obećavao mnogo. U vremenu u kojem je živio - ličnost nesumnjiva ugleda i autoriteta u svim slojevima bošnjačkoga naroda, ličnost čija je javna riječ u prvim godinama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca imala izuzetnu težinu, jer Ajanović bijaše vanredno obrazovan, a, uz to, sposoban da sagledava i promišlja tešku poziciju Bosne i Bošnjaka u novim okolnostima, te dovoljno hrabar da odlučno i nedvosmisleno u skupštinskim izlaganjima i novinskim člancima ukazuje na pogubne tendencije koje su proisticale iz antibosanski i antibošnjački utemeljene politike državnih vlasti. Taj imperativ - da se sa svim svojim potencijama stavi na raspolaganje svojoj zemlji i svome narodu u okolnostima koje su u sebi sadržale tek ovlaš prikrivenu klicu katastrofe[1] - bio je presudan da Hamzalija Ajanović žrtvuje vlastite afinitete i

1) O položaju Bošnjaka nakon stvaranja Kraljevine SHS vidi: Mustafa Imamović: *Historija Bošnjaka*, Sarajevo, 1997, 489-492. str; Atif Purivatra: *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 3. izd, Sarajevo, 1999, 34-47. str; Šaćir Filandra: *Bošnjačka politika u XX. stoljeću*, Sarajevo, 1998, 57-65. str; Fadil Ademović: Položaj muslimana-Bošnjaka u periodu između dva svjetska rata (1918.-1941.). Razgovor sa historičarem Mehmedalijom Bojićem, autorom "Historije Bosne", *Takvim za 2000*, Sarajevo, 1999, 221-233. str.

Hamzalija Ajanović

da se, umjesto za započeti put znanstvenika, opredijeli za politiku, da umjesto književnik i doktor književnosti postane novinar i publicist. "Mjesto u Paris ili Sarajevo, ode u Beograd. Školu zamijeni Skupštinom, a naučni rad redakcijom 'Pravde'."[2] Primjedba književnika Ahmeda Muradbegovića, izrečena u polemici sa Ajanovićem, "da se on razvio iz kulturnog radenika u aktivnog političara i time sputao vlastiti individualitet u karike partijske dosljednosti i momentalne političke nužde"[3] - možda je i tačna, ali bi se takvu Ajanovićevu gestu vjerovatno moglo razumjeti i kao čin intelektualca koji tragično sputava vlastitu volju zarad društvenoga angažmana u sudbinski delikatnim momentima za narod iz kojega potiče, a ne tek kao puku i banalnu želju za građenjem političke karijere i težnju za osvajanjem vlasti, odnosno sticanjem društvene moći. Uostalom, politički angažman u Jugoslavenskoj muslimanskoj organizaciji (JMO), s obzirom na karakter Kraljevine SHS i njime uvjetovan program te stranke, teško da je ijednome Bošnjaku mogao donijeti nešto dobro.

---

2) Hamdija Kreševljaković: Hamzalija, *Novi glasnik Jugoslavenske muslimanske organizacije*, I/1925, 2, 3.

3) Ahmed Muradbegović: Izolacija muslimana. Odgovor Hamzaliji Ajanoviću na njegov članak u "Pravdi", *Slobodna tribuna*, II/1922, 91, 2. - I nije samo Muradbegović to konstatirao: anonimni autor bilježi da je i "Branko Vodnik, njegov (Ajanovićev - op. A.B.) profesor na zagrebačkom Sveučilištu, uvijek (je) žalio što se Hamzalija dao u politiku" (*Narodna uzdanica*, II/1934, 188). A, prema svjedočenju H. Kreševljakovića, i sam Ajanović često "je puta požalio što je ostavio zvanje za koje se spremao" (kao pod 2).

Hamzalija Ajanović rođen je u Tešnju, po nekim izvorima 1892, a po drugim 1893. godine (u Matičnoj knjizi rođenih Općine Tešanj nisam uspio pronaći podatke o njegovu rođenju). Otac mu je bio posjednik Ali-beg. U Tešnju je završio osnovnu školu, a tri razreda "velike realke" završava u Banjaluci, da bi 1909. došao u Sarajevo gdje 1914. godine završava ovu školu. Slavistiku i romanistiku studira u Beču, Zagrebu i Gracu, te, nakon dvogodišnjeg služenja u vojsci (Tuzla, Sarajevo, Budimpešta), 1918. godine vraća se na Zagrebačko sveučilište gdje diplomira 1920. godine. Još kao sarajevski đak isticao se u organizaciji "Mlada Hrvatska", pa je 1910. postao tajnikom njezine literarne sekcije, a 1912. godine predsjednikom i organizacije i sekcije - nakon što je to mjesto, zbog završetka školovanja, napustio Hamdija Kreševljaković. U školskoj 1913/1914. godini Ajanovića literarna sekcija "velike realke" bira za svoga predsjednika, a istovremeno se u Sarajevu pokreće omladinski list *Hrvatska svijest* u kojem Ajanović obilno surađuje, te uređuje brojeve 4-8, uz to šaljući literarne članke u *Mladu Hrvatsku* i u *Hrvatski dnevnik*.

Istaknutu poziciju Hamzalije Ajanovića u njegovoj generaciji đaka sarajevske "velike realke" možda najbolje ilustrira slijedeće svjedočenje Hamdije Kreševljakovića: "Negdje pred konac školske 1914. proslaviše đaci velike realke 100-godišnjicu rođenja pjesnika *Smrti Smail age Čengića*. Proslavi je sudjelovalo pored đaka i nešto općinstva, profesorski zbor i onovremeni inšpektor Tugomir Alaupović. Hamzalija pozdravlja prisutne kratkim i jezgrovitim govorom, a on-

da drži predavanje o Mažuraniću koje traje preko pola sata, bez da pred sobom ima i najmanji papirić. Pri kraju proslave Alaupović mu čestita i bodri i njega i njegove drugove."[4]

Od 1914. godine, dakle, Hamzalija Ajanović studira na Bečkom sveučilištu, a u drugome semestru prelazi u Zagreb. O tome kakav je bio student - opet je najpodesnije poslužiti se Kreševljakovićem: "U ljetu 1915. posjetio sam u Zagrebu sveučilišnog profesora Dragana Boranića, kod kojeg je Hamzalija slušao predavanja i radio u seminaru. Gospodin mi Boranić pokaza Hamzalijinu seminarsku radnju 'Refleksije iz Gundulićeva Osmana'. O ovoj radnji i našem milom rahmetliji (Hamzaliji - op. A.B.) vrlo se pohvalno izrazi ovaj naš učenjak. Od jeseni 1915. do ožujka 1917. Hamzalija je u Grazu Murkov đak (...) Više njegovih seminarskih radnja, kako mi je rekao sam Murko jednom zgodom, mogu se uzeti za doktorsku disertaciju i objelodaniti kao potpune študije."[5]

Nešto dužim literarnim tvorevinama, dvjema pričama, Hamzalija Ajanović oglasio se već kao osamnaestogodišnji mladić: *Nesretna ljubav*[6] i *Stara vrba*[7]. Obje ove pripovijesti odlikuje početništvo u svakom pogledu. Nevještom sintaksom, stilskom neupečatljivošću, kompozicijskom simplificiranošću - on obrađuje jedan onovremeni "tipski motiv bosanskohercegovačkog muslimanskog stvaralaštva: o ljubavi dvoje

4) H.Kreševljaković, navedeni članak, 2. str.
5) Isto, 3. str.
6) *Behar*, X/1909-1910, 6, 85-89.
7) *Behar*, XI/1910-1911, 2, 25-27.

mladih pred kojom stoji roditeljska zapreka"[8], a u realizaciji ovog općeg motivskog mjesta korišćen je i rekvizitarij karakterističan za ovu vrstu bošnjačke proze s početka 20. stoljeća, bez bilo kakvih odstupanja koja bi značila stilogene vrijednosti: sentimentalni romantizam, folklorizam, patetična intonacija, didaktičnost - tako da se na osnovu ovih Ajanovićevih priča može govoriti tek o tome da je on imao namjeru pisati. No, već slijedeća, *Ne bi joj suđeno*[9], sigurnošću naracije, unekoliko razvedenijom kompozicijom, melodramskom strukturom, eskiviranjem transparentnosti pouke, a možda posebno sasvim uspjelom slikom bošnjačkog sela, njegovih ozračja i odnosa u njemu, njegova života, datom, doduše, tek u naznakama - onoliko koliko je to funkcionalno "trpio" osnovni tok priče - niukoliko nije zaostajala za prozama što su ih bošnjački listovi onoga vremena donosili, i kazivala je da se radi o uistinu darovitome peru. Ali, kad je beletristika u pitanju, to je od Hamzalije Ajanovića bilo sve.

A da je žaljenje što je tako često izražavano usljed Ajanovićeva napuštanja znanosti o književnosti imalo svoje istinsko opravdanje - u to nas uvjerava njegov jedini objavljen esej *Musa Ćazim Ćatić*[10] publikovan 1916. godine, na prvu godišnjicu pjesnikove smrti. U njemu je Ajanović apostrofirao neke od ključnih odli-

8) Muhsin Rizvić: *Behar: Književnoistorijska monografija*, Sarajevo, 1971, 405. str.

9) *Biser*, I/1912, 1, 9-10; 2-3, 11-15; 4, 59-61.

10) Hamzalija Ajanović: Musa Ćazim Ćatić. Povodom godišnjice pjesnikove smrti, *Sarajevski list*, 1916, 110, 1; 111, 2; 112, 3; - Musa Ćazim Ćatić: *Sabrana djela*, Tešanj, 1968, knj. 2, 230-239. str.

ka Ćatićeva pjesništva, i te su ocjene u osnovi opstale u svim kasnijim spisima o Ćatiću, doživljujući proširenja, stanovite formalne modifikacije ili opsežnije elaboracije[11]. Doista, ovaj nam Ajanovićev esej, svojom sigurnošću opservacije, naobrazbom autora i sposobnošću prepoznavanja nosivih vrijednosti Ćatićeva pjesništva, kazuje da je bošnjačka književna znanost njegovim okretanjem politici izgubila mnogo, makar da je on u toj znanosti ostao još samo devet godina koliko je nakon objavljivanja ovog eseja živio[12].

Ali onda je, dakle, "došla" politika, i Ajanović ne dovršava svoju komparativističku dizertaciju *Utjecaj romanskih literatura na Eugena Kumičića*, iako mu je francuski konzul u Zagrebu bio obećao stipendiju da ode "na godinu dana u Paris, da se usavrši u jeziku"[13]. Na izborima održanim 28.11.1920. godine Ajanović, kao kandidat za banjalučko okružje[14], jedan je od 24

11) To zaključuje i Rizvić: "Na godišnjicu pjesnikove smrti, 6.IV 1916, Hamzalija Ajanović je objavio prvi značajniji prikaz Ćatićevog života i rada, koji po nekim interpretacijama i tumačenjima njegove poezije iz artističko-simbolističke faze, te po prvom konstatovanju uticaja Vojislava Ilića, Galovića, Dučića, Kranjčevića, zatim Namik-Kemala, Abdül-Hak Hamita i Tevfiq-Fikreta na Ćatićevu poeziju zadržava i danas svoju kritičku vrijednost." (Vidi: Muhsin Rizvić: *Bosansko-muslimanska književnost u doba preporoda (1887-1918)*, Sarajevo, 1990, 358. str.)

12) "Kao narodni zastupnik prikupio je ponajbolje pjesme Ćazimove i napisao im predgovor, pa se bio odlučio da ih izda prigodom 10-godišnjice smrti pjesnikove (...)", kaže Kreševljaković (nav. članak, 3. str.).

13) Isto.

14) "Vrijedno je spomenuti da je J.M.O. u ovom okružju najjača u tešanjskom kotaru", ističe Husein Alić (Izbori za Ustavo-

poslanika sa liste JMO (osnovane 14-17.2.1919. godine) koji su ušli u Ustavotvornu skupštinu Kraljevine SHS[15]. U JMO on je, inače, ličnost velikoga ugleda i istaknute pozicije o čemu, uz ostalo, govori činjenica da već pod konac 1921. postaje privremenim, a u proljeće 1922. godine glavnim urednikom *Pravde*, glasila JMO[16]. I na drugim (1923) i na trećim (1925) izborima Ajanović biva izabran za poslanika kao nosilac liste JMO u banjalučkom okrugu, a njegov angažman u Skupštini ogleda se u brojnim zapaženim govorima ili analitičkim poslaničkim pitanjima (objavljivanim u *Pravdi*) u kojima kontinuirano ukazuje na težak položaj Bošnjaka u državi i nepravde, odnosno zločine što se nad njima vrše. U Stranci - nakon rascjepa njezina vođstva u 1922. godini - Ajanović pripada tzv. "ljevičarima" okupljenim oko Mehmeda Spahe, Atifa Hadžikadića i Saliha Baljića, nasuprot "desničarima" koje su predvodili predsjednik Ibrahim Maglajlić, Hamdija Karamehmedović i Sakib Korkut. "Ljevičari" su, riječju, zastupali autonomistički stav u pogledu državnoga uređenja, u stvari tendenciju snažnih pokrajinskih samouprava. "Isticali su se kao protivnici suradnje sa radikalsko-demokratskom koalicijom, nacionalno su bili više orijentisani prema Hrvatima. Ova podjela, uostalom, uobičajena je i u vrijeme kada su

tvornu skupštinu od 28.XI.1920. i njihovo značenje, *Pravda, kalendar Jugoslavenske muslimanske organizacije za godinu 1923*, II, 57. str.).

15) Atif Purivatra, navedeno djelo, 77. str.

16) Salih Baljić: Naš Hamzalija, *Novi glasnik Jugoslavenske muslimanske organizacije*, I/1925, 1. 1.

obje grupe praktički djelovale."[17] Sukob je završen Zemaljskom skupštinom JMO 15.6.1922. godine na kojoj su "ljevičari" trijumfirali, a "desničari" su potom osnovali novu stranku - Jugoslavensku muslimansku narodnu organizaciju koja na izborima 1923. godine nije dobila niti jedan mandat, što je označilo i njezinu propast[18].

Ova podvojenost manifestirala se i kad je u pitanju institucionaliziranje bošnjačkih interesa u kulturi. Već 1922. godine nepomirljivost se eksplicirala prilikom nakane kulturnog društva *Gajret* da sagradi svoj dom u Sarajevu. Po zamisli Glavnog odbora *Gajreta* - u ovu akciju bilo je potrebno uključiti sve istaknutije bošnjačke javne i političke djelatnike, bez obzira na politička opredjeljenja. Međutim, "vodeći muslimanski političari iz Jugoslavenske muslimanske organizacije uskratili su svoju podršku u ovoj akciji i odbili svaku saradnju. Dr Spaho, H.Ajanović i dr Hrasnica kao razlog svog odbijanja naveli su da se u popisu članova Akcionog odbora nalaze imena ljudi 'koji ne predstavljaju nikog i s kojima mi apsolutno nećemo da zajednički bilo u kakvoj akciji sudjelujemo'."[19] A zapravo se radilo o tome da je *Gajret* bio potpao pod kontrolu radikalski orijentiranih članova njegove uprave, te je Centralni odbor JMO, upravo na inicijativu Hamzalije Ajanovića, 15.7.1923. godine donio odluku o osniva-

17) A.Purivatra, nav. djelo, 105. str.

18) Opširnije o ovome pitanju vidi IV. poglavlje Purivatrine studije (105-126. str.).

19) Ibrahim Kemura: *Uloga "Gajreta" u društvenom životu Muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*, Sarajevo, 1986, 272. str.

nju kulturnog društva *Narodna uzdanica* čiji je prvenstveni zadatak bio suzbijanje srbizirajućega *Gajretovog* uticaja među Bošnjacima.[20]

Ajanovićevu "ljevičarsku" opredijeljenost neki srpski listovi u BiH, koji su, razumije se, bili radikalno uz "desničare", tumačili su i time da se Ajanović u to vrijeme oženio kćerkom Adem-age Mešića Nasihom, želeći kazati da su "ljevičarske" ideje zapravo srbofobske provenijencije, i da im je ishodište i u Mešićevome zakulisnom uticaju na "ljevičarsku" političku orijentaciju, pa je Mešić označavan i njihovim pokroviteljem.

Hamzalija Ajanović sa suprugom Nasihom, ćerkom Adem-age Mešića - 12.10.1924. godine

20) Isto, 163-164. str.

Međutim, složenost odnosa u vodstvu JMO traje i dalje; iznova se, naime, dešavaju diferenciranja koja se u historiografiji označavaju "ljevičarskim" i "desničarskim", a Ajanović je kontinuirano uz "ljevičare", u samome vrhu, pa je dolazilo i do sukoba sa predsjednikom JMO Mehmedom Spahom kojemu se, prema listu *Srpska riječ*, suprotstavlja "'frankovačko krilo u JMO' na čijem čelu su: Hamzalija Ajanović, zet Adema Mešića, dr Atif Hadžikadić i Salih Baljić"[21]. Možda je važno kazati ovdje da Ajanović sam, npr. u polemici sa Šukrijom Kurtovićem, niječe svoju frankovačku orijentaciju: "Nelijepo je, pa i nepošteno je kad mi g. K/urtović/ podmeće frankovluk. On zna da ja to nisam, iako sam uvijek bio, pa i danas sam nacionalni Hrvat."[22]

21) A.Purivatra, nav. djelo, 185. str. - O tadašnjim događajima u rukovodstvu JMO iz svog ugla svjedoči i Adem-aga Mešić: "Dr. Mehmed Spaho je bio veoma obrazovan, a uz to spretan i mudar, nije bio posve otvoren napram svojih drugova, ali ih je više puta zaskočio i mnoge stvari rješavao je sam na svoju ruku, što su mu drugovi zamjerali, ali ga nisu nikad desavuisali. - U godini 1924. kada je dr. Spaho na svoju ruku bez pitanja drugova predložio za ministra dr. Šefkiju Behmena (bez porfelja), izazvao je protiv sebe svoje drugove, te je malo falilo da na skupštini nije bio srušen i umjesto njega izabran Hamzalija Ajanović za predsjednika, ali sam ja uticao na Hamzaliju Ajanovića i tako se smirilo i opet je sve išlo kao prije. Pošto je Hamzalija 3. srpnja idući iz Tešnja u Banjaluku u autu stradao padnuvši sa autom u rijeku Vrbanju kod istog sela i od tog umro, od tog je vremena dr. Spaho uzeo stranku posvema u svoje ruke i radio je što je htio, jer nije bilo ni jednog čovjeka kao rahmetli Hamzalija koji bi bio tako jak i sposoban da mu parira i kojeg bi dr. Spaho respektirao." (Memoari, rukopis u Biblioteci u Tešnju, III. dio, 2. str.)

22) Hamzalija Ajanović: G. Šukriji Kurtoviću, *Pravda*, III/ 1921, 126, 1-2.

Da on jest hrvatskog nacionalnog opredjeljenja (a u to vrijeme jedina alternativa bilo je srpstvo), ali ne frankovačke nego jugoslavenske orijentacije - potvrđuje Hamzalija Ajanović i u briljantnome govoru držanom na zasjedanju Ustavotvorne skupštine 17.5.1921. godine prilikom debate o nacrtu ustava kada se zalaže za Jugoslaviju kao ime države nasuprot nazivu Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca[23]. U svojoj argumentaciji on ističe da su religiozni elementi u državi, a osobito u Bosni i Hercegovini, kroz duge borbe protiv osvajača postali nerazdvojni dio nacionalnih identiteta od kojih se ovi ne uspijevaju emancipirati. Ajanović konstatira da su srpstvo sa pravoslavljem i hrvatstvo sa katoličanstvom srasli gotovo u potpunosti, te je vjerska pripadnost i kriterij za nacionalno opredjeljivanje, tj. katolik je Hrvat, a pravoslavac je Srbin. On također naglašava da su u BiH srpstvo i hrvatstvo do paroksizma suprotstavljeni, pa "ime Srbin znači antihrvat, kao što ime Hrvat znači antisrbin". Stoga se muslimani, kaže Ajanović, teško odlučuju za neki od tih plemenskih naziva, nego jugoslavenstvo doživljuju kao izlaz iz ovoga problema[24].

Hamzalija Ajanović u skupštinskim debatama kao i u člancima objavljenim u *Pravdi* dao je brojne analize aktuelnih političkih zbivanja i međustranačkih odnosa, često sa konkretnim razmatranjima postupaka vladajuće Radikalne stranke Nikole Pašića, njenih koali-

23) Govor nar. posl. Hamzalije Ajanovića, držan dne 17. maja u Ustavotvornoj skupštini prigodom debate o imenu države, *Pravda*, III/1921, 56, 1-2.

24) Isto.

ranja i političkih smicalica. Ovi se tekstovi odlikuju uistinu snažnom minucioznošću pri raščlanjivanju postupaka i njihovih prikrivenih uzroka i ciljeva, hrabrošću i britkošću - pogotovo kad je riječ o nasilju nad Bošnjacima ili o inferiornom i kolonijalnom položaju Bosne i Hercegovine u državi, ali ponekad i propagandnom usmjerenošću kad tretiraju stranački život, što je, dakako, neminovnost za visoku stranačku ličnost i glavnog urednika stranačkoga glasila. Tako se zna desiti da u okviru istoga članka zatičemo sve apostrofirane karakteristike: visprenu sposobnost za sagledavanje društvenih kretanja i nadarenost da se na njih u nekoliko rečenica sintetski ukaže, a zatim i upotrebu fakata u uvijenu agitaciju protiv političke organizacije iz koje dolazi najveća opasnost po Bošnjake. Kao eklatantan egzemplar može poslužiti uvodnik *Pravde* od 27.8.1924. godine naslovljen *Jedno dragocjeno priznanje* u kojem Ajanović iznosi kroki puta Radikalne stranke od nekadašnje "predstavnice naprednog i demokratskog pokreta u Srbiji" do stranke koja je "postala nosiocem reakcionarstva" i "potpuno usvojila jednu romantičarsku i s današnjim prilikama u našoj državi nikako pomirljivu velikosrpsku ideologiju koja je momentano mogla da upali kod znatnog dijela srpskih masa samo radi toga što one u kaleidoskopski brzom razvoju prilika i izmučene naporima svjetskoga rata nisu mogle da se tako brzo orijentiraju. Apelirajući na najniže instinkte masa i predstavljajući im sve druge orijentacije kao direktnu opasnost po srpstvo i teškom mukom postignute rezultate svjetskog rata, radikali su uistinu domogli se povjerenja znatnog dijela srpskog naroda", zaključuje Ajanović, a potom

će, manirom vještog propagandiste, ustvrditi kako su "ciljevi radikalskih kaponja iz dana u dan bivali prozirniji, a narod svjesniji", konstruirajući na osnovu članka u *Srpskoj riječi*, glasilu bh. radikala, kojim se redakcija žali na izostanak pretplate, tezu da je "srpski narod u B. i H. doživio razočarenje radikalnom strankom"[25].

Da ne griješi dr. Atif Purivatra kada, navodeći *istaknutije intelektualce* u centralnome vođstvu JMO, ime Hamzalije Ajanovića stavlja na sami vrh, odmah iza Edhema Mulabdića, a ispred dr. Hamdije Karamehmedovića, dr. Mehmeda Spahe, dr. Halid-bega Hrasnice, dr. Atifa Hadžikadića, Saliha Baljića, Huseina Alića, Šemsudina Sarajlića, dr. Šefkije Behmena i dr. Mahmuta Behmena[26] - kazuje i polemika koja je 1922. godine vođena između Ajanovića i Ahmeda Muradbegovića o važnome problemu označenom kao "izolacija muslimana"[27]. I Muradbegović je, u osnovi, pristalica "ideologije naše sadašnjice", tj. "formiranja naše rase u jedinstven jugoslovenski narod", a, po njemu, "muslimanski element - najčišći i najsačuvaniji tip naše rase", uprkos tome što "cijelim svojim životom, svojim psihičkim i fizičkim organizmom, vrišti za

25) *Pravda*, VI/1924, 193, 1.

26) A.Purivatra, nav. djelo, 325. str.

27) Vidi: Ahmed Muradbegović: Problem jugoslavenske muslimanske izolacije, *Nova Evropa*, III/1921, 4, 107-116; Hamzalija Ajanović: Izolacija muslimana, *Pravda*, IV/1922, 12, 1-2; A.Muradbegović: Izolacija muslimana. Odgovor Hamzaliji Ajanoviću na njegov članak u "Pravdi", *Slobodna tribuna*, II/1922, 91, 2; H.Ajanović: Izolacija muslimana, *Pravda*, IV/1922, 35, 2-3; 36, 2.

jednom velikom formom u kojoj bi njegova izolacijom sputana snaga našla dovoljno mjesta za svoju nutarnju i vanjsku ekspanziju", ustrajava u izolaciji kojoj Muradbegović u povijesti, familijarnom i socijalnom životu, vjeri i kulturi uopće tog "elementa" vidi uzročnike što mu ne dozvoljavaju "da se utopi u cijeli jugoslovenski narod".

Ne oponirajući mu u glavnoj njegovoj tezi da postoji "problem jugoslavenske muslimanske izolacije" i da ga treba otklanjati, Ajanović u svom članku negira Muradbegovićevu konstataciju da su "bogumili" prešli na islam kako bi sačuvali svoje feudalne imetke i privilegije. Širenju islama u BiH Ajanović vidi dublje uzroke i, pozivajući se na Franju Račkoga, ističe da su postojale brojne "sličnosti u različitim ustanovama i običajima patarena i onih što ih islam, odnosno šerijat propisuje". On ne poriče Muradbegovićevu tvrdnju da je Turska povlasticama htjela muslimanima osigurati privilegiran položaj, niti opovrgava "da je Austrija pokatkad pružila muslimanima slanu ruku kako bi lakše mogla provoditi politiku oznakom u 'divide et impera'", što je sve "dosta pridonijelo izoliranju muslimana".

Međutim, osim iznesenoga, čini se kao da u najvažnijemu između njih dvojice nema razlike u stajalištima. Muradbegović, naime, kaže: "Muslimanski element voli svoju otadžbinu i svoj narod. On je to dokazao svim što ima. - Stoga mora i otadžbina da osjeti njegove potrebe - i sadašnje, i one u budućnosti. Njega se ne smije izrabljivati i odbacivati, kao tuđinca. Muslimani su ostali izolirani da bi očuvali svoje jugoslo-

vensko biće, i oni i sad još jednako s tim lancem oko vrata vrludaju desno i lijevo. Oni ne vide pravca kojim bi se orijentirali, i traže se. Njima se mora pomoći da se nađu, i ne smiju se s njima sklapati kompromisi koji ih prodaju vlastitome narodu. Njih se mora ekonomski zaštititi, dok se ne stabiliziraju i ne orijentiraju. Oni su pet stotina godina čuvali svoj rasni i nacionalni identitet, pa se sad i njih mora osigurati bar još jedan decenij. Njihova snaga ne traži milosti, samo strpljenja." Ove bi se njegove riječi mogle shvaćati kao poruka onima koji s muslimanima trebaju graditi jugoslavensku naciju, pa onda i Ajanović, zapravo, na drugi način kazuje isto kad naglašava slijedeće: "Ali niti je razumljivo niti opravdano da naša narodna država vodi takovu politiku (kao Turska i Austrija - op. A.B.), samo s tom razlikom da su uloge sada izmijenjene, pa su mjesto muslimana došli pravoslavni. Naša narodna država prema muslimanima i gore postupa nego što je Austrija i Turska u obrnutom smislu postupala", ističe Ajanović, i zatim iznosi niz primjera koji govore kako se i u državnim ustanovama i u privatnoj sferi vrši "osveštavanje" i kako iz nacionalnih ustanova "provejava čisto pravoslavni duh", a u ovom pogledu "ni katolici ne zaostaju za pravoslavnima". On zaključuje: "Ako se hoće zajednički rad s muslimanima, treba *rastaviti* vjeru i narodnost u potpunosti, i to ne samo u teoriji nego, što je najglavnije - praksi. I kad se to jednom provede, muslimani neće imati razloga separiranju ni u jednoj grani narodnog života. Sve, pak, dok se ovo ne postigne, muslimanima je prijeko potrebna odvojenost."

Ali upravo na ovoj posljednjoj Ajanovićevoj tvrdnji bazirao je Muradbegović svoj odgovor sugerirajući da Ajanović propovijeda "izolaciju muslimana, jer je to njegova lična potreba". On smatra da su, u stvari, pod uticajem islamskog formalizma bosanski muslimani "i jedinu svoju pozitivnu stranu, svoju slavensku psihu sputali u mrtve kalupe jedne izvannarodne izolacije". Otpisujući mu iznova, Ajanović primjećuje da Muradbegović samo teoretizira i da "gleda na naše prilike kao pjesnik", da često "preko vrlo delikatnih stvari prelazi jednom *lijepom* frazom koja niukoliko ne prikazuje faktično stanje stvari, pa, šta više, koja je potpuno oprečna tome stanju", da je, "kao što je to vrlo česta pojava kod mladih intelektualaca, hiperliberalan, a i suviše, da ne rečem previše, objektivan". "G. M/uradbegović/ opaža pojavu izolacije samo kod nas muslimana. Ja, naprotiv, držim, a to sam pokušao i dokazati u pomenutom članku, da je ta mana općenita cijelom hrvatsko-srpskom narodu: ona postoji u katoličkom i u pravoslavnom i u muslimanskom dijelu naroda. Možda joj se ne daje to isto ime i možda se ona ne ispoljava u onolikoj mjeri kod drugih dijelova naroda kao kod muslimana, a ona se kod drugih vješto i maskira. Zato se ta izolacija i ne osuđuje oštro kao kod nas, ona se i ne ističe toliko u drugih, ali je ona ipak tu. Ona se javlja na svakom koraku i očituje se u najrazličitijim oblicima: srpskom hegemonizmu, hrvatskom i slovenačkom separatizmu, muslimanskoj izolaciji i t.d. i t.d."

Ne slaže se Ajanović sa Muradbegovićem ni kad je posrijedi uloga islama ili tvrdnja da je jedina pozitivna

strana kod muslimana slavenska njihova duša, i argumentirano pobija njegova stajališta, ali sve to manje je važno. Očigledno, najvažnije je da se oni razilaze ne toliko po pitanju geneze "muslimanske izolacije" koliko po tome što Muradbegović pledira za izlaženje iz tog stanja neovisno o aktuelnom društveno-povijesnom kontekstu, odnosno prilikama u Kraljevini SHS, dok Ajanović smatra da okolnosti na koje ukazuje ne samo onemogućuju promjenu stanja odvojenosti muslimana nego da je izolacija u tom momentu čak i "prijeko potrebna" kao uvjet njihovog očuvanja. I vjerovatno bi se moglo konstatirati da su potonji povijesni hod i procesi što su se odvijali na južnoslavenskome prostoru dali za pravo Ajanoviću, jer je jasno da je ideja jugoslavenstva propala upravo iz razloga koje je on iznosio, a da se "izolacija muslimana" transformirala u zaseban nacionalni identitet, kao što je, uostalom, bilo i sa pravoslavnima i sa katolicima.

Iste godine objavio je Ajanović u *Pravdi* prikaz Muradbegovićeva pjesničkog prvijenca - zbirke *Haremska lirika*[28]. Činjenica da je to njegov prvi takav tekst nakon eseja o Ćatiću iz 1916. godine, te da *Pravda* inače nije donosila književnokritičke prikaze, navodi na pomisao da je Ajanović imao naročitih razloga za ovaj izuzetak, te da su oni možda u vezi sa njegovom polemikom sa Muradbegovićem. Važnije je, ipak, to da on i u ovom kratkom književnokritičkom tekstu iznova potvrđuje svoje zanemarene disponiranosti za književnost.

28) H.A.: Ahmed Muradbegović: Haremska lirika, *Pravda*, IV/1922, 123, 5-6.

Međutim, pogibija Hamzalije Ajanovića u noći između 3. i 4. srpnja 1925. godine u automobilu koji se survao u provaliju u selu Vrbanja 5 km pred Banjalukom[29] - prekinula je, dakle, njegov život kad su mu

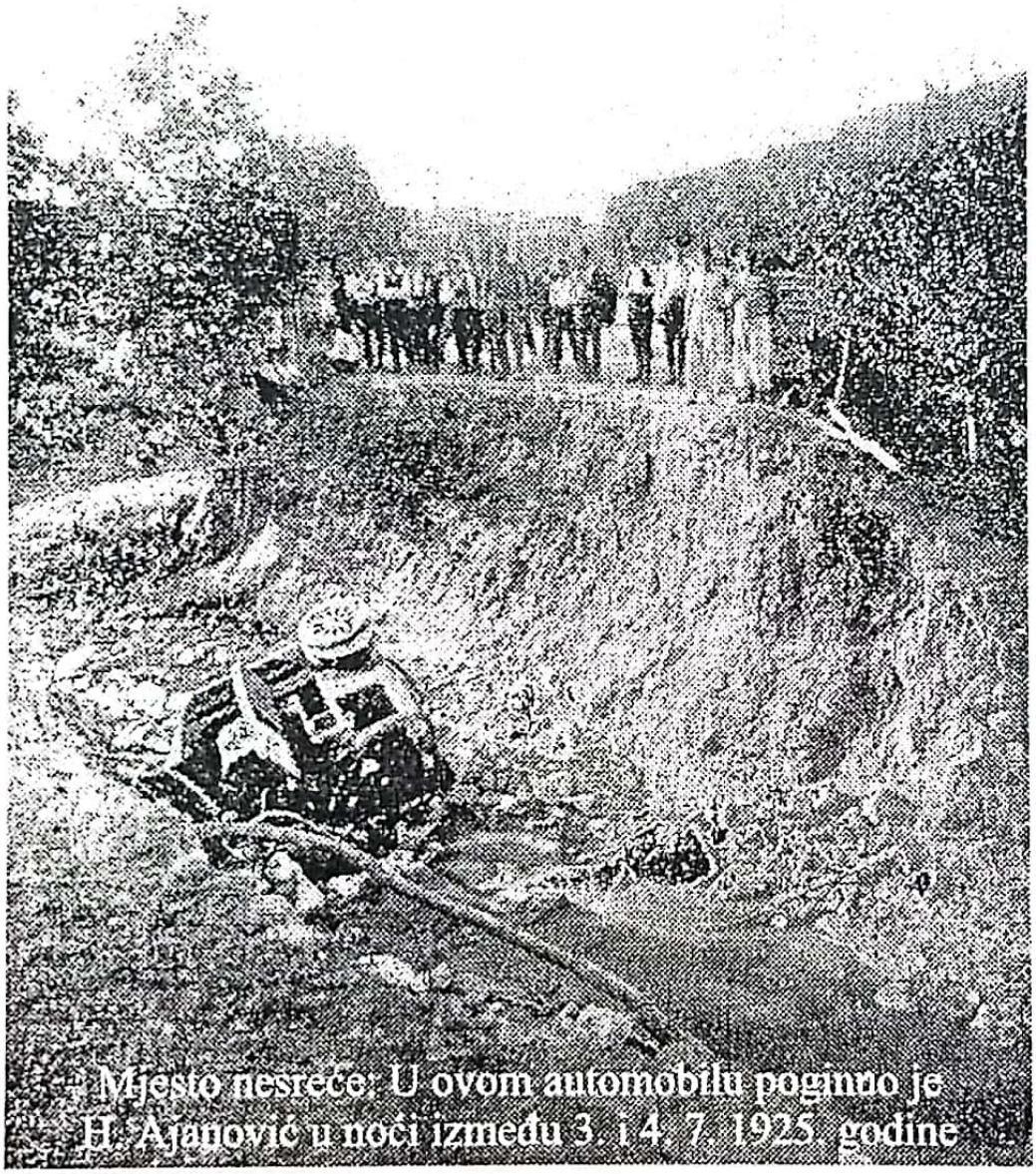

Mjesto nesreće: U ovom automobilu poginuo je H. Ajanović u noći između 3. i 4. 7. 1925. godine

29) Anonim: Mjesto nesreće, *Novi glasnik Jugoslavenske muslimanske organizacije*, I/1925, 1, 2.

bile tek 32 godine, i zaustavila jednu veoma zapaženu karijeru. Zbog Ajanovićeve pogibije u Banjaluci je vođen i sudski proces, te je nadležni putar osuđen na pet mjeseci zatvora[30].

Odmah nakon Ajanovićeve smrti u Tešnju je obrazovan odbor koji je za cilj imao podizanje spomenika u haremu Ferhadije džamije u Banjaluci gdje je Hamzalija sahranjen. Spomenik je na svečan način otkriven 1.7.1926. godine u prisustvu oko 3.000 ljudi, a tom prilikom govorili su Husein Alić, predsjednik Odbora, Salih Baljić ispred poslanika JMO, te gradonačelnik Banjaluke Hamzaga Husedžinović[31]. I ovaj spomenik, kao i cijeli harem sa Ferhat-pašinom džamijom - uništili su srpski ekstremisti 1993. godine. A na Ajanovićevom nišanu stajali su stihovi što ih je spjevao Safvet-beg Bašagić:

Narodni poslanik od riječi i čina,
koga je cijenila cijela domovina.
U cvijetu mladosti svoj narod ostavi
koji, zahvalan, ovaj spomenik postavi.

U automobilu se nalazila i Ajanovićeva bremenita supruga koja je, iako teško povrijeđena, preživjela nesreću, a potom i rodila sina koji je ponio očevo ime. Taj drugi Hamzalija Ajanović umro je 1961. godine u 37. godini života u Požegi (Hrvatska) gdje danas živi

30) - x -: Krivci automobilske nesreće pred sudom, *Novi glasnik Jugoslavenske muslimanske organizacije*, I/1925, 3, 3.

31) Anonim: Podizanje spomenika rahm. Hamzaliji Ajanoviću, *Narodna uzdanica*, III/1935, 141-142. str; H/usein/ A/lić/: Hamzalija Ajanović, *Narodna pravda*, I/1940, 32, 9-10 (Bajramski prilog).

njegov sin, a Hamzalijin i Nasihin unuk - Ivica Ajanović (rođen 1949. godine). Nasiha se preudala za Ibrahim-agu Šahinagića u Sarajevo gdje je, i ona mlada, preminula 1932. godine.

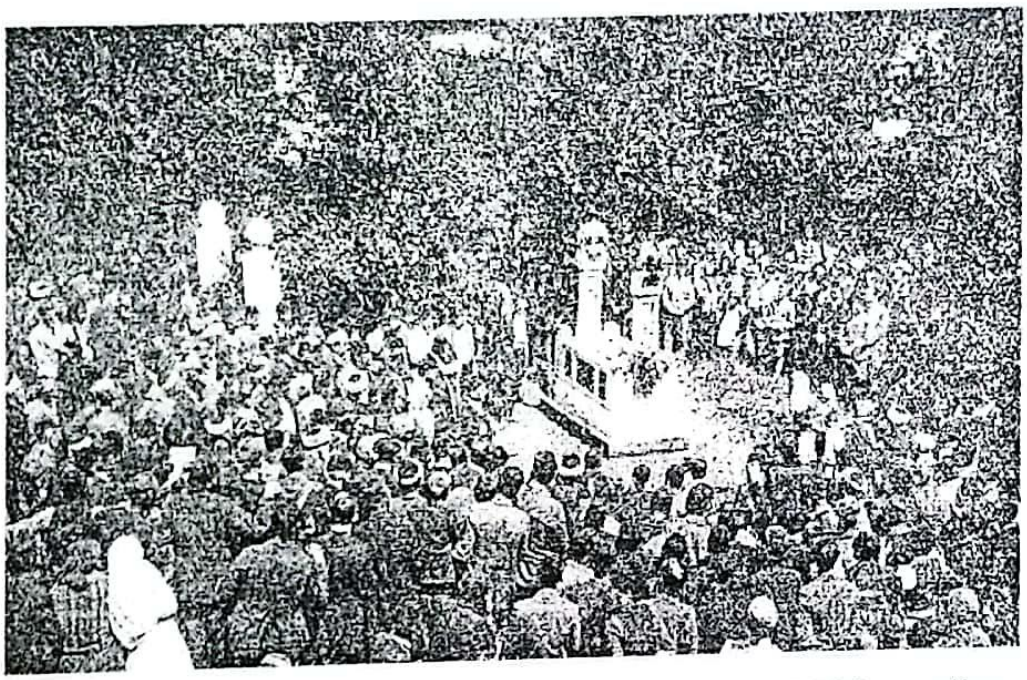

Mezar Hamzalije Ajanovića - nalazio se do 1993. godine u Banjaluci, u haremu džamije Ferhadije

Hamzalija Ajanović
(1925-1961)
sin Hamzalijin i Nasihin

Ivica Ajanović
(rođen 1949.)
Hamzalijin i Nasihin
unuk (Požega, Hrvatska,
23.2.2000,
snimio: autor)

JEDAN NEIZBRISIV TRAG U KULTURI BiH

Dolazeći u Bosnu i Hercegovinu krajem 19. stoljeća, austrougarska vlast mijenjala je i sve zatečene institucionalne oblike življenja domaćega stanovništva. Tako se ova zemlja, *de facto*, inkorporirala u jedan drugi civilizacijski *koine* - (srednjo)evropski. Monarhija se, dakako, nije mogla osloniti niti na jedan sloj bosanskog stanovništva, nego je sa sobom morala dovesti i veliki broj stranaca posredstvom kojih je mogla u ovoj donedavno osmanskoj pokrajini uvesti svoje uređenje i svoju upravu. Neki od njih svojim su djelovanjem ostavili neizbrisiv trag u raznim oblastima života u BiH, i to ne samo po osnovu sudjelovanja u tadašnjim civilizacijskim promjenama kao takvim već i stoga što su kao individue imali naglašene lične sposobnosti i afinitete. Dovoljno je prisjetiti se na primjer Ćire Truhelke, Karla Patscha ili Koste Hörmanna - da bi se ilustrirao nemjerljiv značaj što su ga istaknuti stranci imali u uspostavljanju evropocentričkih zasnova i parametara znanstvenih, stručnih, kulturnih, žurnalističkih i svakovrsnih drugih nastojanja u Bosni i Hercegovini prvih decenija 20. stoljeća. Među takve, iako je rođen u Bosni, nesumnjivo spada i Rudolf Zaplata koji, dakle, pripada drugoj generaciji došljaka.

Rudolf Zaplata rođen je u Tešnju 9.2.1901. godine (u tešanjskoj općinskoj Matičnoj knjizi rođenih za period 1874-1946, osim muslimana, matičar Ilija Domi-

Rudolf Zaplata

nović pod rednim brojem 4/10, na str. 114, upisao je novorođenče s imenom Rudolf Alojzija Zaplata, a kum mu je bio Georg Sigelhuber, nadlugar), od oca Antuna, po zanimanju "kotarskog kancelista", i majke Ide, rođene Szabo. Ova je porodica u Bosnu doselila iz Vučje Vesi kod Ljutomera u Sloveniji. U Glavnom imeniku tešanjske Narodne komunalne osnovne škole (danas: Osnovna škola "Huso Hodžić") registrirani su još Rudolfova sestra Camilla (pod brojem 78), rođena 1893. godine u Višegradu, i brat Nikola (pod brojem 133), rođen 1895. godine u Srebrenici - što govori o kretanju porodice prije dolaska u Tešanj, a i Camilla i Nikola istupili su iz ove osnovne škole 1902. godine zato što im je, kako stoji u Imeniku, otac premješten u Sarajevo.

Osnovnu i srednju naobrazbu ("veliku realku") Rudolf je stekao u Sarajevu, a prirodne je znanosti studirao u Zagrebu (pet semestara) i Beogradu (tri semestra) gdje je diplomirao 5.3.1925. godine položivši ispit iz fiziologije i geologije s panteologijom. Od 1926. do 1929. godine službovao je kao suplent (pomoćni predavač) u Prvoj muškoj gimnaziji u Sarajevu, nakon čega je kao pripravnik prešao u Zemaljski muzej, a kao sekretar Muzeja djelovao je od 1937. do 1941. godine. Potom je, počev od 1.5.1941. godine, obnašao dužnost direktora Državne tiskare u Sarajevu, sve do prerane smrti koja je nastupila 29.11.1942. godine od posljedica tifusa.

Kao sekretar Zemaljskog muzeja Rudolf Zaplata je sa Đokom Mazalićem bio glavni realizator muzejske Galerije slika (28.12.1930.). Želeći obogatiti Galeriju,

Zaplata je tragao za arhivom časopisa *Nada*. Kada je, naime, *Nada* prestala izlaziti, cio njezin arhiv predat je Zemaljskom muzeju, a u arhivu se nalazio veliki broj umjetničkih slika što ih je *Nada* reproducirala na svojim stranicama cijelo vrijeme izlaženja (1895-1902). Slike su bile specijalno naručivane za *Nadu*, a radili su ih najvrsniji onodobni umjetnici. Konačno, Zaplata je pronašao taj arhiv u jednome podrumu, pa je broj slika Galerije Zemaljskog muzeja sa oko 150 uvećan na 435. On i Mazalić vodili su Galeriju bez ikakve naknade od osnutka pa do 1941. godine. Kontinuitet djelovanja muzejske Galerije predstavlja Umjetnička galerija Bosne i Hercegovine koja je osnovana 1946. godine i preuzela sve njezine slike.

Pored velike zasluge koja mu, dakle, pripada za postojanje muzejske i potom Umjetničke galerije BiH, Zaplatin je neosporni doprinos i u kontinuiranom desetgodišnjem publiciranju priloga iz oblasti prirodnih znanosti i povijesti Bosne i Hercegovine. I za ovaj vid Zaplatine djelatnosti, pored njegovog znanstvenog afiniteta i zavidne naobrazbe, ponajvažniji momenat jest pronalazak *Nadina* arhiva, kao i namještenje u Zemaljskome muzeju. U arhivu je, naime, uz slike, pronašao i veliki broj vrijednih dokumenata koje je, stručno obrađene, objavljivao u periodici, a i Muzej mu je pružao mogućnost da dospije do značajne dokumentarne građe na osnovu koje su nastajali njegovi historiografski tekstovi. Zaplata je pratio i arheološka iskopavanja u Bosni i Hercegovini, i o tome izvještavao, najčešće u *Jugoslavenskom listu*; objavio je i jedan broj priloga iz prirodnih znanosti, među kojima su najvredniji *Vodozemci i gmizavci Sarajeva i okolice*, *Fau-*

na Sarajeva i okolice, Ribe Sarajeva i okoline (sa Zdravkom Talerom), *Ptice Sarajeva i okoline* i drugi; dvije značajne bibliografije (*Inhaltsverzeichnis der "Wissenschaftlichen Mitteilungen aus Bosnien und der Hercegovina". Zusammengestellt*, i *Pregled sadržaja "Glasnika Zemaljskog muzeja" u Sarajevu od 1889-1937. god.*), te niz drugih aktuelnih napisa. Pored *Jugoslavenskog lista* i *Glasnika Zemaljskog muzeja* - surađivao je u *Večernjoj pošti, Jutarnjem listu, Glasniku Etnografskog muzeja* (Beograd), *Croatia sacra, Jutru, Novom Beharu, Napretku, Politici, Gajretu, Narodu, Glasniku Jugoslovenskog profesorskog društva, Svijesti, Hrvatskoj smotri, Vrbaskim novinama, Zadružnom glasniku, Franjevačkom vijesniku, Mesečniku privrednog, društvenog i kulturnog života Drinske banovine, Razvitku, Narodnom jedinstvu, Ribarskom listu* kojemu je dugo godina bio urednik, te u nekim drugim periodičnim publikacijama, a desetine njegovih priloga štampani su i kao separati, ili su preštampani u zasebne knjižice.

Njegovi historiografski članci ticali su se uistinu veoma širokog kruga tema iz života Bosne pod osmanskom vlašću, a kako su se zasnivali na do tada nepoznatoj arhivskoj građi, koju su najčešće u cijelosti i citirali - oni su ostali od velike koristi sve do naših dana, tako da u brojnim sintetskim studijama suvremenih historičara veoma često u fusnotama nailazimo na Zaplatino ime i njegove priloge koji su korišćeni kao literatura. Čini se da su ga i književne teme osobito zanimale, jer je objavio i dvadesetak članak sa tog područja, ali ne kao čovjek koji bi se upuštao u komentiranje nekoga književnog djela, nego su posrijedi također

arhivski dokumenti o životima pojedinih pisaca: Kranjčevića, Matoša, Bašagića, J.Veselinovića, J.J. Zmaja, Jukića, Martića i dr. I o povijesti pozorišne djelatnosti u Bosni i Hercegovini napisao je nekoliko članaka, a u nekrologu objavljenom u *Sarajevskoj hrvatskoj pozornici* između ostalog stoji da je Zaplata bio "veliki prijatelj kazališta i kazališne umjetnosti, pa je to svakom prilikom i djelom pokazivao, čineći novom kazalištu u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj sve moguće usluge i osobno i kao ravnatelj tiskare (...)".

Naročito veliki broj članaka Zaplata je objavio koristeći se arhivom austrijskoga konzulata u Sarajevu, a o ustrojstvu te diplomatske institucije u BiH, o konzulatima i vicekonzulatima od 1807. do 1878. godine i o njihovu značaju napisao je jedan zaseban prilog (*Organizacija Austrijskog konzulata u BiH, Jugoslavenski list*, XX/1937, 108, 9).

Na osnovu mojih uvida - bibliografija Rudolfa Zaplate sadrži oko 300 jedinica, dok o njemu i njegovome nesumnjivom značaju za kulturu i historiju BiH nije napisan niti jedan cjelovit članak, izuzimajući tri kratka nekrologa.

O životu Rudolfa Zaplate moglo bi se još kazati da njegovo djelovanje govori da je ovaj Čeh po ocu i Mađar po majci u Bosni postao Hrvatom što, uostalom, nije značilo nikakav presedan, nego je bilo gotovo redovna pojava kad su posrijedi potomci tadašnjih došljaka katoličke vjere u BiH - Mađara, Nijemaca ili pripadnika zapadnoslavenskih naroda. Nekrolozi kazuju i da je sedam mjeseci prije Rudolfove smrti preminuo njegov sin jedinac Vladimir, a ja ću dodati da sam u

proljeće 1992. godine, tragajući posredstvom telefonskoga imenika za eventualnim pripadnicima porodice Zaplata, u Sarajevu pronašao Nadu, Zaplatinu kćerku, koja mi je u tom jedinom razgovoru saopćila da je u životu i njezina majka, Rudolfova supruga, inače rođena 1900-te godine, dakle: godinu dana prije Rudolfa. Danas (rujan 1999. godine) - ne znam šta je s njima.

LITERATURA:

Anonim: Vidan napredak muzejske galerije, *Jugoslavenski list*, XIV/1931, 6.IX, 6. str. *Anonim*: O Matošu kao vojnom bjeguncu, *Jugoslavenski list*, XXI/1938, 298, 7. *Anonim*: Novo proširenje muzejske galerije slika, *Jugoslavenski list*, 29.IV.1939, 4. str. *Anonim*: Prof. Rudolf Zaplata, *Novi list*, II/1942, 481, 5. *Anonim*: In memoriam profesoru Rudolfu Zaplati, *Novi list*, II/1942, 482, 5. str. *Anonim*: Svečani pokop prof. Rudolfa Zaplate. S pokojnikom se oprostio preč. g. Božidar Brale, *Novi list*, II/1942, 483, 6. str. *Anonim*: Smrt profesora Rudolfa Zaplate, ravnatelja Hrvatske državne tiskare, *Sarajevska hrvatska pozornica*, II/1942-43, 7, 105-106. str. *Azra Begić*: Umjetnost Bosne i Hercegovine 1924-1945. Prilike, *Katalog izložbe*. Umjetnička galerija BiH, Sarajevo, 1985, 9-50. str. *Milo Borojević*: Galerija slika u Sarajevu, *Novosti*, XXXIII/1939, 175, 9-10. str. *Boris Ćorić*: Nada. Književnohistorijska monografija 1895-1903. Knj. 1. Sarajevo, 1978. *Vladimir Ćorović*: Iz novije historije katoličke crkve u Bosni i Hercegovini, *Jugoslovenski istoriski časopis*, I/1935, 3-4, 566-570. str. *Todor Kruševac*: Bosanskohercegovački listovi u XIX veku, Sarajevo, 1978, 334. str. *Mihovil Mandić*: Spomenica u proslavu 50-godišnjeg opstanka Zemaljskog muzeja Kraljevine Jugoslavije u Sarajevu. 1888-1938. Sarajevo, 1938. *Đoko Mazalić*: O našoj galeriji slika i oko nje, *Jugoslavenski list*, 15.II. 1933, 4. str. *Vlajko Palavestra*: Galerija slika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine 1888-1988. Sarajevo, 1988, 396-401. str.

Fotografija s kraja 19. stoljeća, autor nepoznat

Tekući Pogled sa Pakleníca

ABDURAHMAN MEŠIĆ, UREDNIK »NOVOG BEHARA«

Za prvi i drugi bošnjački *Behar* od velikoga, pa i od presudnog značaja je ličnost Adem-age Mešića - bankara, veletrgovca i posjednika iz Tešnja. Njegova uloga u osnivanju *Behara* uglavnom je poznata (cijelo vrijeme, 1900-1911. godine, bio mu je vlasnik i izdavač), jer je ovaj časopis dr. Muhsin Rizvić iscrpno monografski obradio, ali je u pogledu *Novoga behara* (1927-1945) ona ostala gotovo nepoznata. A i za nj je Adem-aga Mešić bitan, i to prvenstveno stoga što je ovaj časopis izlazio kao izdanje Islamske dioničke štamparije koja je predstavljala "djelo Adem-age Mešića"[1]. Međutim, osoba koja je neposredno omogućila objavljivanje *Novoga behara* 1927. godine[2] bio je Adem-agin bratić Abdurahman koji je 11 godina bio i odgovorni urednik časopisa.

Abdurahman Mešić rođen je u Tešnju 2.1.1902. godine kao četvrto dijete Adem-agina brata Hadži Hamze (1877-1915). Njegova je porodica 1911. godine odselila u Tursku, u Adapazar, a Abdurahman se vratio i u Tešnju završio osnovnu školu te potom trgovačku akademiju u Sarajevu. Koncem Prvog svjetskog

1) Alija Nametak: Islamska dionička štamparija kao kulturna ustanova. O 25-godišnjici njezina djelovanja, *Novi behar*, IV/1930-31, 16-17, 239.

2) A/lija/ N/ametak/: Merhum Abdurahman Mešić, *Narodna uzdanica*, XII/1944, 173. str.

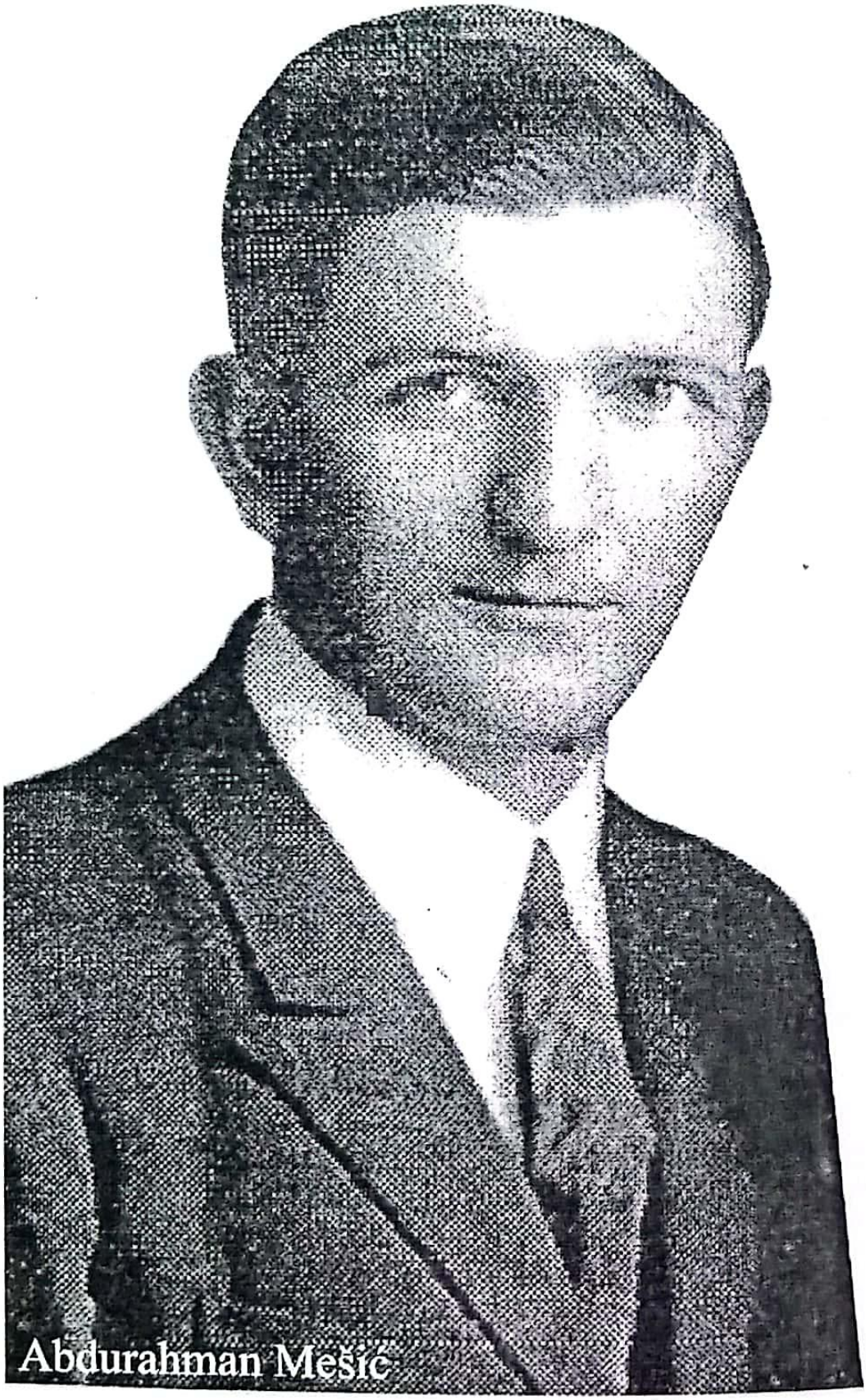

Abdurahman Mešić

rata iznova je otišao u Adapazar gdje je sa mlađim bratom osnovao štampariju koja se zvala *Istikbal*. U Sarajevo je došao da bi preuzeo mjesto direktora Islamske dioničke štamparije koju je vodio veoma uspješno, a osnovao je i tvornicu papirnih kesica.

Uređivanje *Novoga behara* Mešić je započeo s prvim brojem VI. godišta (1.6.1932.), nakon Huseina Dubravića Đoge, Edhema Mulabdića i Alije Nametka. Okolnosti u kojima je preuzeo časopis on je iznio odgovarajući na članak u bajramskome broju *Islamskoga svijeta* 1933. godine naslovljen *Današnja generacija pionira muslimanske književnosti*. Autor članka, potpisan pseudonimom Ibis, izrazio je bojazan da odlazak Alije Nametka sa mjesta urednika "ne bude fatalan po opstanaka 'Novog Behara', jer da kroz ovo pola godine, otkad je Nametak napustio uređivanje 'Novog behara' nije pokazao znakove progresa, dapače da se opaža stanovito odsustvo islamski književnog kriteriuma u uređivanju"[3]. Odbacujući tvrdnju da je Nametak "izišao" iz časopisa, jer on "do danas sarađuje i pomaže naš list"[4], te opovrgavajući promjene u uređivačkim kriterijima - Mešić kao razloge za stanje časopisa i u vezi s tim promjene na čelu navodi tešku financijsku situaciju, i iznosi "da 'Novi Behar' nije podigao, ako je već 'bio podignut', niti Alija niti ja, a niti g. Munir Šahinović Ekremov (...) Naš list je održala na životu Islamska dionička štamparija koja je za prve četiri godine izlaženja žrtvovala velike svote da list uvede.

3) Abdurahman Mešić: Nešto o "Ibisu", *Novi behar*, VI/1932-33, 14-15, 199.

4) Isto.

Petu godinu ga je izdavao konzorcij u kojem smo bili Alija, ja i H.Kreševljaković, a koji konzorcij i dan danas duguje i štampariji i Aliji, a za VI. godinu evo preuzeh riziko ja."[5] Međutim, Muhsin Rizvić izrazio je pretpostavku da je Nametkovo uređivanje časopisa prekinuto iz drugačijih razloga: "Vjerovatno su urednički radikalizam Alije Nametka, te otpori koje je on izazvao među muslimanskim piscima gajretovske orijentacije, njegovi kritički napisi, reagovanja i polemike koje je objavljivao i vodio, a posebno njegov premještaj u Podgoricu, bili uzrokom da je od šestog godišta 1933-34. uređivanje (...) preuzeo Redakcioni odbor kao kolegijalno tijelo (...)"[6] Da je i ovo istinito kao i materijalno stanje na koje se Mešić poziva - nagovješćuje i činjenica da njega nakon smrti 1943. godine na mjestu urednika nasljeđuje upravo Alija Nametak, dakle u vrijeme radikalnoga hrvatskog nacionalizma kojemu je Nametak kao ideji i desetljeće ranije bio blizak, te činjenica da u nekrologu on stavlja Mešiću na dušu da je "i on bio popustio u ovom radu trošeći svoje energije na mnogim stranama, pa je 'Novi Behar' i njegovom krivicom spao na onako tanke grane"[7], u čemu bi se eventualno mogla raspoznati i izvjesna Nametkova surevnjivost spram Mešića izazvana možda upravo time što je Nametku oduzeto urednikovanje časopisom, za šta je Mešićeva riječ svakako bila odlučujuća.

5) Isto.

6) Muhsin Rizvić: *Književni život Bosne i Hercegovine između dva rata*, knj. 3, "Svjetlost", Sarajevo, 214. str.

7) Kao pod 2.

Razmatrajući njegovu uređivačku koncepciju, Rizvić konstatira da od "godine 1933. pa do 1940. 'Novi Behar' izlazi kao revija sa ustaljenim programom i uravnoteženom orijentacijom, bez kolebanja ili zaokreta, i djeluje, prvenstveno, u smislu književno-kulturne afrimacije i konsolidacije bosanskih Muslimana sa političkim osloncem pretežno na ideologiju Jugoslavenske muslimanske organizacije, a sekundarno, kao protuteža 'Gajretovoj' akciji, u pravcu većeg saživljavanja muslimanske inteligencije sa hrvatskim narodom, pri čemu je ovaj list djelomično stavljao dio svojih stranica na uslugu kulturno-prosvjetnom društvu 'Narodna Uzdanica'."[8]

Da je i materijalna situacija *Novoga behara* uistinu bila nezavidna, zbog čega je teško razumjeti objektivnom Nametkovu zamjerku Mešiću što je "svaljivao krivicu na nemarne pretplatnike"[9], neprijeporno kazuju uredrički članci što ih je Mešić povremeno donosio. Na kraju VI. godišta (1932-1933) on objavljuje uvodnik pod naslovom *Treba li nam "Novi Behar"?* u kojem rekapitulira dotadašnje izlaženje časopisa, počev od inicijalnoga proglasa koji potpisuju reisu-l-ulema Čaušević, Bašagić i drugi vodeći bošnjački intelektualci (ovaj proglas objavljen je i u 1. broju 1.5.1927.), preko sagledavanja učinjenog u moralnom pogledu u kojem *Novi behar* "može biti ponosan, jer je za vrijeme izlaženja oko sebe okupio sve muslimane koji vladaju perom", dokazujući to spiskom suradnika, do analize materijalnoga aspekta u čemu je časopis "doži-

8) M.Rizvić, navedeno djelo, 215. str.

9) Kao pod 2.

vio neuspjeh". Ovo posljednje Mešić potkrepljuje tabelom na dvije stranice, u kojoj precizira uistinu veliko odsustvo pretplate od onih koji su se na nju obavezali. Ovakve tabele povremeno su se pojavljivale u *Novom beharu* i kasnije, što govori da časopis nije imao ekonomsko opravdanje, i da je njegova egzistencija isključivo rezultat entuzijazma i odricanja, prije svih upravo Abdurahmana Mešića kao direktora štamparije i odgovornoga urednika časopisa.

U prilogu na kraju X. godišta Mešić ponavlja "žalosno stanje" pretplate, i govori o još jednoj otežavajućoj okolnosti za časopis: "Druga poteškoća koja je kočila redovito izlaženje lista bila je od strane bivšeg režima koji je listu nemilice činio smetnje na sve strane i nanoseći mu time ogromne materijalne žrtve"[10], pri čemu iznosi i dvije konkretne, vrlo ilustrativne situacije za odnos vlasti prema *Novom beharu* kao bošnjačkom časopisu izvjesne prohrvatske inklinacije.

Osim ovih uredničkih članaka Mešić je u *Novom beharu* objavio i prijevode nekih tekstova sa turskoga jezika[11], zatim je sa istoga jezika nastavio prevoditi roman Rešada Nurija Gintekina *Sa usana na srce* nakon što je Fehim Spaho prestao prevoditi roman zbog izbora za reisu-l-ulemu[12], a od II. do VI. godišta *Dječ-*

10) Abdurahman Mešić: Na svršetku X godišta, *Novi behar*, X/1936-37, 23-24, 343. str.

11) Dževad Fehmi: Hamid efendijini doživljaji, VI/1932-33, 7-8, 105-107; 9, 122; - Hatice Hatip: Stolarova kćerka, VII/1933-34, 23, 353-354; - Žalosno pismo iz Marseile-a, VIII/1934-35, 8, 130-131.

12) Mešić je preveo nastavke romana od broja 21-23 iz godine XI/1937-38. do broja 2-6 iz godine XV/1942.

jeg Novog behara, priloga koji je sam pokrenuo, u pedeset nastavaka objavljivao je crtice o Nasrudin-hodži, također sa turskog jezika prevedene.

Uz neslaganje Uredništva, odnosno urednika H.D. Đoge, izraženo u fusnotama, sa nekim od temeljnih postavki koje sadrži - u *Novom beharu* je 1928. godine ipak objavljen Mešićev članak u kojem je apelirao za aktivniji pristup rješavanju i unapređivanju bošnjačkoga ekonomskog položaja u Kraljevini SHS, te ukazao na moralno osipanje bošnjačkoga čovjeka kao posljedicu materijalnoga potonuća[13].

U tematskome broju posvećenom Islamskoj dioničkoj štampariji Mešić je iznio opširan historijat pisma, papira i štamparstva[14], a u članku *Islamska štamparija 1905.-1930.*[15] on publicira pregled 25-godišnjeg rada ove ustanove, analizirajući njezino mjesto i mogućnosti u Sarajevu gdje "ima dosta štamparija".

Jednom se on kratko i duhovito osvrnuo na jednu novu knjigu[16], a na skroman način uključen je i u tematski broj broj o Bašagiću, prenoseći tekst o njemu što je četrdeset godina ranije objavljen u zagrebačkom kalendaru *Mearif*[17].

---

13) Naše bijede, *Novi behar*, II/1928-1929, 1-2, 7-8. - Potpisano pseudonimom Abdurahman Alp.

14) Abdurahman Mešić: Pismo, papir i štamparstvo, *Novi behar*, IV/1930-31, 16-17, 235-239.

15) Isti broj, 242-239. str.

16) Abdurahman Mešić: Munir Šahinović Ekremov: Muslimanska ekonomska obnova, *Novi behar*, VI/1932-33, 19-20, 283.

17) Abdurahman Mešić: Na početku djelovanja, *Novi behar*, VII/1933-34, 19-21, 313-314.

Posebnu skupinu predstavljaju Mešićevi tekstovi vezani za godine koje je proveo u Turskoj. Oni su uglavnom autobiografskoga karaktera, i svi govore o grčko-turskom ratu 1919-1922. godine. Jedino je članak *Kemal paša i Islam*[18] koncipiran kao mali traktat u kojemu Mešić, ponukan time što "posljednjih godina u nas često se piše i govori o Turskoj, o Kemal-paši i njegovim reformama", te želeći dati odgovor na pitanje: "Kako je Kemal-paša mogao postati tako moćan i privrći cijeli turski narod uz sebe?" - iznosi svoje viđenje ovih prijelomnih turskih zbivanja, pri tom eksplicirajući svoje poglede o kretanjima u bošnjačkome narodu, što mu je, očigledno, i bio glavni motiv. On najprije daje poznati tok događaja, da bi zaključio kako je Kemal Ataturk "spasio Tursku od gotove propasti, ukinuo 'kapitulacije' koje su tištile i nju i narod, zaveo red u državi i pokazao cijelom svijetu da ima i muslimana koji hoće i moraju samostalno živjeti". Ukidanje sultanata Mešić tumači kao posljedicu anglofilske politike vladajuće dinastije čiji su pripadnici "skupa s Grcima i Englezima radili na tome da se Turska raskomada, samo da bi oni mogli i dalje sjediti u sjajnim palačama na Bosporu". Mešić smatra da muslimani Jugoslavije zauvijek trebaju biti zahvalni turskom narodu, "jer nam je on donio svu kulturu koju danas imamo, kao i našu etiku i naš moral. Ako već ni za što drugo, treba da smo zahvalni na tome što nam je donio najsvetije što imamo, a to je naša vjera Islam." On nadalje raspravlja s tezama o neprihvatljivosti turske promjene

18) Abdurahman Mešić: Kemal paša i Islam, *Novi behar*, VI/1932-33, 7-8, 94-95.

kijafeta (odjeće) i laiciziranja države, pojednostavljeno ističući da je i Husein-kapetan Gradaščević "i skoro cijela Bosna radi fesa vodila rat sa 'đaur' sultanom Mahmudom", a dok "danas naši neki ljudi smatraju ovu grčku kapu kao neki simbol Islama"; zatim da, uprkos sekularizaciji, turska država plaća vjerske službenike i financira visoka vjerska učilišta i džamije u kojima "se klanja redovito i sigurno više nego kod nas". A što se tiče zamjerki da je prevođenje *Kur'ana* na turski jezik protuislamski čin - Mešić upozorava da je upravo Imami Azam Ebu Hanife ("A baš mi pripadamo hanefijskom mezhebu.") dozvolio da se *Kur'an* može prevesti na persijski, pa i da se namaz može obaviti persijskim jezikom.

Od tri članka[19] u kojima iznosi sjećanja na zbivanja u Turskoj, posebno je zanimljiv *U tuđem svijetu* koji govori o neposrednim autorovim aktivnostima tokom grčko-turskoga rata i opasnostima u kojima se sam nalazio, kao i o prisustvu i ulogama nekih Bošnjaka doseljenika, osobito u Adapazaru, "gradu Bosanaca", a svi ovi prilozi nedvosmisleno odaju Mešićevu privrženost kemalističkoj revoluciji i borbi za oslobođenje i učvršćenje turske države.

Svjestan da je Prvi svjetski rat "na cijelome svijetu, a pogotovo kod nas, izmijenio iz temelja uslove života"[20], odnosno da se iz feudalnih nepovratno prelazi u kapitalističke društvene odnose, Mešić nije, kao veći-

19) Sjećanje. (Crtica), I/1927-28, 1, 8; - U tuđem svijetu, VI/1932-33, 18, 240-243; - 26. marta 1921, VIII/1934-35, 24, 399-401.

20) Kao pod 13, 7. str.

na feudalaca koji, "mjesto da se za godinu dana prilagode i late kojeg drugog posla"[21], iščekivao "neki novi način lakog života, koji nije došao i koji neće doći"[22], nego je od najranije mladosti prionuo stvaranju materijalnih dobara. No, ona nisu bila sama sebi svrha, nego su predstavljala osnov sigurnosti i preduvjet za nešto značajnije, jer: "Materijalno obezbijeđen narod ima prilike da čuva svoju vjeru, svoj moral i svoje tradicije."[23] U skladu sa ovim ciljevima - on je tokom 40 godina svoga života uradio toliko da ne može biti zaboravljen.

Abdurahman Mešić umro je 12.9.1943. godine u Sarajevu, i sahranjen je u groblju na Hambinoj carini. On spada među one ličnosti iz naše kulturne povijesti koje mnogo veći značaj imaju kao organizatori i kreatori prostora za druge nego po onome što su sami napisali. Stoga je rasvjetljavanje i valoriziranje doprinosa takvih ljudi mnogo lakši zadatak za njihove suvremenike nego za one koji naknadno, posredstvom rijetkih i oskudnih, uglavnom prigodnih zapisa, nastoje doznati odnose i individualne uloge u određenim projektima. Kad je u pitanju Abdurahman Mešić, danas, gotovo šezdeset godina nakon njegove smrti, raspolažemo tek trima kratkim nekrolozima[24] iz kojih možemo crpjeti

21) Isto.

22) Isto.

23) Isto, 8. str.

24) Osim Nametkovog koji je navođen, to su anonimni članci: Merhum Abdurahman Mešić, *Novi behar*, XVI/1944, 1, 12-13. - Merhum Abdurahman Avdo Mešić, *Osvit*, II/1943, 81, 5.

podatke o njegovu kratku životu, kao i iz spominjanih autobiografskih zapisa[25].

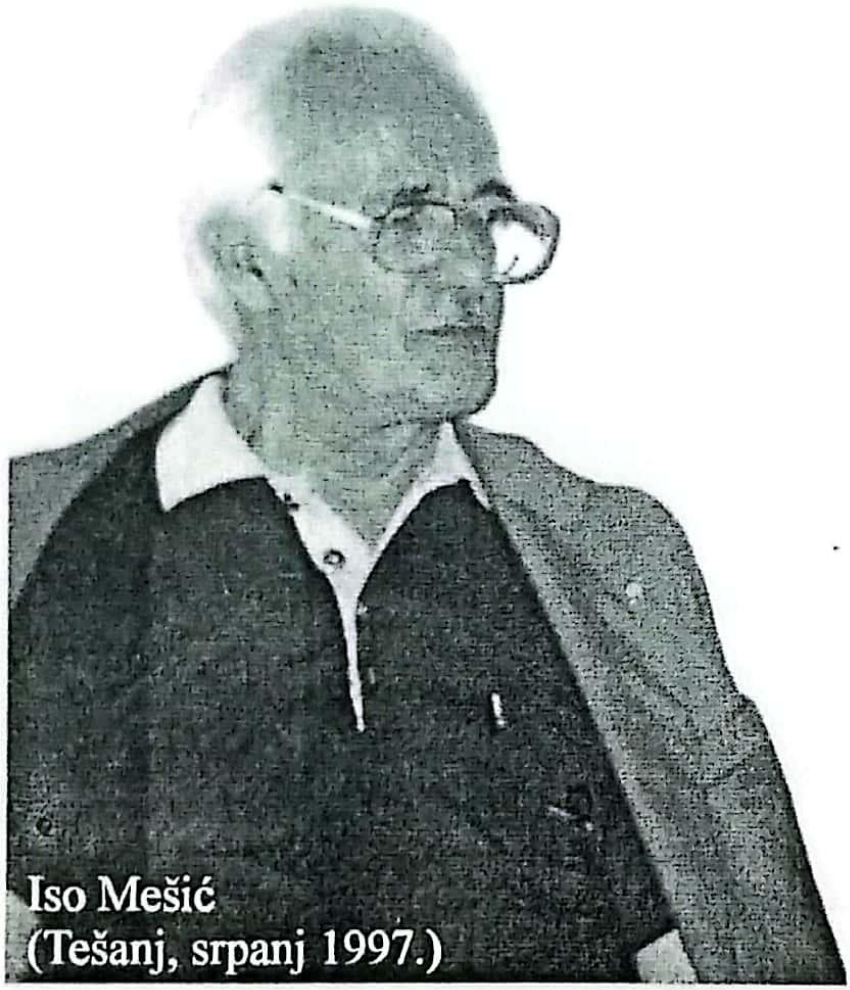

Iso Mešić
(Tešanj, srpanj 1997.)

25) Dužan sam kazati da mi je u prikupljanju informacija od velike pomoći bio i Iso Mešić, rođen u Tešnju 1923, a umro u Sarajevu 2000. godine, unuk Hadži Hamzinog i Adem-aginog brata Ise. Od njega sam doznao i to da je 1948. godine Abdurahmanova supruga Samija, inače Turkinja, odselila u Tursku sa sinom Samimom koji je i danas živ, dok je stariji sin Nihad poginuo u Sarajevu nakon Drugoga svjetskog rata od zaostale mine. Mešići danas žive u Turskoj pod prezimenom Amasyali (zbog toga što je, prema *Memoarima* Adem-age Mešića, njihov starenik u Tešanj nakon osvojenja Bosne doselio iz Amasije u Maloj Aziji).

Abdurahman Mešić (sjedi u sredini) sa činovništvom i radništvom Islamske dioničke štamparije (1930)

REŠAD KADIĆ I TEŠANJ

Umjetničkom vrijednošću svoga književnog djela Rešad Kadić ne spada u vrh bošnjačke književnosti, ali on ipak ne zavređuje da bude prešućen, kao što se to uglavnom događa. Osim što su, naime, malobrojnim prikazima naši književni kritičari propratili pojavu pojedinih njegovih knjiga, te što je u, inače rijetkim, tematskim pregledima i njemu posvećena poneka rečenica - o Rešadu Kadiću i njegovu stvaralaštvu ništa ozbiljno nije napisano. A kad se spominju i prikazi njegovih knjiga, valja istaknuti da njih nisu pisali profesionalni i u tom zanatu adekvatno obrazovani kritičari, nego da su to, zapravo, prigodni tekstovi u bosanskohercegovačkoj islamskoj štampi u kojima je u prvom redu apostrofirana vrijednost vjersko-poučne dimenzije Kadićeve književnosti, a sasvim, ili gotovo sasvim po strani ostajali su umjetnički dometi, osobenosti i značajke Kadićevih romana, spjevova i pripovjedaka. Razlozi za to svakako su u činjenici da se Rešad Kadić afirmirao kao možda najznačajniji pisac islamske duhovne provenijencije u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svjetskog rata, ali i u tome da u drugoj Jugoslaviji nije bilo uputno posvetiti dostojnu pozornost takvome autoru, pa makar on po najboljemu što je napisao ne spadao striktno u vjerske pisce.

Rešad Kadić

A, uistinu, najbolje što je Rešad Kadić napisao jesu njegovi romani *Bašeskijin posljednji zapis*[1], *Ilhamijin put u smrt*[2] i *Hadži Lojo*[3], kao i pripovijetke sabrane u knjizi *Pripovijedanje o ljudskim sudbinama i paši Latasu*[4]. Naravno, veoma su značajni i Kadićevi vjerski spjevovi - *Mevlud*[5], objavljen prvi puta 1963. godine, koji je potisnuo sve druge bošnjačke spjevove o Muhamedu a.s. i doživio pet izdanja u za naše prilike ogromnom ukupnom tiražu, zatim spjev *Život i smrt hazreti Fatime*[6], a i poema *Gazi Husrevbeg*[7]. Ova vrsta literature, međutim, u našoj je znanosti o književnosti smatrana potpuno irelevantnom, pa zato autorima vjerski intendiranih djela nije poklanjana nikakva pažnja.

Osim navedenoga Rešad Kadić u listovima je objavio i nekoliko pjesama, također islamskim duhom na-

---

1) Vlastito izdanje, Sarajevo, 1975; - 2. izd: "El-Kalem", Sarajevo, 1997.

2) "Preporod", Sarajevo, 1976; - 2. izd: Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1984; - 3. izd: "Kutub", Sarajevo, 1997; - 4. izd: "El-Kalem", Sarajevo, 1997.

3) Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1982; - 2. izd: "El-Kalem", Sarajevo, 1997.

4) Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1987; - 2. izd: "Bosanska riječ", Wuppertal, 1994; - 3. izd: "El-Kalem", Sarajevo, 1997.

5) Izvršni odbor Udruženja ilmije u SRBiH, Sarajevo, 1963.

6) Starješinstvo Islamske zajednice u SRBiH, Sarajevo, 1976.

7) Uprava Gazi Husrevbegova vakufa, Sarajevo, 1966.

topljenih[8]. te zbirku pjesama *Žuri Mirza na pouku*[9] - koja ima isti karakter. Zanimljivo je da Kadićeva eminentno islamska orijentacija dolazi do izražaja nakon Drugoga svjetskog rata, dakle u društvu koje je prema vjerskim vrijednostima imalo radikalno negativan stav, dok su njegovi rani književni prilozi, razasuti po periodici tridesetih godina dvadesetog stoljeća, nosili doduše bošnjački impuls, ali onaj bliži sevdalijskim ozračjima i ambijentima naše narodne književnosti, uz uočljive povremene pokušaje da se približi međuratnim shvaćanjima književne avangarde, što predstavlja utjecaj zapadnoevropskih književnih strujanja. Još je začudnije da Kadić, istovremeno sa stvaranjem islamski obojenih i usmjerenih književnih djela, šezdesetih i sedamdesetih godina piše i klasične akcione i kriminalističke, pa čak i znanstveno-fantastične romane, a devet takvih i objavljuje u Novom Sadu, Beogradu i Sarajevu, potpisujući ih pseudonimom A. Radek[10].

Kadić je priredio i knjigu *101 Nasrudin-hodžina šala*[11], a pod njegovim je imenom 1969. godine objavlje-

---

8) Majčin cvijet, *Zemzem*, XI/1978, 2, 2; Svjetovi plove, *Isto*; El-Emin ga zvaše, *Isto*, 7. str; Stanite zvijezde, *Isto*, 14. str; San bajramskog jutra, *Preporod*, XVI/1985, 16 (360), 1; Pozdrav ramazanu, *Preporod*, XVII/1986, 9 (377), 1.

9) Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1980.

10) To su slijedeći romani: *Čovek iz žute kuće, Druga smrt doktora Langa, Klub četvorice, Voštani dvojnik, Zlatni buda, Kralj hašiša, Galerija prokletih, Neman iz Ričmonda* i *Trojica traže alibi*.

11) Izdanje priređivača, Sarajevo, 1968.

na i knjiga *Pobožne pjesme bosansko-hercegovačkih muslimana* oko koje u novije vrijeme ima izvjesnih sporenja, jer postoje navodi da je prvi priređivač, zapravo, Alija Nametak koji se, kao proskribirana ličnosti u Bosni i Hercegovini, nije smio potpisati[12].

Rešad Kadić rođen je u Sarajevu 1911. godine - kako piše Alija Nametak[13], dok na njegovu uzglavnom nišanu stoji 1912. kao godina rođenja. Otac mu je bio Alija[14], autor *Izbora arapskog pjesništva* objavljenog 1913. i knjižice *Glavni događaji iz islamske prošlosti* objavljene 1915. godine, a mati Rešada Kadića bila je Halida Galijašević iz Tešnja. Rešad je u Sarajevu završio osnovnu školu, mekteb, pet razreda gimnazije i dva razreda srednje tehničke škole[15]. Radio je kao novinar u sarajevskom *Jugoslavenskom listu* 1932-1941. godine, zatim kao urednik sarajevskog sedmičnog lista *Naša pravda* 1939-1940. godine, a od 1953. godine kao službenik građevinskih preduzeća "Konstruktor" i "Bosna" i urednik njihovih novina. U desetljeću pred Drugi svjetski rat objavio je veliki broj novinskih priloga u sarajevskim listovima, a tokom tog rata nastavio je svoj novinarski posao, zbog čega je kao politički

12) Vidjeti: Mahmud Traljić: O Hadži Ali-efendiji Nametku kao muslimanu, *Šebi-arus*, Sarajevo, 1988, 12-13. str; Isti: Prof. Hadži Ali-ef. Nametak, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knj. XV-XVI, Sarajevo, 1990, 196. str.

13) Alija Nametak: Kadić, Rešad, *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III, K-LJ, Matica srpska, Novi Sad, 1987, 20. str.

14) H.Š.: Ali efendija Kadić. U povodu 75-godišnjice rođenja (15.XI.1868.) i 15-godišnjice smrti (15.IV.1928.), *Osvit*, Sarajevo, II/1943, 90. 6.

15) Alija Nametak, nav. rad.

zatvorenik odrobijao više godina u Mitrovici i Zenici, iako je prije rata bio skojevac[16].

Kad je u pitanju književno stvaranje Kadićevo, ovom prilikom zadržat ćemo se samo na jednoj njegovoj dimenziji, a to je specifična Kadićeva vezanost za Tešanj. U djetinjstvu je on mnogo vremena provodio u Tešnju, a i kasnije se u grad svoje majke često vraćao. Ta životna veza odrazila se i u žurnalističkoj i u književnoj Kadićevoj aktivnosti.

Već na početku svoje spisateljske avanture, kada se, kao devetnaestogodišnji mladić, oglasio dvjema kratkim pričama u sarajevskoj *Literarnoj štampi*[17], Rešad je u jednoj od njih, naslovljenoj *Jadnik*, iskazao duboko poznavanje Tešnja i, posebno, jedne tešanjske osobenosti. U ovom gradu, naime, kao po pravilu, tradicionalno postoji neka luda (ili: "luda") koja je predmet javnoga smijeha i podsmijeha, šale i ponekad neukusne dosjetke, ali redovno i brige Tešnjaka za njezinu egzistenciju, a u ovoj nevelikoj prozi Kadić je pokušao ući u dušu jedne takve osobe i iznijeti kroki njezina "psihičkoga lika", pokazavši, tako, već zarana da ga kao pisca ne zanimaju samo ljudski postupci nego i njihova unutarnja uvjetovanost i motiviranost.

I svih narednih desetljeća svoga književnog puta, iako primarno životom i stvaralaštvom vezan za Sarajevo, Kadić će povremeno ispisivati i prozne stranice

16) Vidjeti: Teufik Velagić: Problemi bošnjaštva. Životopis poput narodne spomenice, *Behar*, Zagreb, IV/1995, 19-20, 7.

17) Jadnik, *Literarna štampa*, I/1930, 15-16, 116-117; Njegovo pismo. Ispovijed jednog čovjeka kojim je gospodario alkohol, *Isto*, 19-22, 157-158.

ambijentalno locirane u Tešanj ili njegovu okolicu, načinivši ukupno sedam priča kojima je dodao značajnu kulturološku referencu Tešnju u bh. razmjerama[18]. Za neke od tih proza Tešanj kao da je samo podesan milje za fabulu koja se, naizgled, mogla i drugdje odvijati, a u drugima, i to onim umjetnički mnogo uspjelijim, Kadić se vraća u vlastito djetinjstvo i ispisuje vrlo uvjerljive, bolnim emocijama impostirane stranice.

U ovim pričama Tešanj nije izrijekom denotiran kao "mjesto radnje" nego je imenovan *Kasabom*, ali je po nazivima manjih tešanjskih lokaliteta, kao i iz širih deskripcija - izrazito prepoznatljiv. Evo jednog primjera:

> *Kad se šišmiši otkvače sa zidina stare turske gradine i počnu izletati kroz vrata mračnih tamnica, gdje nekad davno mnogi dušman kosti ostavi, i slete u mahale i čaršiju, a vrane počnu kružiti oko "Krnja kule", uspne se Salih efendija na munaru džamije, odhukne teško, staračkі, i zaokujiše akšam...*[19]

Zanimljivost predstavlja to što se u nekim od tih proza iz piščevoga tešanjskog djetinjstva kao glavni junak pojavljuje nestašni, tomsojerski dječak Zajko, a u stvari se radi o Tešnjaku Sabitu Abduzaimoviću, Kadićevu drugu iz najranijeg doba, što postaje jasno u pripovijeci *Šejtan*[20]. O tom Abduzaimoviću Kadić je

18) Osim navedene proze Jadnik, to su još: Garonja, *Novi behar*, V/1931-32, 18, 254-256; Selimov nadobudni sin, *Narodna Uzdanica*, I/1933, 135-144; Grmljavina, *Novi list*, IV/1944, 1030, 9; Mati, *Takvim*, 1967, 169-173; Zmija otrovnica, *Takvim*, 1979, 274-288. i Šejtan, *Preporod*, XVI/1985, 5(349), 17.

19) Garonja, *Novi behar*, V/1931-31, 18, 254. str.

20) "Pitaj me gdje nisam bio! I šta nisam radio! Počeo sam od Orana, od Legije stranaca. Pa sam onda pobjegao iz Legije i otis-

objavio i svoj najobimniji žurnalistički prilog, uzbudljivo pustolovno štivo, serijal od dvadeset i osam nastavaka u kojima mu Abduzaimović, *legionar broj 71.900*, priča svoje doživljaje po Africi, Španiji i zemljama Sjevera[21].

Kasaba kod Rešada Kadića nije čemer i jad kao kod Zije Dizdarevića. Naprotiv: sjećanje na nju predstavlja unutarnje putovanje u rajsko doba djetinjstva, u vrijeme potpune bezbrižnosti i ničim pomućene sreće, i stoga je doživljaj Kasabe, odnosno Tešnja, za Kadića, zapravo, predstava nepatvorene čistote i ushita, praćenih nostalgijom i melankoličnom sviješću o neumitnom proticanju vremena, o ljudskoj prolaznosti:

Moje najljepše uspomene iz djetinjstva vezane su uz Kasabu i za te dane. Pa i sad, kad me noću mori nesanica i ne mogu da zaspim, često se sjećam tog vremena i uvijek me obuzme neka sjetna milina koja me smiruje i uljuljkuje. Tada opet, kao nekad, davno, idem bosonog po travi, tražim ptičija gnijezda i ganjam hitre i lahke vjeverice koje me odozgo, sa

---

nuo se u svijet (...)", kazuje Zajko piscu. Navedeno iz priče Šejtan objavljene u knjizi *Pripovijedanje o ljudskim sudbinama i paši Latasu*, 90. str.

21) Sabit Abduzaimović, legionar broj 71.900... Doživljaji mladog Tešnjaka po Africi, Španiji i zemljama Sjevera. *Jugoslavenski list*, XXII/1939, brojevi 259-293. - Od drugog nastavka uvijek pod novim naslovom, sa stalnim nadnaslovom: *Legionar 71.900 priča*. - Kao knjiga objavljeno u izdanju Centra za kulturu i obrazovanje u Tešnju, 1999, priredio, predgovor napisao, građu za bibliografiju Rešada Kadića i literaturu o njemu sačinio Amir Brka.

grana, začuđeno gledaju svojim uplašenim crnim očima.[22)]

Tu, u tom kontrapunktu između dječaka i odrasla čovjeka svjesna vlastite smrtnosti - razvija se i drama Kasabe, jer taj vlastiti emotivni naboj između onoga što je bio i što sada jest pisac uspješno, s naglašenom lirskom intonacijom, projicira na Kasabu, na ono što je nekada bila i njezine sadašnjosti:

- A jesi li skoro bio u Kasabi?

On se naglo uozbilji i rastuži.

- Bio sam, ali volio bi' da nisam...

- Zar?

- Od onoga našega, ništa više! Sve je drukčije. I ljepše, ali nije ono! Sokaci asfaltirani, automobili gude, kuće obnovljene ili nanovo izgrađene, čak i dvije-tri tvornice imaju, ali, džaba, niti ja koga znam, niti mene ko poznaje. Od mojih, nigdje nikog! Sve pomrlo. Šala nije: prošlo je više od pedeset godina! A od kuće ni traga. Umjesto nje stoji druga, nova, s balkonom u cvijeću. Gledam i pitam ženu sa balkona šta je bilo sa starom kućom koja je nekad tu stajala. Ne znam ni da je bila, veli ona. Da je svekar živ, možda bi on znao...

Zajko duboko uzdahnu i podnimi se. Pa nastavi:

- Ma, da sam makar jedno drvo iz djetinjstva naš'o, lakše bi mi bilo, ali ni to. A onu našu rječicu sveli u kameno korito, pa sirota presušila i došla ko tanak pljesniv učkur. Ništa, kažem ti, ništa... (...)

---

22) Zmija, *Pripovijedanje o ljudskim sudbinama i paši Latasu*, 49-50. str. - Pripovijetka Zmija otrovnica ovdje je objavljena pod skraćenim naslovom.

Hej Zajko, budalo! - velim sam sebi. Ne traži uspomena, jer ništa nećeš naći. Samo ćeš se ožalostiti i razočarati. Nejma, umro je tvoj svijet! Ne traži ga![23]

Ali, koliko je duboka i emotivna bila vezanost Rešada Kadića za Tešanj - kazuje i to što je njegova posljednja želja bila da mu se zauvijek vrati. Prema njegovoj odluci, sahranjen je 1988. godine u Tešnju, u mezarlucima Galijaševića, na brdu iznad grada, odakle kao da vječno posmatra Kasabu, prateći njen put koji neprestano odmiče od njegova djetinjstva, od radosti, sve dalje...

Mezar Rešada Kadića u Tešnju

23) Šejtan, *Pripovijedanje...*, 91-92. str.

AHMED ALIČIĆ KAO PISAC HISTORIOGRAFSKIH ČLANAKA

Podaci o Ahmedu Aličiću, skupljaču bošnjačkih usmenoknjiževnih tvorevina, piscu historiografskih članaka i vjersko-prosvjetnome aktivisti iz tridesetih i prve polovine četrdesetih godina 20-oga stoljeća, mogu se saznati samo iz šturih i oskudnih informacija što ih je objavio Mahmud Traljić[1] u jedinom napisu o Aličiću objavljenom nakon njegove smrti 1945. godine. Stoga je *curriculum vitae* Ahmeda Aličića, čovjeka koji bi da je poživio - sudeći po onome što je za života uradio, i, još više, po onome što se iz urađenoga kao potencija dade naslutiti - vjerovatno zavređivao da mu se češće vraćamo, i ovdje dat prema tom Traljićevu članku.

Ahmed Aličić rođen je 24.12.1913. godine u Matuzićima, mjestu koje se nalazi između Tešnja i Doboja, današnjem sjedištu Općine Doboj-Jug. Nakon mekteba i osnovne škole upisao se na Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu koju je završio 1936. godine. Rješenjem Ulema-medžlisa od 22. veljače iste godine postavljen je za 3. muallima u Gazi Husrev-begovu mektebu u Sarajevu, a 17.2. 1939. godine premješten je u Bosanski Novi za privremenog džematskog imama gdje se zadržao do 16.10.1939. godine kad ga je Ministarstvo prosvjete u Beogradu postavilo za vjerouči-

1) Mahmud Traljić: Ahmed ef. S. Aličić, *Glasnik VIS*, LXIII/1980, 6, 387-389.

Ahmed Aličić

telja osnovnih škola u Livnu. Povjerenik Ispostave Banske vlasti u Splitu svojim rješenjem 17.12.1939. rasporedio je Aličića i za vjeroučitelja u Državnoj građanskoj školi u Livnu. Tokom Drugoga svjetskog rata "bio je jedno vrijeme mobilisan kao vojni imam. Kao takav ubijen je početkom 1945. godine od strane ustaša u Petrinji, gdje je služio u svojstvu vojnog imama."[2)]

Već kao đak medrese Aličić je počeo skupljati i objavljivati narodne priče, predaju i pjesme, te građu o narodnim običajima i igrama. Također iz srednjoškolskog vremena datira Aličićevo zanimanje poviješću Bošnjaka.

Osnovni dojam koji se nameće pri posmatranju Aličićevih članaka sa historiografskom tendencijom jest da su oni nastajali bez sistema, tj. da je pisao o kraju u kojem je živio i radio, a kako je u tome prisutna inkonzistencija - tako Aličić na osnovu ovakve motivacije (koja, dakle, nije profesionalna ni po porijeklu ni po orijentaciji) nije mogao dosegnuti do značajnijih historiografskih rezultata, nego su njegovi članci na nivou parcijalnih priloga koji danas mogu biti eventualno značajni po zabilježenim podacima spašenim od propasti, a što se prvenstveno odnosi na usmenu narodnu predaju koju je vrlo često koristio i navodio u svojim tekstovima. Međutim, ako se ima na umu činjenica da su ovi Aličićevi tekstovi nastali u vrijeme nje-

2) Isto, str. 387. - Ostaje, međutim, nejasno u koju je vojsku kao imam mobiliziran Ahmed Aličić, jer ako su ga ubile ustaše - onda bi logično bilo zaključiti da su ga mobilizirali partizani, ali je s time nespojiva njegova suradnja u periodici koja je izlazila tokom Drugog svjetskog rata s blagoslovom NDH.

gove mladosti (ubijen je s trideset i jednu godinu), te da se u njima ogleda jedna za ono vrijeme i prilike solidna opća naobrazba i visoka etičnost u operiranju podacima - onda nije nerealno pretpostaviti da je rana smrt prekinula jednu historiografsku karijeru koja bi možda bila zapažena da je Aličiću bilo moguće da svoj interes za historiografiju utemelji na saznanjima, literaturi i izvorima, te da se metodološki osposobi za naučni rad u decenijama koje su slijedile.

Druga karakteristika njegovih članaka historiografske provenijencije determinirana je činjenicom da oni nisu nastajali samo kao plod bavljenja literaturnom i neobjavljenim izvorima, koji mu usljed života u provinciji i nisu mogli u potrebnoj mjeri biti dostupni, nego su zasnovani i na usmenim kazivanjima o povijesnim zbivanjima, i to je matrica svih njegovih historiografskih članaka. Svakako, ovo ne znači da Aličić nije znao pamćenje svojih suvremenika ili predaju koja je do njih dospjela kompарirati sa već objavljenim izvorima, i tako provjeriti autentičnost usmenih informacija. Štaviše, upoređujući međusobno i same usmene izjave o događajima kojima se interesovao, što ih je prikupio od različitih kazivača, Aličić je umio uočiti kolidirajuće elemente među njima i procijeniti da neke od njih spadaju u sferu nemogućega[3], ili konstatirati da "ova predaja posve otpada"[4] - nakon što ju je sravnio sa utvrđenim povijesnim faktima.

---

3) Ahmed Aličić: Prijeki sud u Bosni i Hercegovini 1878, *Novi behar*, XII/1938-39, 20-21, 267.

4) Ahmed Aličić: Livanjske džamije. Prilog povijesti Livna, *Glasnik IVZ*, IX/1941, 12, 379-380.

Ovakvim se postupkom odlikuje i najopsežniji Aličićev historiografski tekst *Livanjske džamije. Prilog povijest Livna*[5]. Koristeći znatan broj historijskih priloga ili izvora (*Putopis* Evlije Čelebije, tekstove Hamdije Kreševljakovića, Safvet-bega Bašagića, Hadži Mehmeda Handžića, Seida M. Traljića, *Kroniku* Muhameda E. Kadića, medžmuu Hadži Jusufa Livnjaka, natpise na džamijama i grobljima oko njih), Aličić ih je nadopunjavao predajom tamo gdje su bili nedovoljni[6], uspoređivao predaju sa izvorima, a ponekad donosio narodnu predaju, jednom i pjesmu, i kada mu ona nije bila neophodna da bi uvjetno kompenzirao nedostatak relevantne građe ili literature. Iako mu se jedan od suvremenika Livnjaka - Mahmud Maho Ćato - od kojeg je crpio predaju provlači kroz tekst više nego imena naprijed spomenutih pisaca, ipak se ne može reći da je bilo koje usmeno svjedočenje o davnim događajima nekritičkih prihvaćeno i korišćeno u sklapanju cjelovite slike o pet najstarijih livanjskih džamija, a da nije napomenuto da se radi o predaji[7].

---

5) Isto, str. 373-395. - Ova je radnja objavljena i samostalno, u pretisku iz *Glasnika*.

6) Karakterističan je slijedeći primjer: "Uz ovakvu zadužbinu, kao što je Džumanuša, ide i pristojan vakuf, ali kako je vakufnama propala ili zametnuta, ne znamo ništa pouzdano: kakav je i koliki je bio, te gdje se nalazio taj vakuf. *Stoga i ovdje moramo prizvati u pomoć narodnu predaju.*" (potcrtao A.B.), str. 377.

7) U prikazu ove Aličićeve publikacije teškoću zbog nedovoljnosti izvora uočio je i Mahmud Traljić: "Rad mu sigurno nije bio lak s obzirom na nedostatak potrebitih pomagala (...)" (M. Traljić: Ahmed Aličić: Livanjske džamije. Prilog povijesti Livna. Pretiskano iz Glasnika Islamske vjerske zajednice. Sarajevo 1941. *El-Hidaje*, V/1941-42, 7, 192).

U poglavlju o džamiji Dukatara Hadži Ahmeda ili Glavici, toj "najprivlačnijoj džamiji bijeloga Livna"[8], Aličić je iskazao i polemičku dimenziju uvjerljivo dokazujući da nije osnovana tvrdnja Anđelke Kaić da je ova džamija nekad bila crkva, navodeći kako povijesne tako i arhitektonske argumente[9]. No, upravo na ovome mjetu Aličić je ispoljio eklatantnu težnju ka objektivnosti i odsustvo osobne borniranosti. Navodeći, naime, naporedo sa tvrdnjom A. Kaić i slijedeću rečenicu fra Julijana Jelenića: "Za osmanlijske invazije mnoge su crkve okrenute u džamije, među ostalim i crkva sv. Petra u Lijevnu" - Aličić ne odbija namah ovu konstataciju, nego za nju opravdanje nalazi u tome što pisanje Jelenića "nije određeno", tj. što Jelenić ne spominje Glavicu, i dodaje da je u Livnu "zaista postojala jedna džamija, za koju mi je rahmetli M. Ćato pričao, da je pretvorena od bogumilske ili kršćanske crkve. Stajala je pod Džebhanom u Starome Gradu, po čemu je i dobila naziv Starogradska. U ruševnom stanju doživila je okupaciju, zatim je oborena, a danas joj se jedva znade mjesto opstanka."[10]

O temama iz povijesti Livna Aličić je objavio više članaka. U dva navrata pisao je o Mustafa-begu, sinu Ibrahim-aginu, i njegovu vakufu u Livnu iz 1642. go-

8) A. Aličić: Livanjske džamije..., str. 390. - Ovaj dio Aličić je, unekoliko izmijenjen, i zasebno objavio. Vidi: Da li je džamija Glavica u Livnu nekad bila Crkva? *El-Hidaje*, V/1941-42, 2, 50--54.

9) Livanjske džamije..., str. 393-394.

10) Isto, str. 393.

dine[11]. Podatke o ovom vakufu Aličić je crpio iz vakufname kojom je Mustafa-beg ustanovio Darul-hadis, školu na osnovu čijeg je programa, utvrđenog također prema vakufnami, Aličić zaključio da je "ovo (...) bila viša škola"[12]. Tragajući za lokacijom ovoga legata na osnovu njegova opisa iz vakufname, podataka što ih bilježi E. Čelebija, naziva mahala i općenitoga kretanja urbanog razvoja Livna - Aličić je iznio realnu pretpostavku o mjestu na kojem je vakuf egzistirao, iskazujući i tada, kao i prilikom nastojanja da rasvijetli uzroke propasti Mustafa-begove zadužbine, nastojanje da učini odmak od pukog registriranja fakata.

Pod neadekvatnim, zapravo pretencioznim naslovom *Povijest Livna i okolice* u *Osvitu* je objavljen Aličićev tekst koji se sastoji iz dva dijela: *I. Narodna predaja o turskom osvojenju Livna i okolice* i *II. Stare kule gospode livanjske*[13] - a ovi naslovi unutar teksta i određuju njegov opseg. U prvom dijelu Aličić bilježi nekoliko predaja čije daleke odjeke pronalazi u suvremenim livanjskim toponimima, dok u drugom - opet na bazi autentičnih izvora i predaje - opisuje kamenita feudalna zdanja u livanjskome kraju, konstatiravši da

11) Ahmed Aličić: Prosvjeta u Livnu prije tri stoljeća, *El-Hidaje*, IV/1940-41, 1, 7-11; Veliki dobrotvor grada Livna Mustafa beg, sin Ibrahimagin, i njegova zadužbina Darul-Hadis (Uz tristagodišnjicu), *Glasnik IVZ*, XI/1943, 3, 62-67.

12) Veliki dobrotvor grada Livna..., str. 66.

13) Ahmed Aličić: Povijest Livna i okolice, *Osvit*, I/1942, 20, 15. - Predaju iz vremena osmanskog osvojenja Livna Aličić je objavio i u tekstu Malo predaje iz doba Fetha Livna, *Novi behar*, XIV/1941-42, 10-12, 275-276.

"Livno spadaše među najzanimljivije naše gradove po svome izgledu i bogatstvu starih spomenika, ali je imalo hudu sudbinu da to u zadnji 60 godina sve izgubi. Austrija odmah iza okupacije razori stare kule, tabije i bedeme, a nesavjesni građani ukinuše ostale starine."[14]

Historijsku skicu Aličić je ispisao i o begovima Atlagićima[15], "najstarijim livanjskim koljenovićima" i kapetanima u Livnu do 1711. godine[16], koji su ostavili traga i u široj povijesti Osmanskoga Carstva, a u tekstu *Tri bosanske valije*[17] najprije je iznio pretpostavku o lokaciji mezara Omer-paše zade Derviš Mehmed-paše, pošavši od Bašagićeve informacije da je taj valija umro u Livnu, a zatim je donio epitafe sa mezara valija Mufetiš Muhamed-paše i Jusuf-paše, uz saznanja koja je o njima posjedovao.

Baziranu na predaji, Aličić je objavio i storiju o hajdučkom harambaši Zaimu Sultanoviću koji je hajdukovao oko Livna u prvoj polovici 19. stoljeća[18], a period o kojem je najviše pisao jest dolazak Austro-Ugarske Carevine u naše krajeve 1878. godine i tragični oružani otpor što su ga pružili Bošnjaci. Kad je u pitanju Livno, Aličić je događaje o kojima je riječ opi-

14) Isto.

15) Ahmed Aličić: Livanjski bezi Atlagići, *Osvit*, I/1942, 15, 2-3.

16) Isto, str. 2.

17) Ahmed Aličić: Tri bosanske valije, *Novi behar*, XIV/1941-42, 4, 105-107.

18) Ahmed Aličić: Hajduk Zaim Sultanović, *Novi behar*, XIII/1939-40, 11-12, 143-145.

sao u više tekstova[19], a teškim posljedicama po bošnjačku populaciju Livna pozabavio se u tekstu *Iseljavanje Livnjaka u Tursku*[20] u kojem je iznio zbivanja što su uslijedila neposredno nakon okupacije Livna koje je "na svoju nesreću pružilo veoma žilav otpor i nanijelo mnogo štete osvajačkoj vojsci, pa je nakon predaje doživjelo mnogo iskušenja", konstatira Aličić, i u nastavku iznosi svoj nedvosmislen sud o tom otporu: "Sve to skriviše nepromišljeni ljudi."[21] Registrujući uzroke iseljavanja Livnjaka u Tursku, Aličić, koristeći nepotpune bilješke Mahmut-age Latifića i upoređujući te podatke sa popisima stanovništva 1895. i 1910. godine, nastojao je sagledati ukupnost bošnjačke depopulacije iz Livna.

U dva navrata Aličić je pisao o zbivanjima iz 1878. godine i na prostoru s kojeg je sam poticao. Najprije je, ponukan Kreševljakovićevim člankom *Prijeki sud u*

19) Ahmed Aličić: Mahmudbeg Bušatlija, vođa ustanka protiv okupacije Hlivna 1878, *Novi behar*, XIV/1941-42, 6, 184-187: Hadži Derviš beg Bušatlija. Jedan zanimljiv lik naše novije povijesti, *El-Hidaje*, VI/1942-43, 6-7-8, 221-228; Agan Čizmić, *Osvit*, I/1942, 42-43, 22; Hadži Salih efendija Čizmić, borac i mučenik iz doba okupacije Livna 1878. godine, *El-Hidaje*, VI/1942-43, 4, 84-86. - Pišući o Bušatlijama i Čizmićima kao najistaknutijim Livnjacima u dvodnevnom (26. i 27. rujna) otporu okupatoru, Aličić je izložio i svoje saznanja o historijatu ovih porodica, a napisao je i još jedan zaseban tekst o Ibrahim-begu, prvom odraslom Bušatliji koji je umro kod kuće, jer su, inače, "od reda umirali u tudini, ponajviše na bojnom polju". Vidi: Jedna zanimljiva ličnost jučerašnjeg Livna, *El-Hidaje*, IV/1940-41, 4-5, 103-105.

20) Ahmed Aličić: Iseljavanje Livnjaka u Tursku, *Osvit*, I/1942, 22, 2-3.

21) Isto, str. 2.

Bosni i Hercegovini 1878[22], objavio članak pod istim nazivom[23], u kojem je na osnovu usmene predaje opisao događaje u Matuzićima i Šijama kod Tešnja izazvane oružanim bošnjačkim otporom austrijskoj vojsci, a o borbama iz 1878. godine pisao je u članku *Na sastavcima Usore i Bosne u prošlosti i sadašnjosti*[24].

O svom užem zavičaju pisao je i u tekstu *Čudan poklon sultanu Gazi Husrev-begu*[25] u kojem je donio predaju o tome kako je Gazi Husrev-beg došao u posjed Krnjina, iznoseći tvrdnju da nakon Sarajeva "nijedan kraj Bosne nije očuvao tako svježe sjećanje na velikog našeg dobrotvora Gazi Husrev-bega kao područje planine Krnjina i okolica"[26]. O Matuzićima, mjestu u kojem je rođen, pisao je iznoseći informacije o gradnji mekteba i džamije[27], a žurnalistički uobličen informativni presjek povijesti Tešnja donio je u *Osvitu* 1943. godine[28], utemeljen na do tada poznatim podacima, od kojih su neki u međuvremenu opovrgnuti novim saznanjima.[29]

---

22) Hamdija Kreševljaković: Prijeki sud u Bosni i Hercegovini 1878, *Narodna uzdanica*, VI/1938.

23) Ahmed Aličić: Prijeki sud u Bosni i Hercegovini 1878, *Novi behar*, XII/1938-39, 20-21, 265-267.

24) Ahmed Aličić: Na sastavcima Usore i Bosne u prošlosti i sadašnjosti, *Novi behar*, XV/1942-43, 1, 28-31.

25) Ahmed Aličić: Čudan poklon sultana Gazi Husrevbegu, *Novi behar*, X/1936-37, 4-5, 55-56.

26) Isto, str. 55.

27) Ahmed Aličić: O jednom selu, *El-Hidaje*, III/1939-40, 1, 13-14.

28) Ahmed Aličić: Tešanj, *Osvit*, II/1943, 76, 3; 77, 2.

29) Aličić tako, na primjer, osnivača tešanjske čaršije Gazi Ferhad-bega smatra izdankom roda Ulamapašića, oslanjajući se sva-

Bosanski Novi, mjesto u kojem je nakon Sarajeva najprije službovao, bio je Aličiću predmetom samo jednoga napisa u kojem je, poslije uvodnoga geografsko-demografskog krokija, izložio informacije o zasnivanju i radu Doma siročadi[30].

I za Banjaluku su vezana tri Aličićeva teksta. Prvi od njih prigodno podsjeća na život i djelo utemeljitelja Banjaluke Gazi Ferhad-paše Sokolovića[31], drugi je informacija o otkriću Malkoč-begova groba u Banjaluci[32], data posredno, na osnovu teksta što ga je u listu *Spremnost* objavio Muhamed ef. Garčević koji je i otkrio mezar, a treći[33] je samo uvjetno vezan za Banjaluku pošto je nastao, kako stoji u podnaslovu, "povodom izvedbe igrokaza: *Pošetala Hana Pehlivana* od Rasima Filipovića u banjalučkom kazalištu". O samom igrokazu nije, zapravo, riječ u ovome Aličićevu tekstu, nego o povijesnoj i usmenoknjiževnoj njegovoj pozadini sa prostora Livna.

---

kako na Bašagića, dok je, zapravo, u pitanju sestrić sultana Sulejmana Veličanstvenog. Vidi: Dr. Adem Handžić: Gazi Husrevbegovi vakufi u tešanjskoj nahiji u XVI stoljeću, *Anali Gazi Husrevbegove biblioteke*. II-III, 1974, 161-174.

30) Ahmed Aličić: Dom siročadi u Bosanskom Novom. Kako je jedna kasaba vlastitim snagama podigla sirotište, *Glasnik IVZ*, VIII/1940, 3, 116-118.

31) Ahmed Aličić: Gazi Ferhadpaša Sokolović, utemeljitelj Banje Luke (Uz tristašezdesetgodišnjicu), *Osvit*, II/1943, 58, 12.

32) Ahmed Aličić: Pronađen grob čuvenog Malkoč-bega u Banja Luci, *Osvit*, II/1943, 61, 6-7.

33) Ahmed Aličić: Firdus-kapetan i lijepa Hana Pehlivana, *Osvit*, II/1943, 67, 6.

U jedinom tekstu vezanom za kobnu Petrinju[34] Aličić je u uvodu iznio općepoznate fakte o nastanku ovoga gradića u Hrvatskoj čiji je osnivač Hasan-paša Predojević, a potom je "uspomene" na troipogodišnje osmansko vladanje Petrinjom pronašao u toponimima i u narodnim običajima koji u svojim nazivima imaju orijentalni refleks, te u nekim arheološkim iskopinama.

Svi Aličićevi tekstovi prožeti su islamom kao autorovim svjetonazorom, a samo u tri članka on je eksplicitno pisao o islamu, premda su i ta tri teksta, u stvari, daleko od toga da budu teološke rasprave. Aličić je, naime, na nekim povijesnim primjerima težio pokazati svoje uvjerenje o nenadmašivosti i snazi islama kao civilizacije. Stoga nije slučajno da je u svatri članka u naslovu prisutan termin *primjeri*. U dvama od ovih članaka[35], koristeći citate iz dokumenata i historijskih spisa, uglavnom kršćanskih autora, argumentira tezu "da su se islamski narodi odlikovali velikom širinom pogleda i vjerskom tolerancijom"[36], a u trećem članku[37] na primjeru sandžak-bega bosanskog Jakub-bega i Hasan-paše Predojevića, bosanskog namjesnika i znamenitog vojskovođe, apostrofira ratničku neustra-

34) Ahmed Aličić: Uspomene na tursko doba u Petrinji, *Novi behar*, XVI/1944, 10, 159.

35) Ahmed Aličić: Primjeri vjerske snošljivosti naših islamskih preda, *El-Hidaje*, IV/1940-41, 2. 55-59; Listajući povijest Herceg-Bosne... Primjeri ljudstva naših djedova, *Novi behar*, XIV/1941-42, 1-2, 24-26.

36) Isto, str. 55.

37) Ahmed Aličić: Primjeri. *El-Hidaje*, VI/1942-43, 10-11, 298-299.

šivost i moralnu veličinu koju, po njegovu uvjerenju, može dostići iskreni musliman.

Širina i snaga Aličićevih pogleda na onodobno stanje i potrebe koje bošnjački narod ima na polju kulture i znanosti najzornija je u dva njegova članka koji predstavljaju izraz svijesti o nedovoljnosti, odnosno nepostojanju poticaja i mogućnosti za publikovanje kulturnoga, umjetničkog i znanstvenog rada četrdesetih godina dvadesetog stoljeća. U članku *Za "Novi behar"*[38], potaknutom činjenicom da taj jedini bošnjački poučni i zabavni list "više godina (...) stvarno boluje"[39], Aličić je vidio "žalosnu sliku naših prosvjetnih i kulturnih prilika i njihovih posljedica: neshvaćanja i nehaja za kulturna dobra i pothvate"[40]. Iznoseći vrijednosti i značaj što ga je ovaj list imao kroz prethodnih 14 godišta, Aličić je ukazao i na razloge tavorenje: s jedne strane izostanak pretplate, a, s druge, nedovoljan angažman uredništva, te je zaključio da *Novi behar* ipak ne smije propasti. A tekst *Za Glasnik Gazi Husrevbegove knjižnice*[41] najava je i anticipacija događaja koji je uslijedio tek trideset godina kasnije pojavom *Anala Gazi Husrev-begove biblioteke*. Konstatiravši da je povijest medijevalne Bosne mnogo bolje istražena i osvijetljena nego osmanski period, Aličić uočava da prilike dozvoljavaju kao trenutno optimalno rješenje pokretanje glasila Gazi Husrev-begove biblioteke

38) Ahmed Aličić: Za "Novi behar", *Osvit*, I/1942, 16. 6.

39) Isto.

40) Isto.

41) Ahmed Aličić: Za Glasnik Gazi Husrevbegove knjižnice, *Osvit*, I/1942, 23, 2-3.

u kojem bi valjalo objavljivati "isključivo rasprave s područja povijesti i orijentalistike, te izvore u turskom, arapskom i perzijskom jeziku"[42]. "Istina je", kaže Aličić, "da bi prošle godine dok bi se uradilo najvažnije, ali te će godine i onako proći, a da se ne učini ništa"[43], kako je, nažalost, i bilo.

Posebnu dimenziju Aličićeva rada predstavlja njegovo višegodišnje prikupljanje usmene bošnjačke poezije kojom se, kako smo vidjeli, obilato koristio i pri pisanju članaka iz historije. U prvom i drugom godištu *Dječjeg Novog behara* objavio je nekoliko kratkih pričica i anegdota, u *Novom beharu* cijeli niz priloga počev od 1932. godine, a, prema tvrdnji M. Traljića, u redakciji *Novog behara* "ostala je zbirka narodnih pjesama (njih 93 na broj), koje je Aličić poslao redakciji da se štampaju, ali ni jedna od njih nije uvrštena u list dok je on izlazio"[44]. Da bi se sagledao Aličićev skupljački rad u cijelosti, potrebno bi bilo pronaći tu rukopisnu zbirku ako je sačuvana, što ostaje zadatak za budućnost - ne samo zbog Aličića nego i stoga što bi se na taj način obogatila ukupna saznanja o bošnjačkoj usmenoj poeziji, kao i njezin fond.

42) Isto, str. 3.

43) Isto.

44) Mahmud Traljić: Ahmed ef. S. Aličić, navedeni tekst, str. 388.

GENERACIJA KOJA NIJE IMALA IZBORA

O jednoj ovakvoj temi može se govoriti na više načina. S obzirom na to da je posrijedi nedavna naša prošlost, moguće je govoriti sudionički, iznutra, dakle svjedočeći. Moguće je, zatim, svjedočenje kombinirati sa analizom. A moguće je govoriti iznoseći isključivo vlastita razmišljanja. Meni je, naravno, mogućan jedino ovaj treći pristup, s tim što moram istaknuti da sam ipak imao priliku dobro, čak i jako dobro upoznati neke od istaknutih pripadnika ove generacije, što mi je itekako pomoglo da formiram razmišljanje koje ću iznijeti.

Dakle, i ova, kao i neke druge teme iz povijesti Tešnja, prisiljava da se, iza nagomilanih činjenica što se zadržavaju na razini registracije pojavnosti, pokuša shvatiti ta uistinu neobična energija koja Tešnju daje čar posebnosti, čak mističnosti, i navodi čovjeka da ga, pomalo poetski, ali sasvim tačno, imenuje *začaranim krajem* - kako je to učinio u jednom intervjuu dr. Muhamed Hamidović (*Tešnjak*, br. 20, svibanj 1998). Doista, šta je to što je ovome našem gradu namijenilo ulogu jedne od u svakom pogledu najrespektabilnijih bosanskohercegovačkih sredina u vrijeme osmanske vladavine; šta je to što mu kasnije ipak nije dopustili da postane "bosanski Počitelj", kakvu mu je sudbinu prorekao jedan anonimni pisac 1934. godine (u kalendaru *Narodna uzdanica*), nego je ta njegova zatomljena

snaga buknula u neponovljivom naraštaju o kojemu danas govorimo, uprkos nenaklonjenosti i širega i užeg društveno-povijesnog konteksta?

Pa ako bismo i mogli kazati da ovaj grad posjeduje nesvakidašnji *genius loci*, ne uspijevši na taj način niš-

Izudin Alićehajić

ta racionalno objasniti, ipak mi se čini da slučaj generacije Izudina Alićehajića ne mora nužno ostati sasvim u sferi mistike i tek ovlašnih nagovještaja shvaćanja izvorišta snage kojom je ta generacija od besperspektivnoga bosanskog gradića, što je Tešanj bio kad je ona stupila na scenu, načinila jedno privredno čudo. Mi-

Edhem Pobrić

slim, naime, da uspjeh ove generacije može biti racionalno protumačen, naravno: pod uvjetom da prihvatimo činjenicu - koju, inače, niko i ne dovodi u pitanje - da Tešanj kroz cjelokupnu povijest iskazuje jednu konstantnu posebnost što se, prije svega, ogleda u zaista velikoj ljubavi mještana prema svome gradu, vezanosti za njeg, naglašenoj radinosti, snalažljivosti, itd.

Sa velikom sigurnošću usuđujem se tvrditi da je ova generacija mogla "desiti se" samo tada: u vrijeme jednoga velikog kolektivnog zanosa proisteklog iz proklamiranih vrijednosti tadašnjega društvenog sistema. Zajedništvo, kolektiv, nadilaženje pojedinačnosti, borba za izlazak iz siromaštva, vjera u bolju budućnost, te samopožrtvovnost i spremnost na svakovrsno odricanje u ime nesumnjivo svijetlih transparentno istaknutih ciljeva - to su bile stvari u koje se vjerovalo. Mi danas možemo govoriti o neiskrenosti, neautentičnosti, dvoličnosti... tih proklamacija, ali se u njih tada u Tešnju vjerovalo, i ta vjera, taj zanos, sasvim neovisno o tome da li su bili iluzija ili istina, tj. da li je u njih vjerovao onaj ko je istaknuo zastavu s njima, dali su takve rezultate kakve nikakva upojedinačenost, individualizam interesa, u okolnostima takvoga siromaštva i tako teške ukupne društvene pozicije Tešnja, nije mogao dati. Zar tome nije najbolje svjedočanstvo to što iz jedne uspješme fabrike niču sve nove i nove, bez potrebe za dominacijom zasnovanom na "materinstvu"; zar, također, dokaz nije i to što "Pobjeda", na primjer, stipendira đake i studente koji, po prirodi svojih nauka, ne mogu sutra biti od neposredne koristi samoj, odnosno samo "Pobjedi"...?

Naravno, sam taj idealistički zanos, bez velike pojedinačne inteligencije, pa i mudrosti ljudi koji su činili vrh te generacije, a koji su se manifestirali u mnogo čemu, veoma eklatantno u izboru vrste industrije koju će razvijati (automobilska prije svega), ne bi mogao dati tako fascinantne rezultate.

Usuđujem se, dakle, ustvrditi da ključ uspjeha, geneza postignuća ovoga naraštaja leži u tim trima stvarima: općenitoj posebnosti Tešnja i srazu vanredne nadarenosti vodećih ljudi ove generacije sa društvenim sistemom u kojemu su djelovali, odnosno njihovoj sposobnosti da, uz potpunu posvećenost zajedništvu, iskoriste kao prednosti postulate na kojima je sistem počivao - bili oni iluzija ili istina, da ponovim: to je sada, iz naše perspektive, sasvim nevažno, jer *za njih je to bila istina*, i jedino je to važno.

A kao potvrdu iznesenim tvrdnjama navest ću i jedan primjer iz istoga perioda. Kada se, naime, rukovodstvo jedne veoma značajne tešanjske tvornice prema vrijednostima vladajućeg društvenog sistema počelo odnositi kao prema iluzijama, koristeći ih kao floskule koje omogućuju da se iza njih, iza zajedništva bacanog radnicima i sredini uopće kao prašina u oči, ne baš ni posebno prikriveno preferira individualizam i lični interes kao prvenstven, to je predstavljalo nagovještaj mogućega sloma filozofije ove generacije i nimalo stidljivo, kako joj i priliči, nametanje jedne druge filozofije koja bi se, u osnovi, mogla prepoznati kao kapitalistička*, sa svim njenim uskogrudostima, bes-

* - Izvanpovijesnost naše pozicije čini da ovdje pojave ne egzistiraju u čistom obliku, nego kao hibridi. Stoga ću i razumjeti sva-

poštednostima i beskrupuloznostima - kakva samo na Balkanu može biti. Radi se, naravno, o dobro poznatome slučaju "Unico filtera".

Generacija Izudina Alićehajića nije imala izbora: ona, naime, nije mogla odabrati takav pristup; ona nije papirnate vrijednosti svoga vremena mogla prihvatiti kao laž, jer nje u tom slučaju ne bi ni bilo, i mi danas ne bismo imali o čemu ni govoriti, jer industrijskoga razvoja ne bi bilo da nije bilo njihovoga svijetlog zanosa koji je omogućio Tešnju da se kao Feniks podigne iz pepela u koji su ga bacile okolnosti što su egzistirale, bez obzira na sve promjene formalne prirode, cijelo jedno stoljeće: od 60-tih godina XIX. do 60-tih godina XX. stoljeća. To je ta velika snaga koja je iluziju pretvorila u istinu, načinila od nje praksu. A da nije bilo tako, da je iza svega stajalo licemjerje, zar bi ti ljudi dozvolili da se veliki novac odliva u sfere življenja koje grad čine gradom: u prosvjetu i u kulturni procvat koji se dogada naporedo sa privrednim razvojem. Podsjetimo se: ogroman novac ulaže se u obnovu gotovo sasvim razrušene Gradine, štampaju se Ćatićeva *Sabrana djela* i Nametkova monografija o njemu, Mešićeva zbirka *Sa gornjeg čardaka*, obnavlja "Petranovićevo" pozorište, povlači se već danas gotovo neshvatljiv, veliki potez: kupovina biblioteke Hamida Dizdara, deseci kilograma zlata poklanjaju za gradnju Doma kulture, itd, itd. "Kao da je u njima duh renesanse", rekao bi Alija Isaković.

---

koga ko se ne složi sa imenovanjem ove filozofije *kapitalističkom*, jer ni sam nisam siguran da, posmatrajući rezultate njena djelovanja, možda adekvatniji atribut ne bi bio *vandalska*, pogotovu ne danas - kada je ona nedvosmisleno eksplicirana na bh. političkoj sceni.

Ne zaboravljam, naravno, da se uz ovu preovlađujuću usmjerenost sredine, kao što to uvijek i svugdje biva, pojavljuje i niz mediokriteta spremnih da se, lucidnošću svoga filistarskog duha koji je "sve prozreo", bezbrižno i udobno ljuljuškaju na velikom talasu, ali oni i nisu bitni; oni ne zavređuju da se ovim povodom o njima govori.

Spomenuo sam primjer koji je nagovijestio kraj filozofije što je nosila generaciju Izudina Alićehajića. Ipak, ta je filozofija bila toliko snažna da je i kasnije ostala predominantnom u odnosu na novonastajuću, i smatram da je ona, doživjevši određene preoblike, bila direktnim zalogom opstanka našega kraja u vremenu gotovo potpunoga beznađa u kojemu smo se našli u nedavno okončanoj agresiji. Ona, ta filozofija, traje i danas, ali blijedeći i slabeći, gubeći bitku sa onom tjesnogrudom, najavljenom onomad u onoj našoj fabrici, jednom riječju: sa kapitalističkim sistemom vrijednosti. Pa ako se to i događa, pojedinac može osjećati nostalgiju, ali, ipak, to ne mora značiti ništa loše, jer bi se, na poukama iz povijesti, mogla očekivati pojava nekoga novog sticaja pozitivnih okolnosti, pojava novog naraštaja koji će iluziju o boljemu umjeti pretvoriti u realnost. Ni društveni sistem u kojem je stasala generacija Izudina Alićehajića nije sam po sebi to omogućivao, nego je omogućivao da bude i tako shvaćen. Drugdje, gdje nije bilo te tešanjske osebujnosti, poraðao je nešto sasvim drugo, nešto radi čega se ljudi ne mogu okupljati da, kao mi danas, govore sa pijetetom. A cijela ljudska povijest obiluje primjerima koji kazuju da su parole sa najuzvišenijim idealima u različitim vremenima i na različitim mjestima znale posljedovati

u jednom slučaju dobrim, plemenitim djelima, a u drugom slučaju zločinom. Ili se to događalo čak istovremeno, samo u različitim sredinama, kao što je slučaj upravo sa vremenom ove generacije i vrijednostima što su tada bile istaknute. Pa onda čovjek pomisli da nikakve proklamacije sa uzvišenim idejama nemaju objektivnu snagu i vrijednost same po sebi, nego da sve ovisi o tome kako će subjektivno biti doživljene.

Slijedom svega iznesenog - moglo bi se na kraju zaključiti da je sreća za nas što se u Tešnju pojavio taj naraštaj, ali, isto tako, da nema ništa prirodnije od toga što se jedan takav naraštaj pojavio upravo u Tešnju.

Sa okruglog stola *Generacija Izudina Alićehajića i začeci industrijskog razvoja Tešnja,* održanog u Centru za kulturu i obrazovnaje Tešanj 11.9.1999. g. Lijevo: Fuad Šišić, tadašnji Načelnik Općine Tešanj (pokrovitelj), i Miralem Unkić, tadašnji predsjednik Općinskog vijeća

MEĐU NAJZNAČAJNIJIM BH. BIBLIOGRAFIMA

I.

U kulturnoj povijesti Bosne i Hercegovine nije mali broj poslenika koji su tiho i neumorno, takoreći iz drugoga plana, inicirali i katalizirali duhovni progres, ne težeći nikada radi slave ili probitka isticanju sebe i svojih napora. No, svako je društvo, ako pretendira na to da se smatra kulturnim i civiliziranim, dužno uočiti njihova pregnuća i posvetiti im zasluženu pažnju. Jedan od takvih je i Mustafa Ćeman, bibliofil i bibliograf koji nas svojim dugogodišnjim uspješnim radom obavezuje da o njemu kažemo više nego što je do sada, obično u sporadičnim natuknicama, rečeno. Razlog sjeni u kojoj se ovaj vrijedni kulturni baštinik nalazi leži koliko u našem nemaru toliko, dakako, i u činjenici da centralno mjesto u njegovu angažmanu pripada bibliografskome radu koji je i inače u nas neopravdano shvaćen kao aktivnost od drugorazrednog značaja. Kažem *neopravdano*, jer je svakome ko se iole ozbiljnije bavi znanstvenim radom jasno da je ta stručna djelatnost preduvjet svih sintetiziranih saznanja i rezultata. Evidentno je, međutim, da Ćemanov bibliografski rad predstavlja doprinos kapitalnih razmjera za bh. znanost, i da je on jedan od najznačajnijih bibliografa što ih je Bosna i Hercegovina uopće imala.

Mustafa Ćeman rođen je 4.4.1925. godine u Miljanovcima kod Tešnja, gdje je završio i osnovnu školu.

Nakon nje završio je tuzlansku Okružnu medresu (Behram-begovu), da bi potom službovao u sreskim narodnim odborima u Teslići, Tešnju i Doboju, i to u sektoru financija. Od 1957. godine radio je u Bibliotekarskom odjelu zagrebačke IRO "Zora", koji je diljem Jugoslavije osnovao preko 80 biblioteka, od kojih najviše u BiH. U mirovini je od 1985. godine, i do agresije je živio u Jelahu, da bi 1992. godine otišao u Hrvatsku. Vratio se u Jelah 1996. godine gdje je nastavio svoj rad, a umro je u bolnici u Tešnju 28.7.1999. godine.

Tokom svoga službovanja u "Zori" počet će samoinicijativno da se bavi i bibliografskim istraživanjima,

Mustafa Ćeman

najprije bilježeći literaturu o Tešnju i tešanjskom kraju, pa potom proširujući svoje zanimanje i na mnoge teme i pisce iz bh. prostora.

Prva štampana Ćemanova bibliografija je *Bibliografija radova o "Hasanaginici" 1774-1974.* u znamenitom zborniku *Hasanaginica* nastalom povodom dvjestote godišnjice objavljivanja ove naše najpopularnije narodne pjesme (Sarajevo, 1975.) Suator te bibliografije je priređivač zbornika Alija Isaković. Pod pseudonimom Edib Jelašanin Ćeman je objavio *Građu za bibliografiju humorističke štampe u BiH* (*Bockalo*, Tešanj, IV/1977, br. 10), a nakon toga slijedi bibliografija Muse Ćazima Ćatića, prijelomne ličnosti u pjesništvu Bošnjaka; objavljena je najprije u *Životu* (XXVIII/1979, br.10), zatim u *Zborniku radova o Musi Ćazimu Ćatiću* (Sarajevo, 1980.), te u *Izabranim djelima* ovog pjesnika (Sarajevo, 1988.). Suautorom Ćeman je potpisan ispod bibliografije donešene u hrestomatiji poezije žena BiH *Od stiha do pjesme* (Tuzla, 1985.), gdje je priređivač Ajša Zahirović prvi autor. Kao i Ćatićeva, u biblioteci Kulturno nasljeđe sarajevske "Svjetlosti" objavljena su 1987. godine *Izabrana djela* Ahmeda Muradbegovića, a u trećem tomu nalazila se *Bibliografija i literatura* koju je priredio Ćeman. On je uradio još uvijek jedinu relevantnu južnoslavensku bibliografiju o Nasrudin-hodži (*Značenja*, Doboj, VIII/1989, br. 17-18), zatim bibliografiju literature o Husein-kapetanu Gradaščeviću (u prilogu knjige Sadika Šehića *Zmaj od Bosne*, Tuzla, 1990.), bibliografije svih 25 autora u ediciji *Muslimanska književnost XX vijeka* (Sarajevo, 1991.), *Priloge bibliografiji o Mustafi Ejuboviću - Šejh Juji* (*Ka-*

bes, Mostar, III/1997, br. 17 i 18), *Hadis i hadiske znanosti u Bošnjaka* (*Kabes*, IV/1998, br. 33-34), *Qur'an i tefsirske znanosti u Bošnjaka* (*Kabes*, IV/1998, br. 35-36), *Priloge bibliografiji objavljenih radova o Kulinu banu* (*Znak Bosne*, Zenica, IV/1998), br. 5-6), bibliografiju *Muslimanski porodični život* (*Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u BiH*, LX/1998, br. 1-2 i 3-4), *Vakuf i vakufske institucije u Bošnjaka* (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH*, LX/1998, br. 7-8 i 9-10), *Islamske prosvjetne ustanove i islamska prosvjeta u Bošnjaka* (*Glasnik Rijaseta IZ u BiH, LXI/1999, br. 3-4, 5-6, 7-8, 9-10, 11-12)*, bibliografiju Hamida Dizdara suautorski sa Adilom Alićem (u *Izabranim djelima*, Tešanj, 1998.), bibliografiju *Mevlud u tradiciji Bošnjaka* (u knjizi: *Mevlud u životu i kulturi Bošnjaka*, Sarajevo, 2000.), a u rukopisu su mu ostale bibliografije još nekih tema i pisaca, npr. o ratu BiH i Austro-Ugarske Monarhije 1878. godine, bibliografija Avde Karabegovića Hasanbegova, Kasima Derakovića, Alije Isakovića ili Ajše Zahirović, kao i impozantne bibliografije literature o srednjovjekovnoj Bosni, o Bosni i Hercegovini u kontekstu islamske civilizacije, o gradovima Tešanj i Stolac. Bibliografija bosanskog srednjovjekovlja, urađena sa sinom mr. Mirzom Hasanom, broji oko 14.000 jedinica, i čini se nevjerovatnim da su samo dva čovjeka uspjela prikupiti sve te podatke. Ništa manje impresivna nije ni Mustafina biliografija o Tešnju, zapravo izbor literature koji na 442 stranice donosi 4.161 relevantniju jedinicu. Budući da je dovršena 1989. godine kao pretpostavka za monografiju Tešnja koju su trebali pisati kompetentni stručnjaci, ova bibliografija tada je uvezana u samo pet strojopis-

nih primjeraka, pa je stoga teško dostupna znanstvenicima. Približno je istoga obima i bibliografija Stoca koja je s istom namjenom završena 1991. godine.

Govoreći globalno o bibliografskom radu Mustafe Ćemana, može se reći da je on sistematičan i akribičan, te da je uvijek pretendirao na sveobuhvatnost, jer je ostvarivao uvide u široku paletu izvora, vrlo često dospijevajući i do podataka koji, neobjavljeni, leže pohranjeni u raznim arhivama. Doduše, mora se imati u vidu da su ga uvjeti u kojima je radio, bez podrške države i mogućnosti da u potrebnoj mjeri primjenjuje metod *de visu*, prisiljavali da prilično opsežno i često koristi sekundarne izvore, što se neminovno odražavalo na potpunost i preciznost podataka koje nudi. Vrijednosti i upotrebljivosti njegovih bibliografija znatno doprinosi to što su najčešće opremljene uvodom, literaturom i indeksima, kao i to što je uz pojedine jedinice najčešće donosio svoje napomene. Te napomene katkada se, doduše veoma rijetko, udaljavaju od predmeta koji je tretiran i imaju namjeru usmjeravati korisnika ka zaključcima što ih je sam Ćeman imao na umu, ali i takve danas postaju važne zato što nam svjedoče o njegovim pogledima na određena pitanja, koji ne moraju uvijek biti utemeljeni ni na literaturi koju navode. Najizrazitije je to u bibliografiji Tešnja gdje je dozvoljavao sebi da kroz napomene "zavješta" vlastite procjene ovakvih ili onakvih uloga pojedinih ličnosti u određenom periodu, posebno 70-tih i 80-tih godina 20. stoljeća. Ćeman se nerijetko s uspjehom upuštao u razrješavanje autorskih pseudonima, inicijala i šifara, tako da je, na primjer, uz Ćatićevu bibliografiju donio popis svih pseudonima kojima se pjesnik služio.

Djelo ovoga entuzijasta ne bi bilo cjelovito predstavljeno ako bi se mimoišle brojne knjige čiji autori u napomenama naznačuju da posebnu zahvalnost za njihov nastanak duguju upravo Mustafi Ćemanu. Osim toga, nesebičnu pomoć i upute on je godinama pružao brojnim doktorantima, magistrantima, studentima, znanstvenicima iz oblasti književnosti, historije, folkloristike, medicine, pedagogije..., a poznat je i kao marljiv skupljač usmenoknjiževnih tvorevina i orijentalnih rukopisa.

U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu Ćeman je neočekivano prestao biti samo bibliograf koji drugima servira građu, i počeo pisati. Deseci njegovi tekstova objavljeni su u listu *Ljiljan*, a nakon rata i u mostarskom časopisu *Kabes*. Generalno uzevši, njegovi tekstovi imali su edukativno-prosvjetiteljsku intenciju, uzrokovanu teškom situacijom za Bosnu i Bošnjake u kojoj su nastajali, te se pri ocjenjivanju njihove vrijednosti i to mora imati na umu. U svakom slučaju, a osobito spram bibliografskih istraživanja - oni predstavljaju manje važan segment Ćemanova rada.

Sve ovo bio je razlog za intervju koji sam, na prijedlog Alije Isakovića, sa Mustafom napravio za zagrebački list *Ogledalo* kojemu su pred rat objavljena tri broja. *Ogledalo* je, međutim, prestalo izlaziti, pa je taj intervju objavljen u, također zagrebačkom, časopisu *Behar* 1993. godine.

II.

Šezdesete su godine za bosanskomuslimansku književnost značile novi početak. Postoji mišljenje da je

Tešanj objavljivanjem studije dr. Abdurahmana Nametka o Ćatiću, te Ćatićevih Sabranih djela, *inicirao tu obnovu, a neki ističu da je Vaš udio u toj priči vrlo primijetan.*

ĆEMAN: Sve je počelo 1962. godine kad su đaci tešanjske gimnazije u starim muslimanskim časopisima *Behar*, *Biser* i *Gajret* pronašli Ćazimove pjesme, pa su pri Gimnaziji osnovali svoj književni klub "Musa Ćazim Ćatić", ali su ga prosvjetne vlasti odmah zabranile. Smail Terzić, tešanjski novinar i književnik, počeo je 1963. godine pripremati obilježavanje 50. godišnjice Ćatićeve smrti, a meni je predložio da se izda zbirka njegovih pjesama. Poduzeće "Zora", u kojem sam tada radio, prihvatilo se izdavanja, a kada sam saznao da je Nametak doktorirao na Ćatiću, predložio sam Tešnju da objavi tu disertaciju, ali sam doživio snažan otpor. Međutim, podržao nas je predsjednik Općine Salih Sarić, založivši ne samo svoj autoritet nego i novac. Prigodom obilježavanja godišnjice Musine smrti naloženo mi je da prenesem znanstvenicima da u svojim izlaganjima ne smiju reći da je Ćatić bio muslimanski pjesnik.

Tada je (1968) otkupljena i iznimno vrijedna privatna biblioteka književnika Hamida Dizdara. Niste li tada iz Zagreba trebali preći u Tešanj?

ĆEMAN: Da, trebao sam. Trebao sam obraditi biblioteku. Ali, na određenu intervenciju iz tešanjskih kulturnih, odnosno političkih krugova - proglašen sam nepodobnim... Borili smo se da otkupimo Hamidovu biblioteku, jer bi inače otišla u Bohum. Zahvaljujući g. Sariću, biblioteka je ostala u Bosni, u Tešnju, pa tako

nije doživjela sudbinu Bašagićeve knjižnice koja je završila u Bratislavi. Nažalost, Hamidova biblioteka i danas stoji nesređena i nedostupna...

Proglašeni ste nepodobnim, a potom i uhapšeni.

ĆEMAN: To je bilo finale sistematskog, meni nerazumljivog, eh - nerazumljivog!, odnosa... Osuđen sam na dva mjeseca zatvora zbog knjige dr. Smaila Balića *Kultura Bošnjaka - muslimanska komponenta*, koja je izdata 1973. godine u Beču.

Kad već govorimo o Tešnju - nije moguće, a nije ni potrebno zaobići jednoga Tešnjaka koji je za BiH, u najširem smislu, od izuzetnog značaja. Historiografija o njemu vrlo malo i sasvim jednostrano govori. Adem-aga Mešić. Je li on tabu, i zašto?

ĆEMAN: Bio je tabu sve dok su političari "pisali" historiju. Adem-aga Mešić je zaslužio objektivniji, znanstveniji tretman. On jest bio Pavelićev doglavnik, i na tome se uglavnom zaustavljaju ocjene o njemu. Međutim, Mešić je početkom rata bio starac od osamdesetak godina... Ali i kao doglavnik on je onemogućio dolazak ustaša u tešanjski kraj, štitio je srpski, jevrejski i romski živalj, tako da i to razdoblje njegova života treba bolje osvijetliti, a ne kao do sada. Za nas je ipak bitnije ono što je on učinio za Muslimane i za BiH. Ja ću napomenuti bar ponešto, da se ne zaboravi. Prvo, Mešić je preuzeo financiranje muslimanskog časopisa *Behar*. Dao je svoj novac kada to nije htio učiniti niko od sarajevskih bogataša, tako da zasluga za pokretanje *Behara*, uz Bašagića, Mulabdića i Hadžića, prije svega pripada njemu. Mešić je tada bio tešanjski veleposjednik. Dalje, financirao je izlaženje Bašagi-

ćeva *Ogledala*; pružio je veliku novčanu pomoć i jedan je od organizatora muslimanskog kulturno-prosvjetnog društva *Gajret*; važan je i kod osnivanja *Narodne uzdanice*; utemeljio je *Islamsku štampariju* u Sarajevu i potom je uvakufio; financirao je izlaženje *Novog behara*... Bavio se i pisanjem. U *Beharu* je 1904. godine objavio dramu iz muslimanskog života *Ismet i Almasa* koja je izvođena širom BiH. Organizator je, recimo i to, prve kazališne predstave u austro-ugarskom zemanu, izvedene u Tešnju 1895. godine. Objavio je radove o Omer-paši Latasu, Bašagiću... Posjedovao je veliku biblioteku, kolekciju oružja i nošnji, a gdje su sada te zbirke - niko živ ne zna...

Historiografija je i inače dužna Bosni i Hercegovini i, posebno, Muslimanima.

ĆEMAN: Tačno je to. Radeći sa sinom bibliografiju srednjovjekovne Bosne, mnogo puta sam se iznenadio. Mnogošta, naime, nije ni približno tačno predstavljeno. Bosna, otkad je spominje bizantijski car Porfirogenet 948. godine u djelu *De administrando imperio*, do 1463. u mnogo čemu je nepoznanica. Jednim je dijelom tako zbog nedostatka dokumenata, a drugim zbog subjektivnosti historičara. Kao prvo, nije rasvijetljeno postojanje islama na području Mađarske, Srijema i sjeverne Bosne od 10. stoljeća do dolaska Turaka, a pojedini izvori upućuju na to. Na primjer, Grk Kinnamos u 1165. godini, za grčko-mađarskog rata, spominje Mađare u Srijemu, tzv. Kalizije, kao pripadnike perzijske vjere, a Al-Biruni, arapski pisac, spominje ih kao Ismailite u 10. stoljeću. U 11. stoljeću, tj. 1077. ugarski kralj Ladislav naređuje da muslimani, Ismailiti, moraju primiti kršćanstvo. Koloman, ugar-

ski kralj, godine 1095. govori o Ismailitima, njihovu postu, nejedenju svinjetine, umivanju (abdestu) i obrezivanju, o zabrani međusobnog stupanja u brak između Ismailita. On je naredio da gosti kod Ismailita moraju jesti svinjetinu, i to sa domaćinom. Tako je, zapravo, vršena represalija nad muslimanima i njihova asimilacija. I ugarski kralj Lajoš spominje Ismailite kao muslimane. Godine 1345. spominje se naselje Kalesija između Tuzle i Zvornika, što je svakako u vezi sa Kalizijama.

Treba razjasniti pitanje Slavena na španjolskom dvoru od 10. do 16. stoljeća. U 10. stoljeću tamo imamo velikog učenjaka Habiba Sakalibija, a *Sakalibi* upućuje na njegovo slavensko porijeklo. Onda, prema pojedinim izvorima, osnivač Kaira jeste Slaven po imenu Gawhar (Dževher). Moglo bi se možda pretpostaviti da su ti naši ljudi tamo dospijevali kao robovi, trgovci i slično. Na prve tragove postojanja islama u tim krajevima naišao je, još prije Drugog svjetskog rata, prof. Šaćir Sikirić, a o osnivaču Kaira, Slavenu, pisao je prije istog tog rata h. Mehmed Handžić, također i dr. Balić. Vrlo značajno djelo o južnim Slavenima u službi islama od 10. do 16. stoljeća napisao je Vladimir Mažuranić (*Südslaven im Dienste des Islam von X bis XVI Jahrhundert*, Zagreb-Leibzig, 1928.). O osnivaču Kaira djelo je napisao Mansur al-Katib pod naslovom *Sirat al-ustad Gawhar* (Kairo, 1954.), a o muslimanskoj Mačvi, gornjoj Srbiji i sjeveroistočnoj Bosni govori djelo koje je napisao Luis Massignon (*Annusie du Monde Musulman*, Paris, 1954.). Postoji mnogo stranih izvora, i istočnih i zapadnih, koji se dotiču te problematike.

Mislim da bi historiografija morala tražiti i odgovor o uticaju islama na učenje srednjovjekovnih Bošnjana. Indikativno je, na primjer, i to da izaslanik upućen u Dubrovnik od bosanskog kralja Ostoje nosi ime Rauf. Naša historiografija o mnogim temama iz srednjovjekovne Bosne davala je pristrasan sud. Govorilo se, na primjer, o nasilnoj islamizaciji Bosne, a tome uvjerljivo protivriječi činjenica da sinovi bosanskih velikaša zauzimaju značajne pozicije u Turskoj Carevini. O njihovu ugledu i uticaju govori to što su svoj bosanski jezik, i svoje pismo - bosančicu, uveli kao službeni diplomatski jezik Carevine i što su dvorsku kancelariju vodili na bosančici, pa su čak i sultani potpisivali fermane pisane bosančicom. Današnja historiografija, apsurdno, taj jezik naziva srpskim, odnosno hrvatskim, a bosančicu proglašava ćirilicom, mada se to kurzivno pismo razvilo izravno iz grčkog pisma.

Iznenađuje upornost onih kojima je stalo da se istine o bosanskom srednjovjekovlju zamagle, sakriju ili krivo interpretiraju. Odraz toga bio je vidljiv i u marginaliziranju značaja osamstote godišnjice Povelje bosanskog bana Kulina.

Je li drugačiji odnos prema razdoblju Bosne u sastavu Turske Carevine?

ĆEMAN: Nije. Mada je bila u sastavu Turske Carevine, Bosna je uvijek imala poseban položaj koji je čuvala, moglo bi se reći: ljubomorno. Historičari to, međutim, najčešće previđaju, idući čak dotle da Bosanske Muslimane izjednačuju s Turcima. A da to ne čine slučajno - govori prešućivanje događaja koji Muslimane predstavljaju kao samosvojan i samobitan na-

rod. Muslimani su se osjećali Bošnjacima, "turcima" samo u smislu pripadnosti istoj vjeri, a prave Turke nazivali su Turkušama. Neobično su pazili da se koja Muslimanka ne uda za Turčina. Sudjelovali su u ratovima koje je Turska vodila protiv drugih država, ali - ono o čemu naša historiografija malo govori - Bosanski Muslimani vodili su i ratove za odbranu Bosne. Brojni su ustanci i protiv Turske, kao onaj 1686. godine, ili snažni i veličanstveni otpor protiv ulaska austro-ugarskih trupa...

Dovršili ste bibliografiju o bosanskomuslimanskoj književnosti...

ĆEMAN: Literatura o našoj književnosti, koliko se zasad zna, počinje 1466. godine. Tada je Šayh Alauddin Bistani Musannifek napisao biografsko djelo o Mahmud-paši Anđeloviću Adniju *Tuhfa-i Mahmudiyya*. Od tada pa do danas traje naša književnost, a kontinuirano traje i literatura o njoj. Muslimani su svoju književnost stvarali na arapskom, turskom, perzijskom i bosanskom (tzv. adžamijska ili alhamijado književnost) jeziku. U Bosni je, također, bila vrlo raširena i prepisivačka djelatnost, a prvi muslimanski prijepis nastao je 1463. godine kada je Turska i došla ovdje. Uza sve ovo stvarana je i vrlo razgranata narodna književnost, o čemu prve vijesti donosi Slovenac Kuripešić u svom putposu iz 1531. godine...

Koliko jedinica ima bibliografija i kojom je metodom urađena?

ĆEMAN: Ima, brate, puno... Ali i malo. Mnogi tavani, budžaci, privatne zbirke, Gazi Husrev-begova biblioteka, Biblioteka Orijentalnog instituta, zbirke

drugih insitucija - sadrže još brojne naše rukopise na orijentalnim jezicima, među kojima se kriju novi stvaraoci i novi prepisivači. A da ne govorimo o stambolskim zbirkama i bibliotekama evropskih metropola čiji katalozi još nisu urađeni. Moja bibliografija sadrži oko 17.000 jedinica sa 1.352 pisca. Uradio sam je kronološki, kako bi korisnik mogao uočiti prostor i vrijeme, ali i uspone i padove koji su se dešavali.

* * *

Knjiga je objavljena u Zagrebu (izd. *Sebil*) 1994. godine, pod naslovom: *Bibliografija bošnjačke književnosti* - koji je neadekvatan, jer ne odražava ni predmetnu ni metodološku suštinu djela budući da se radi o bibliografiji *literature o bošnjačkoj književnosti*, kroz koju se uglavnom može steći uvid i u bibliografiju same bošnjačke književnosti. O knjizi su pisali Amir Brka (*Gradina*, Tešanj, I/1994, 3, 18), Tarik Kulenović (*Hrvatski i bošnjački tjednik*, 17.11.1994, br. 11, 30. str.), Muhamed Huković (*Ljiljan*, 15.2.1995.), Nedžad Fejzić (*Znak Bosne*, Zenica, I/1995, 4, 50), Enes Kujundžić (*Bosniaca*, Sarajevo, 1996), a na promociji knjige 1994. godine u Zagrebu govorili su Hilmo Neimarlija, Asim Crnalić, Remzija Hadžiefendić, Smail Balić i Muhamed Filipović, te su njihova izlaganja potom i objavljena (*Islam i kultura Bošnjaka u djelima Safvet-bega Bašagića, Mehmeda Handžića i Edhema Mulabdića, Zbornik radova četvrtog simpozija*, II. dio, Zagrebačka džamija, 1994). Mustafa Imamović u svojoj *Historiji Bošnjaka* ustvrdio je slijedeće: "Proučavanje historije Bosne i Bošnjaka u svim njenim as-

pektima danas se ne može zamisliti bez stalnog uvida i konsultiranja temeljnog bibliografskog djela Mustafe Ćemana: *Bibliografija bošnjačke književnosti*."

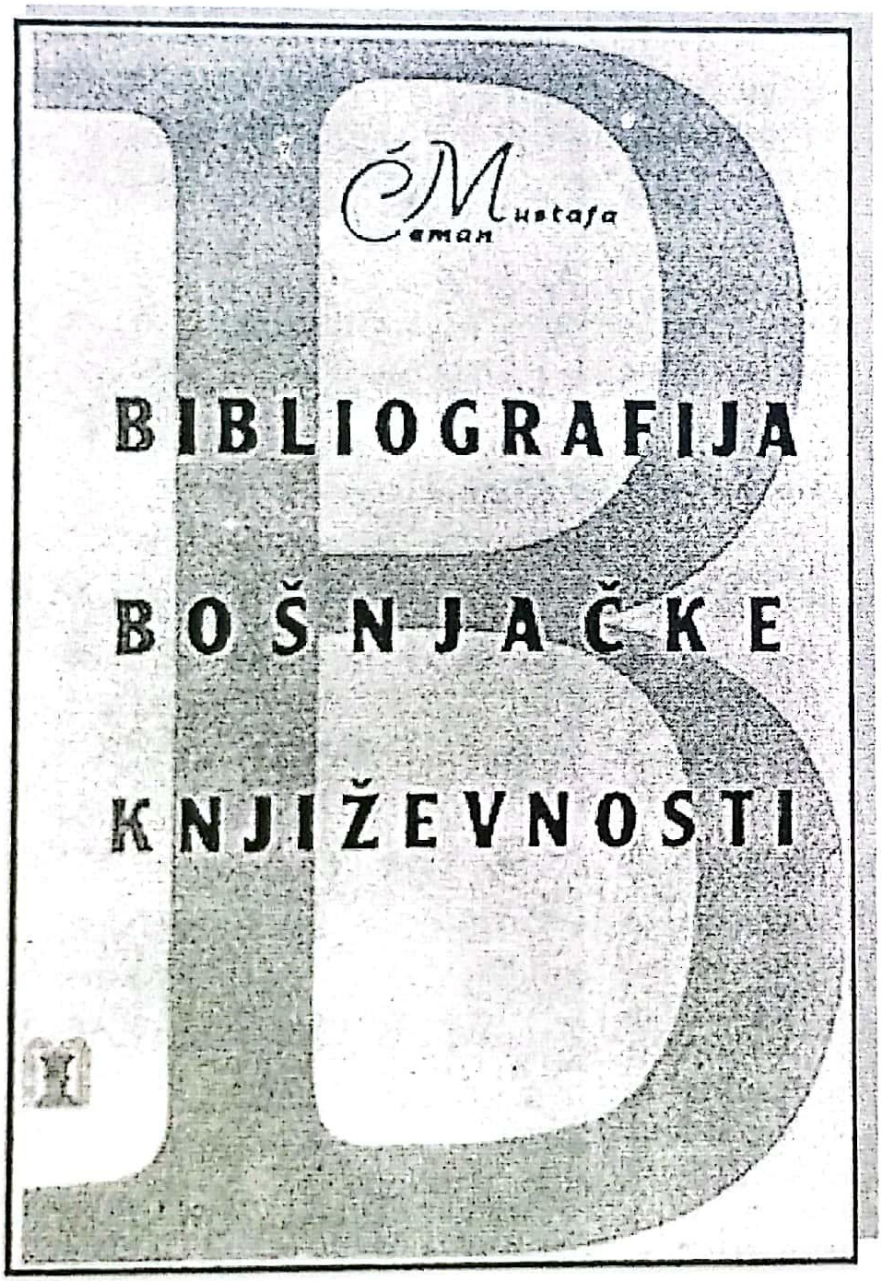

II.

TRI KNJIGE ALIJE GALIJAŠEVIĆA O PROŠLOSTI TEŠNJA

I.

Progovor o knjizi ***Tešanjske zanatlije i trgovci 1642-1992*** (Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1996) vjerovatno je najpodesnije započeti od jedne u njoj registrirane činjenice koja je bitna da bi se shvatio sam nastanak knjige. U Tešnju su se, naime, zanatlije i trgovci uz svoj posao nerijetko amaterski bavili i poslovima od duha: glumom, poezijom, knjigom uopće, sportom. A i sam autor ove publikacije Alija Galijašević (rođen 1932. godine u Tešnju) po svojoj osnovnoj vokaciji (ekonomija) spada u kategoriju zanatlija i trgovaca (šire shvaćenu - onako kako Galijašević shvaća pojmove zanatstvo i trgovina), pa se prihvatio bavljenja poviješću, što je sam sebi stavio u zadatak. Dakle, bez vanjske potrebe za to, ali sa onim neodoljivim unutarnjim porivom koji kroz stoljeća imaju zanatlije i trgovci u Tešnju. Osim toga, valja znati da se radi o osobi koja je i sama najprije izučavala jedan zanat u užem smislu (limarski, kod oca), kao i to da od ranije ima afinitet za pisanje (kao novinar i publicist javljao se u *Privrednim novinama, Oslobođenju, Glasu komuna...*), iako radni vijek provodi kao privrednik, bankar, političar (1974-1978. godine bio je predsjednik Skupštine Općine Tešanj).

Rezultat Galijaševićeva napora da se popuni jedna od praznina koje postoje u našim saznanjima o tešanjskoj prošlosti uistinu je značajan. Ova publikacija donosi pravo obilje informacija o zanatstvu i trgovini na tešanjskom prostoru, uz brojne neizostavne okvirne reference o povijesti Tešnja uopće. Posebno je impresivna tendencija autora da zabilježi imena onih koji su se tim djelatnostima bavili, a sam tekst mjestimice poprima stanoviti literarni karakter usljed Galijaševićeve potrebe da, iza podataka, traga za ljudskim sudbinama koje tvore dinamični preplet tešanjske čaršije kao jednog od, u dugom vremenskom periodu, najsnažnijih zanatskih i trgovačkih centara u Bosni i Hercegovini. Tu važnost Tešanj je iz različitih, prije svega iz komunikacijskih razloga bio izgubio u drugoj polovini 19. stoljeća, ali je razvoj snažnih industrijskih preduzeća nakon Drugoga svjetskog rata učinio da ime Tešnja iznova bude itekako poznato, ne samo u privrednim krugovima Bosne i bivše Jugoslavije, premda je pozicija ovoga grada još uvijek van tranzita.

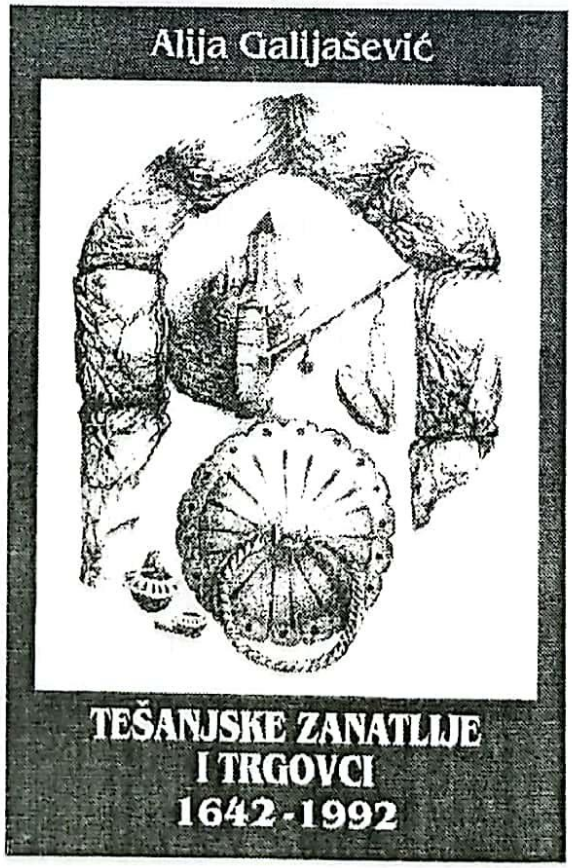

Da bi čitaocima ponudio što više fakata na osnovu kojih će formirati sliku o svemu tome, Alija Galijašević koristio je raznovrsne izvore - pisane pri-

je svega (objavljene i neobjavljene), ali i usmene. Ova radnja, međutim, ne tretira samo zanatstvo i trgovinu u Tešnju 1642-1992. godine ni najšire shvaćene, nego su njezin predmet, također, postanak i razvoj različitih infrastrukturnih osnova života stanovništva tešanjskoga kraja: saobraćajnice i poštanske komunikacije, te vodovod, zatim se pažnja posvećuje karakterističnoj bosanskoj kući, hanovima i drugome (i to ne sporadično i uzgredno, nego u zasebnim tekstualnim, funkcionalno uklopljenim cjelinama) što u svojoj ukupnosti doprinosi razumijevanju okolnosti u kojima su razmah dobivale djelatnosti što su osnovni predmet autorova interesovanja. A jedno i drugo, razumije se, uzajamno se preplitalo, međusobno uslovljavalo i kroz dijakroniju determiniralo.

Ozbiljnosti pristupa i dosegu teksta svakako značajno doprinosi i činjenica da je Galijašević pratio društveno-historijska kretanja, kako na užem tako i na širem prostoru (administrativna teritorijalna ustrojavanja, državne uredbe bitne za temu, ratove, epidemije bolesti, fluktuaciju stanovništva...) - i da je nastojao na tom fonu iscrtati krivulju što su ju doživljavali zanati i trgovina. Posebno je važan - a toga je, dakako, i autor svjestan - povijesni diskontinuitet konteksta u kojem je Bosna i Hercegovina egzistirala, pa tako i Tešanj, odnosno integriranje u osmansku, potom u austrougarsku, zatim u starojugoslavensku i, na koncu, u komunističku jugoslavensku državu, što je sa sobom nosilo različite civilizacijske determinante i drugačije državne tretmane fokusiranih djelatnosti i prostora u kojem se te djelatnosti posmatraju. Dakle, napor Alije Galijaševića ne svodi se na puko pozitivističko registriranje

građe o temi (kako bi, eventualno, sam naslov knjige mogao sugerirati, jer su u njemu u prvom planu zanatlije i trgovci, a ne zanatstvo i trgovina kao djelatnosti) nego je tekst tendirao obuhvatiti i relevantne faktore koji određuju razvoj, ulogu i mjesto pojedinih zanata i trgovine (upravo kao djelatnosti) u periodu 1642--1992. godine.

Prema tome, ako smo navikli da pod terminom *amater* u kolokvijalnoj konverzaciji podrazumijevamo jedno bezmalo pežorativno značenje, onda ova publikacija iznova upozorava na izvornu latinsku semantiku te riječi. A amater je *onaj koji voli*, i to je važan preduvjet svakog uspješnog posla. Ovo je djelo uistinu napisano s ljubavlju - i prema historiografiji i prema Tešnju i njegovoj prošlosti, a to je lahko i namah uočljivo; to zrači iz svake stranice. I dok čekamo da profesionalci historičari napišu historiju Tešnja, što - s obzirom na bogatstvo povijesti ovoga prostora i stanje naše historiografije uopće - izvjesno, zadugo neće biti učinjeno, ostaje nam da se radujemo ovakvim amaterskim pregledima segmenata, odnosno pojedinih dimenzija tešanjske proteklosti. Pogotovu ako po pristupu i dometima ne zaostaju uveliko za profesionalcima, ako predstavljaju amaterizam uglavnom po motivaciji i po činjenici da historiografija nije autoru osnovna preokupacija, odnosno profesija.

II.

Ako je prva knjiga Alije Galijaševića predstavljala iznenađenje stoga što se ona od njezina autora, površno gledajući, možda i nije uopće očekivala, onda po-

slije nje, takve kakva jest, mjesta nikakvim iznenađenjima nema, jer je već tom publikacijom Galijašević nedvojbeno pokazao sposobnost da svoje životno i profesionalno iskustvo, uz sklonost ka pisanoj riječi, ranije iskazivanu u žurnalističkoj formi, plodonosno opredmeti, objektivira, i u tekstovima za koje je neophodan dah istraživača i spisatelja širih koncepcija. Dakle, knjiga ***Ekonomske prilike i bankarstvo u tešanjskom kraju kroz historiju (Preteče bankarstva, ljudi, događanja)*** (Centar za kulturu i obrazovanje & Planjax, Tešanj, 1999) potvrđuje da se u slučaju prethodnoga djela nije radilo ni o kakvome ekscesu, odnosno autorovu izletu u sfere za koje bi neko eventualno mogao misliti da mu nisu primarne, nego da je u pitanju puna kondenzacija empirije i afiniteta, zrelost

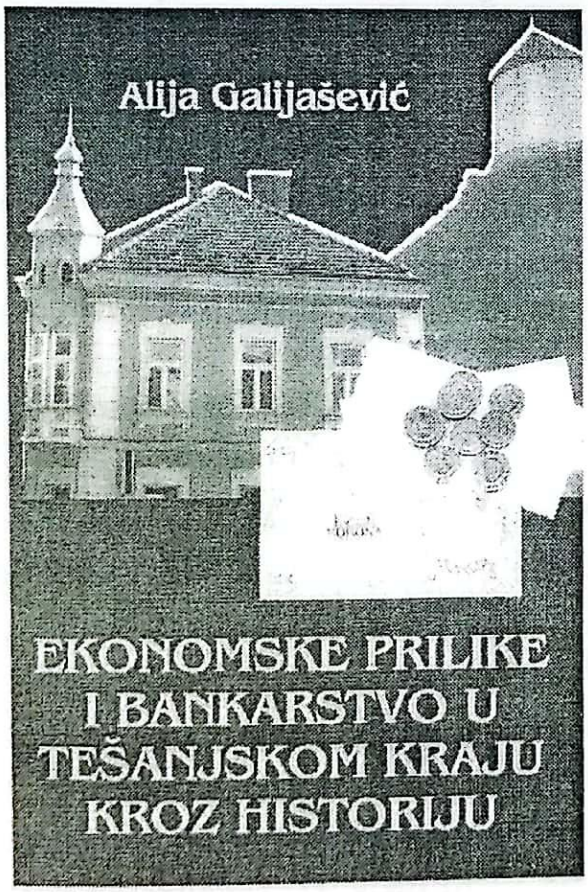

sklonosti nad kojom se sada samo možemo pitati šta je, zapravo, Alija Galijašević *primarno*: ekonomski i financijski stručnjak, privrednik i političar, ili - historiografski pisac? Iako se ovakvo pitanje može, s jedne strane, doimati suvišnim, nepotrebnim, a, s druge, i takvim da se na nj u ovome momentu ne može dati odgovor, usuđujem se da ga postavim i, čak, da pret-

postavim odgovor koji, ipak, samo vrijeme može dati. Uzimajući, prema tome, stvari tako: *u vremenu* kojim je ljudska egzistencija determinirana - smatram da je prednost na strani Galijaševićevih istraživačko-spisateljskih rezultata, i, *sub specie aeternitatis*, samo zbog njegovih knjiga znat će se da je Galijašević bio i sve ono što je u svome uspješnom radnom vijeku i društvenom angažmanu bio. Ove knjige, naime, onoliko koliko spašavaju od propasti i zaborava stanovite dijelove povijesti Tešnja toliko i ponovno "bacaju svjetlost" na građansku biografiju njihova autora, spašavajući i njega od trošnosti egzistencije svakodnevnih prolaznika.

Kad je u pitanju autorov metodološki pristup, odmah se može reći da je on identičan onome u prethodnoj njegovoj knjizi. Galijašević, naime, u formi pregleda kronološki prati i opisuje, *de facto*, povijest ekonomskoga života u Tešnju - od vremena prvih vakufa kao svojevrsnih kreditnih zaklada koje se u Tešnju javljaju još polovinom 16. stoljeća, pa do našega doba. Vjerujući, valjda, da bi njegova knjiga mogla pobuditi zanimanje i kod one publike koja čita sve što je napisano o Tešnju, a ne stoga što ju specijalno interesira sama tema, autor je, prije nego što je pristupio u naslovu knjige denotiranome predmetu, iznio nešto opsežniji historijat novca i bankarstva uopće u svijetu, i to je ono što bi mu neko možda mogao prigovoriti, odnosno, strožije gledajući, taj dio knjige označiti "viškom". No, ostavljajući to po strani - mora se konstatirati da je ukupna vrijednost ove knjige itekako značajna. Ona u svome prvom dijelu sumira i obuhvatno prezentira masu manje-više poznati činjenica o, recimo, Gazi

Ferhad-begu i njegovu vakufu, o prvim modernim bankama s početka 20. stoljeća i ulozi Adem-age Mešića u tome, o prvoj bošnjačkoj zadruzi u Šijama kod Tešnja... Da bi se fakti o tome prikupili, bilo je neophodno uložiti uistinu znatan napor, i tako dati cjelovitu sliku ekonomskoga života i specifičnih rudimenata, odnosno "preteča bankarstva" u Tešnju u vrijeme turske uprave, te sliku ekonomskih zbivanja tešanjskoga kraja u prvoj polovini 20. stoljeća, naročito u vrijeme austrougarske vlasti kad je Tešanj vrlo intenzivno sudjelovao, i, štaviše, umnogomu prednjačio u tom smislu u Bosni i Hercegovini. To je vrijeme u kojem, s jedne strane, egzistira veoma naglašen konzervatizam tešanjskih begovskih obitelji, njihov žal za feudalizmom kao oblikom društvenih odnosa koji je bio nepovratno prošao, ali oni to nisu uspijevali razumjeti - što je proizvodilo borniranost usljed koje su počeli doživljavati strašnu dekadencu svoje moći, ne mogavši dostojno se upustiti u nove forme života i nova, kapitalistička pravila koja su definitivno bila tu. S druge, pak, strane - drugi, niži slojevi društva, prije svega age kao, pokazalo se, mnogo manje skloni konzervatizmu i fatalističkoj nostalgiji za "pustim turskim", počeli su razumijevati novonastalu situaciju i beskompromisno u njoj tražiti svoje mjesto. Kad se, uz to, "desi" i velika osobna inteligencija i lucidna intuicija kod stanovitoga individuuma, kako je to bilo u slučaju spomenutoga Mešića, onda za posljedicu imamo da Tešanj početkom 20. stoljeća postaje jedan od glavnih centara ekonomskoga života i mjesto u kojem se, među prvima u BiH, utemeljuju banke.

Autor donosi prikaz tih zbivanja, koristeći se raznovrsnim štampanim materijalom i pojedinim neobjavljenim sjećanjima, uz brojne ilustrativne dokumente i fotografije kojima je tekst obogaćen. Sve to, naravno, nije bilo "moguće posmatrati izvan konteksta društveno-ekonomskih i historijskih kretanja u Bosni i Hercegovini, pa i u njenom okruženju", kako je autor i eksplicirao u *Uvodu* knjige.

Posebno zanimljivim čini se VI. poglavlje knjige: *Bankarstvo nakon Drugog svjetskog rata* - osobito izlaganje o zadnja tri desetljeća u kojima je Alija Galijašević aktivni sudionik zbivanja: i kao političar, i kao financijski stručnjak, i kao privrednik uopće. Stoga njegov tekst u tom dijelu nije samo plod istraživačkih napora nego je i autentično svjedočenje. Ne mislim, razumije se, da su drugi dijelovi knjige manje vrijedni, nego je ovdje *tekst* kao takav, u suvremenome smislu riječi, intenzivniji i življi, a, osim toga, i sam predmet knjige osvjetljavan je iz više aspekata, zahvaćajući kompleks života tešanjskoga prostora u tom vremenu kao mizanscen i kao lokalnu determinantu ekonomskih prilika i bankarstva. Pozicija sudionika omogućila je autoru da "otkrije" brojne faktore koji su presudno uticali na ključne momente u ekonomskim i privrednim zbivanjima u Tešnju od 60-tih godina naovamo, a koji bi, inače, gotovo sigurno bili zaboravljen, ili se barem može postaviti pitanje da li bi, u naknadnim interpretacijama, bili vjerodostojno predočavani, jer o njima niko nije pismeno kazivao tako kao on, iznutra. Stoga pred nama izniču i ličnosti pojedinih Tešnjaka koji su u svemu imali presudne uloge, kao što su Edhem Pobrić, Izudin Alićehajić, Salih Sarić i drugi čije

su kvalitete i osobeni tešanjski zanos bili od suštinskoga značaja da Tešanj u periodu o kojem je riječ izraste u veoma respektabilan privredni i ekonomski, te, kao posljedica toga, i kulturni centar kakav je nekada bio. Uloga tih istaknutih tešanjskih ličnosti već sada je počela postajati poprilično osporavanom ili zaboravljanom, a to nakon ove knjige više neće biti mogućno. Očigledno smatrajući čovjeka suštinskim faktorom i pokretačem povijesti, Galijašević je nastojao zabilježiti imena i uloge svih koji su, ma i najmanje, djelovali u oblastima što ih on tretira.

Kao kvalitet ovoga rukopisa mora se naglasiti i njegova zavidna stilska doređenost. Nju, uz ostalo, odlikuje svedenost, jednostavnost i pitkost rečenice, što će omogućiti da ova knjiga bude prohodno i drago štivo i običnome čitaocu, a ne samo onome koji će ju koristiti iz profesionalnih razloga. U tome će, svakako, od važnosti biti i anegdote, odnosno pikanterije kojima je kao digresijama protkano Galijaševićevo pisanje, a po tome i ova radnja, kao i tekst prve njegove knjige, povremeno poprima literarne karakteristike.

Konačno, ne mogavši othrvati se potrebi da progovorim i isključivo kao Tešnjak, što podrazumijeva sužavanje konteksta u kojem posmatram ovu knjigu, te subjektivaciju iskaza do emotivne razine - moram reći da nisu česte prilike kad sam se nekoj knjizi mogao tako radovati, jer su, naprosto, u Tešnju veoma rijetke.

III.

Ako su postojale dileme o tome *može li se* i o Kemalu Korajliću (1928-2000), general-potpukovniku

JNA, ispisati knjiga i, ako može, je li nam uopće potrebna, to jest *zavređuje li on to* - Alija Galijašević na njih je dao pravi odgovor, jer: evo knjige ***General Kemal Korajlić*** (Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2001). Može, dakle - to je sada očevidno. A iz same knjige jasno je da je general Korajlić ovu knjigu itekako zaslužio. I, dakako, ne samo on nego i mi, pogotovu mlađi Tešnjaci, jer nam knjiga predočava jednu ličnost o kojoj smo ranije doznavali tek usputne natuknice iz kojih i nismo baš mogli razaznati dovoljno o tome kakva je "stvar" posrijedi. Uglavnom opterećeni i bornirani stereotipijama o oficirima JNA kao zadriglim barbarskim hedonistima zakrvavljenih očiju, lica podbuhlih i nadutih od svakodnevnog alkohola i prežderavanja, slikom koja se u nama formirala ponajviše ma u nedavnom periodu kad su upravo oni, oficiri JNA, predvodili pohode trogloditskih hordi na našu zemlju, ili apriorno antimilitaristički raspoloženi - mi, dakle nešto mlađi, teško smo mogli znati da je i među njima bilo onih, pogotovu generala, koji nikako nisu bili dio tog općeg plesa Zla, nego su odudarali po svemu, svijetleći ljudskošću na tamnoj pozadini. Evo, dakle, Alija Galijašević podučava nas i podsjeća da je jedan takav *čovjek, a general JNA* potekao iz naše sredine, i da smo, čak, u mogućnosti na nj biti i ponosni.

Galijašević je sačinio knjigu s jednom unekoliko neočekivanom koncepcijom u kojoj je, osim onih dijelova knjige koje sasvim "pokriva" njezin naslov, dijelova u kojima je, koliko je to bilo moguće danas i ovdje, osvijetlio neposredno generala Korajlića, puštajući i druge da o njemu kažu ono što znaju - načinio "proklizavanja" iz naslovom zadatog okvira. I to u dva

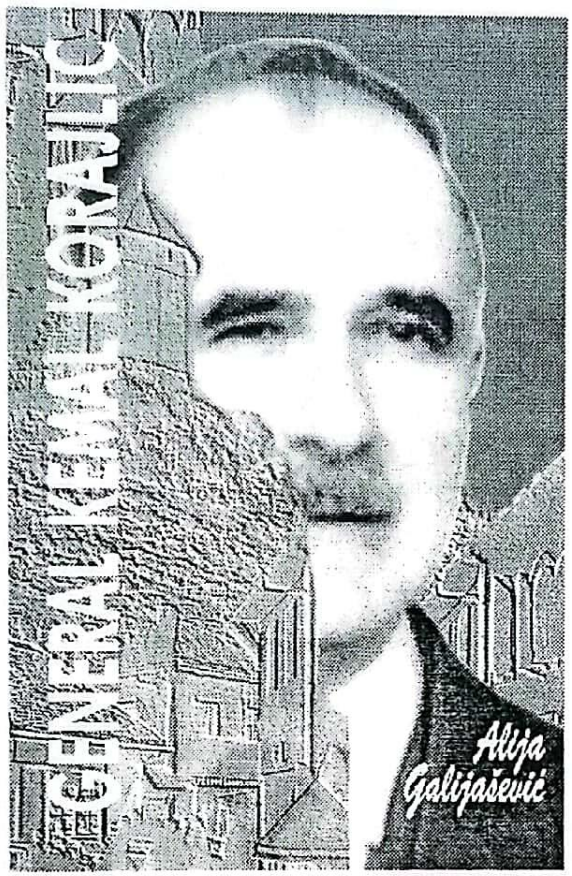

pravca. Najprije je ocrtavao društvene okolnosti u kojima je Tešanj "dobio" jedinoga generala u svojoj povijesti, nesumnjivo kaneći sugerirati da je to u stanovitom smislu bilo čak i neminovno, odnosno da je taj generalski čin u dobroj mjeri proizvod intenziteta ukupne uključenosti tešanjskoga kraja u "revolucionarni i oslobodilački zanos" začet 1941. godine i onoga što je potom u Tešnju slijedilo. To je, po autoru, bio možda i jednako važan faktor kao i individualni kvaliteti Kemala Korajlića. "Bilo je to za ovu sredinu i više od ličnog uspjeha. Naime, postojala je određena koincidencija u vremenu u kojem je Tešanj doživljavao svoj uspon i napredak u svim oblastima života, pa je u svemu bilo i neke simbolike", piše Galijašević.

I ako je to doista bilo tako - onda je, nema sumnje, prava osoba "odabrana" da bi ponijela taj čin, jer je to, kako pokazuje ova knjiga, i sam Korajlić shvaćao na način koji Galijašević i objašnjava i implicira. General je, naime, bio maksimalno odan svome rodnom kraju, toliko da je cijeloga svog "radnog vijeka", pa i kasnije - kao penzioner od 1988. godine, činio za Tešanj toliko važne stvari da bi, naprosto, ne znati i ne pamtiti to bio

prema njemu grijeh, a nama bi, kao i budućima, svakako, u našem doživljaju svijeta nedostajala jedna tako inspirativna ličnost za odnos prema zavičaju. Uglavnom smo, naime, znali da je za mnoge neočekivani začetak sveukupnog razvoja Tešnja iz šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća nemjerljivo kataliziran pozicijom Edhema Pobrića, vijećnika ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a, čovjeka velikoga uticaja (mada i o ovoj temi tek treba pisati), ali nismo gotovo ništa znali o tome koliko je Kemal Korajlić i ono što je on kao general činio doprinijelo da se naša sredina počne iznova buditi i otvarati svojim naraštajima mogućnost za častan i bogat život u zavičaju. Treba samo sumirati ono što o Korajlićevom učinku u pogledu otvaranja prostora vojnim proizvodnim programima tešanjskih tvornica za JNA u prilogu knjige kazuju osobe koje su tada vodile ove tvornice, pa neće biti teško zaključiti da neke od njih bez njega ne bi čak uspjele uopće opstati. Sada barem možemo znati da *tešanjski lobi*, u istinskom, a ne pežorativnom smislu riječi, dakle u značenju iskrene sinovljevske odanosti zavičaju - u tom periodu nije predstavljao samo Edhem Pobrić nego i general Korajlić. (Uzgred, čudno je da niko s nekim prilogom o ovome nije sudjelovao na okruglom stolu *Generacija Izudina Alićehajića i začeci industrijskog razvoja Tešnja* održanom 1999. godine u Centru za kulturu i obrazovanje.)

Druga stvar u kojoj autor, na prvi pogled, izlazi iz teme jest njegov prilog *Bošnjaci visokog vojnog ranga* u kojem on, služeći se literaturom i informacijama dobivenim iz Ministarstva odbrane Federacije BiH, rezimira povijesnu marginalizaciju bošnjačkih vojni-

ka opetovano potcrtavajući da oni nisu dobivali značajnije činove i vojne položaje u državama u koje je BiH u prošlosti bila integrirana, ili da to nisu dobivali u adekvatnoj mjeri. Na primjer: u periodu 1941-1992. "Crnogorci u odnosu na idelano stanje imaju generala (a slično je i sa drugim visokim oficirima) više za pet puta, Srbi za 38% više, Makedonci za 35% više, dok Bošnjaci imaju za 5 puta manje (...)" Ovaj tekst, međutim, potreban je i koristan ne samo stoga što dodatno afirmira vrijednost činjenice da je i Bošnjak Kemal Korajlić proizveden u čin generala nego, ne narušavajući bitnije samu strukturu rukopisa kao cjeline, omogućuje da se u budućim prilikama na jednom mjestu pronađe potpun tematski pregled sa popisom imena.

Ostajući dosljedan inklinaciji ka neobaveznom i pikantnom, iskazanoj u svoje prethodne dvije knjige, i ovdje je Galijašević povremeno "odmarao" čitaoca zgodicama iz generalova života, na taj način otkrivajući nam i onog drugog Kemala Korajlića - koji se skrivao pod uniformom: muža, oca, prijatelja, kolegu... Ovome veoma pridonose i tekstovi koje su kao prilog knjizi po autorovu pozivu ispisali ljudi koji su imali šta kazati o generalu Korajliću, iz kojih saznajemo i to kako se on osjećao i kako se odnosio prema krvavim zbivanjima na južnoslavenskom prostoru 1992-1995. godine, također i 1999. na Kosovu i u Srbiji, a među "tuđim" tekstovima u ovoj knjizi posebno nadahnutim, čak i dirljivim, doimlje se oproštajni govor penzioniranog pukovnika JNA Prnjavorčanina Radoslava Đerića koji pred Korajlićevom urnom u Beogradu siječnja 2000. godine govori o raspadu svih

iluzija, ali i o nepristajanju što ga je dio te generacije izražavao kroz njegova usta da se temeljne vrijednosti u koje su vjerovali izdaju i iznevjere: "I nestaćemo jednog dana kao i ti, ne sasvim i ne uvijek sigurni u način na koji smo se borili za te vrijednosti, ali nepokolebljivo i zauvijek sigurni u vrijednosti za koje smo se borili."

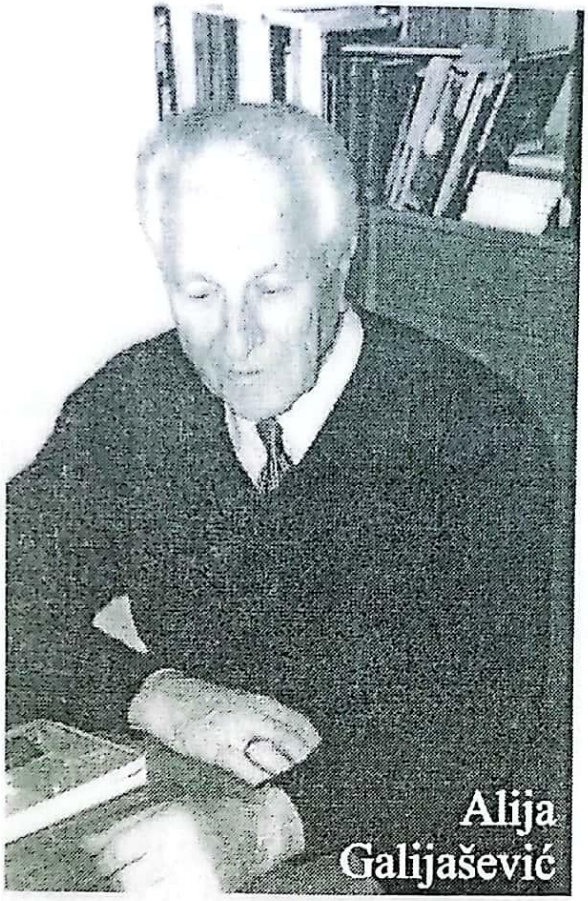
Alija Galijašević

Tako knjiga *General Kemal Korajlić* potiče i neka druga pitanja - ona s kojima se na svome zalasku hrvao i sam naš general, postajući tragičnom figurom, čovjekom koji je doživio da se kao Potemkinova sela u sveopćoj eksploziji na sve strane razlijeću kulise što ih je i on smatrao zgradom novoga svijeta u koju je ugrađivao sve svoje životne potencije i svu svoju ljudsku vjeru. To je, kako svjedoče njegovi najbliži, i bilo ono što je drastično ubrzalo smrt.

Knjigama koje smo u zadnjih pet godina dobili o nekim drugim istaknutim, a manje-više zaboravljenim Tešnjacima - dostojno se, evo, pridružuje i ovaj *hommage* generalu Korajliću: nama na zadovoljstvo i pouku, njenom autoru Aliji Galijaševiću na ponos.

PRVI TEŠANJSKI STRIP

Publikacijom koju promoviramo večeras (Miralem Brkić: *Gorčin* & Izudin Kruško: *Tenk*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1996.) njeni autori kročili su na jedno specifično polje izražavanja, dakle: strip, ali su time i naš grad, odnosno našu sredinu uveli u devetu umjetnost. Ovo je, naime, prvi tešanjski strip, i već sama ta činjenica ima veliki značaj, jer mi smo do sada imali i slikare, i književnike, i glumce, i muzičare - i drugovrsne stvaraoce, ali strip ne (izuzimajući neke manje važne i nedovršene pokušaje objavljene u novinama). U tome je kulturološki značaj ovoga stripa, ali se njegova vrijednost time ne iscrpljuje. Ova strip-sveska ima i svoju didaktičko-patriotsku dimenziju koja je određena temom i jednog i drugog stripa, kao i idejnom intencijom koju sadrže. Strip *Gorčin*, autora Miralema Brkića, govori o borbi za slobodu koju su morali voditi srednjovjekovni *dobri Bošnjani* protiv zavojevača, a Izudin Kruško je u stripu Tenk donio jednu epizodu o nedavno okončanom otporu četničkoj agresiji, konkretno - na jednome dijelu tešanjskoga ratišta. Postavljeni ovako, jedan pored drugoga, u istoj svesci, ova dva stripa pričaju sugestivnu priču o vječitoj borbi kojoj su Bosna i Bosanci izloženi da bi opstali, priču o prokletstvu i hudom usudu ove zemlje u kojoj je smisao življenja, bez prestanka, borba za biološku egzistenciju, ali priču o veličini i heroizmu stanovnika Bosne koji titanskom snagom i mudrošću uspije-

vaju prevladati sve katastrofične izazove što ih im je povijest zadala.

S obzirom na to da je strip forma i način izražavanja koju uglavnom konzumiraju najmlađi - ova publika-

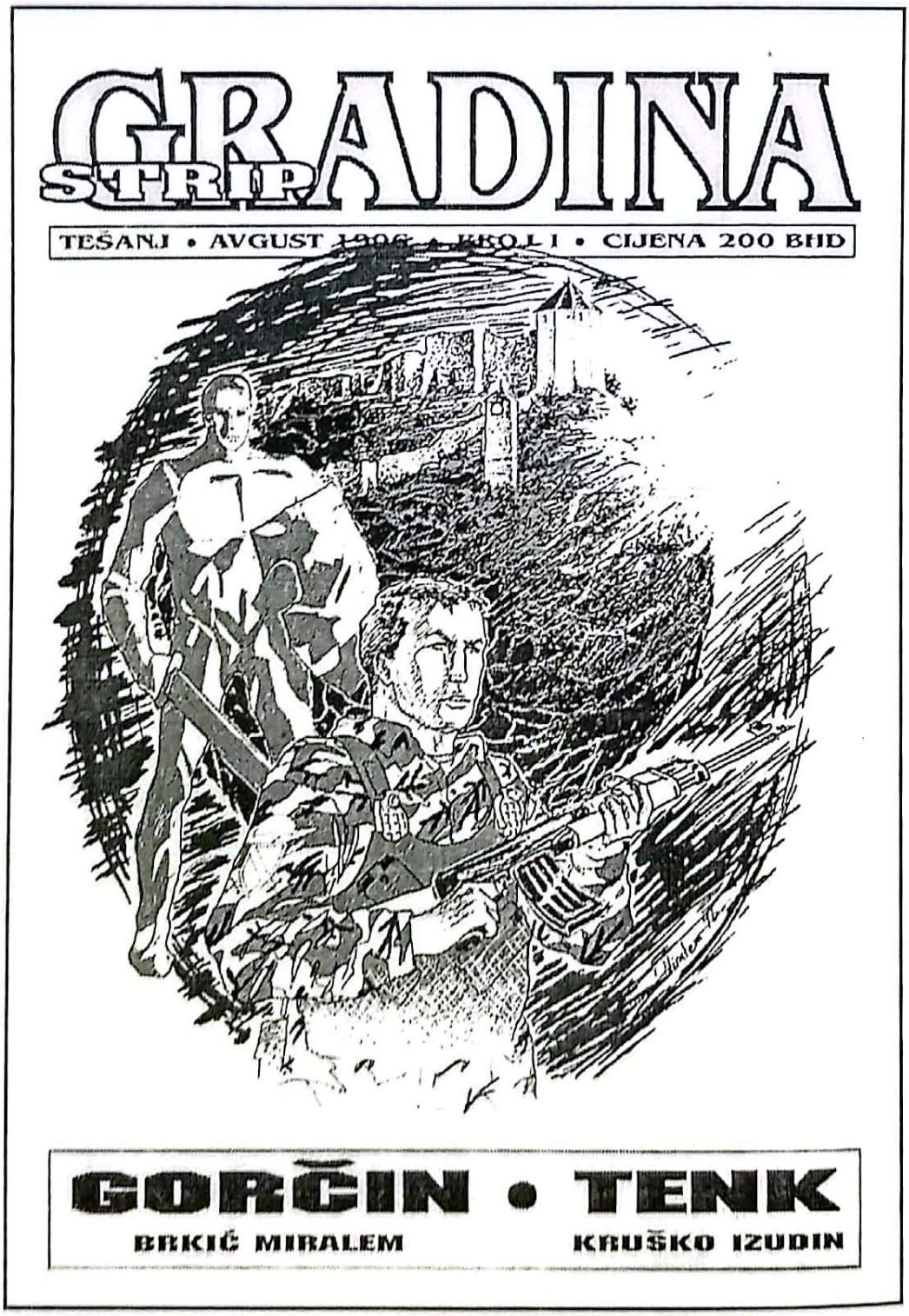

cija, dakle, omogućuje upravo njima, bosanskoj djeci do koje dopre, da svoju svijest natope saznanjima o karakteru i sudbini svijeta u kojem žive, i da implicitno formiraju svoju poziciju i svoj odnos prema tom i takvom svijetu, uglédajući se na primjere junaštva i plemenitosti kojima su obdareni Brkićevi i Kruškini junaci.

Treća dimenzija ovih stripova jest vrlo jasno uočljiva vještina mladih autora u vladanju specifičnim izražajnim zahtjevima stripa kao medija. Strip je, takoreći, "zaleđeni film", spoj slike i teksta, a da bi bio uspješan - vizuelni i tekstualni plan moraju egzistirati u odnosu uzajamnog prožimanja, nadgradnje i dopunjavanja, te tako dočaravati željenu atmosferu, karaktere i odnose koji se među likovima grade. I Miralem i Izudin su, čini mi se, u tome prilično uspjeli, s tim što moram istaknuti da je zadatak što ga je Miralem preda se postavio kudikamo složeniji i zahtjevniji nego u ovom drugom stripu. Načiniti strip sa tematikom iz srednjovjekovne Bosne uistinu nije lahko. Prije svega, valja poznavati predosmanski ambijent Bosne, njezinu poziciju među moćnima, poznavati odnose koji su u njoj vladali, poznavati osebujnosti ondašnjih njezinih ljudi, dakle: poznavati historiju, ali ne samo historiju, jer ona, kao suhoparna znanost, može dočarati sve osim ljudskih duša i njihovih stremljenja, sklonosti, njihovih želja, nadanja i strahova. Ovo drugo može se upoznati samo kroz autentičnu umjetnost koja je o tom periodu života bosanskog društva stvorena. Miralem je to uporište pronašao u najboljemu - u poeziji Maka Dizdara, pa mu se strip zato i zove *Gorčin*, prema junaku Dizdareva pjesništva o medijevalnoj Bosni. U atmosferu i

vrijeme srednjovjekovne Bosne autor nas uvodi vrlo uspješno - uvodnom historiografskom skicom koju je ispisao stiliziranim pismom, po uzoru na bosančicu. I kompozicija Miralemova stripa govori o njegovu neospornom talentu, ali i o teorijskome poznavanju stripa. Dovoljno je, na primjer, pažljivo osmotriti kako on gradi zbivanje kroz sličice, odnosno, kako bi se jezikom teorije stripa kazalo, kroz *prizor-polja*. Tamo gdje želi dočarati intenzivnost i brzinu zbivanja - Miralem se koristi manjim sličicama i njihovom gotovo filmskom montažom, a gdje mu je potrebno usporiti radnju i protok vremena - *prizor-polje* je veće, pa zna zauzimati i cijelu stranicu, pogotovu ondje gdje iznosi poruke koje nam želi naročito staviti do znanja, odnosno izazvati njihovu trajniju rezonancu.

I kada želi načiniti montažne rezove, Miralem iskazuje zavidnu vještinu, svojstvenu glasovitim autorima stripa, kao, na primjer, na samome početku kada zbivanja preseljava iz šume u vladarsku utvrdu. Dakle, nema nikakvih slučajnosti u tome kolika je koja od sličica, niti u tome kako su montirane. Sve je unaprijed određeno logikom priče, njezinom kompozicijom i zakonitostima stripa.

Izrazitu crtačku vještinu iskazuje i Izudin Kruško u stripu *Tenk*, ali se mora priznati da je njegova priča nešto naivnija, kao i tekst stripa, a oblikovanje, dimenzioniranje i montaža *prizor-poljâ* realizirani su sa manje invencije nego u prvom stripu ove sveske. Međutim, zato je ideja priče jako vrijedna po tome što se junaci u sukobu ne prikazuju u crno-bijeloj perspektivi, odnosno što strip u redovima protagonista neupitno zločinačke ideje donosi i humanizirani lik junaka koji

se opire, pa i praktično suprotstavlja ideji i nosiocima zla.

Ako bi trebalo govoriti o nedostacima i jednoga i drugog stripa - onda je glavni nedostatak svakako gramatika teksta. Mnogo bolje bi se sve skupa doimalo da je tekst ovih stripova prije štampanja lektorirao neki jezički stručnjak, a ne može se prešutjeti da je i naslovna strana sveske morala izgledati nešto drugačije, tj. da su u prvom planu, kad je u pitanju tekstualni dio stranice, morali biti pojedinačni nazivi stripova, a ne zbirni naziv *Gradina*, jer to pomalo zbunjuje onoga kome se ova publikacija prvi put nađe u rukama.

U SLAVU POZORIŠTA

Knjiga Rifata Kantića ***Talija 135 godina u Tešnju*** (Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2000) nastala je s nakanom da se obilježi jubilej - jedan od najznačajnijih u bh. kulturi, jer 23.5.1865. godine u Tešnju je Stevo Petranović postavio *Juditu* Friedricha Hebbela, i to je bila prva bosanskohercegovačka javna pozorišna predstava, što je već općepoznata stvar. Povod je, dakle, zamaman i izniman, pa je on bio zamka jednako toliko koliko i izazov, jer je otvarao mogućnost podlijeganja slavljeništvu u toj mjeri da se, na tipično naš način, napravi ustupak provincijalnome glorifikatorskom nagonu i nekritički zatalambasa i zazvoni na sva zvona.

Tekst o ovoj knjizi započinjem na ovaj način upravo stoga što odmah hoću da apostrofiram njezinu, po mom mišljenju, najveću vrijednost. Autor, naime, jest temi pristupio sa mnogo entuzijazma, ali nije podlegao svečarskoj atmosferi i počinio grešku na koju sam, kao na mogućnost, ukazao. Naprotiv, u *Uvodu* knjige on eksplicira slijedeći stav: "Toliko decenija - koliko je proteklo od prve pozorišne predstave - smatrao sam dovoljnim razlogom da se sumiraju poznate činjenice o onome što se u pozorišnom životu ovoga grada događalo, ali, također, bio sam uvjeren da je vrijeme i da se kritički osvrnem na ono što je o tom predmetu do sada napisano, u čemu su prisutna brojna neodgovorna kri-

votvorenja, nagađanja i izmišljanja." Ovdje je, u stvari, iznešena i pretenzija autorova: s jedne strane, pozitivistički zabilježiti "poznate činjenice", a, s druge, načiniti kritički prohod kroz dosadašnju literaturu o pozorišnoj tradiciji u Tešnju. Prvi zadatak izvršen je na zavidnoj razini, i to je autor postigao oslanjajući se prije svega na spomenutu literaturu, koja nije oskudna kad je u pitanju period od osnivanja Amaterskog pozorišta 1953. godine. No, istovremeno je Rifat Kantić revidirao navode raznih autora: Smaila Terzića, Momčila Spasojevića, Mehe Bajraktarevića, pa i svoje vlastite, ne libeći se da ih često označi nepouzdanim, improvizatorskim, ili nedvosmisleno netačnim, katkada aludirajući i na nesuvislost pojedinih tvrdnji ili "statističkih" rezimiranja. Radi se ovdje prvenstveno o trima knjižicama: dvije je napisao Smail Terzić (*1865-1965 - Tešanj. Amatersko pozorište*, i *15 godina*), a treću (*Pozorište u Tešnju 1865-1953-1983*) je, uz Terzića, Spasojevića i Bajraktarevića, potpisao i sam Kantić.*

* Naknadno sam uočio da su i u knjizi *Talija 135 godina u Tešnju* iznošene neistine. Na 36. str, naime, Kantić piše da je

Za period institucionalizirane djelatnosti Pozorišta, dakle od 1953, Kantić se služio i ostacima pozorišne arhive koja i ne postoji u pravom smislu riječi, jer je "raznošena, privatizirana, uništavana...", a od sredine 60-tih godina on je i sam sudionik života Pozorišta - kao glumac i, prvenstveno, kao reditelj - te mu je to umnogome olakšalo pisanje.

Kad je u pitanju teatrografska dimenzija prvoga dijela knjige, značajnijim mi se ipak čini dio teksta u kojem je po prvi put sistematiziran pozorišni život u Tešnju krajem 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća. Autor se ovdje uglavnom koristio neobjavljenom *Bibliografijom Tešnja* od Mustafe Ćemana koji je u napomenama uz pojedine bibliografske jedinice donosio i skraćeni sadržaj članaka, a odatle je Kantić preuzimao podatke, što je i napomenuto na kraju.

Prvi dio knjige, dakle, predstavlja "priručnu historiju pozorišnog života u Tešnju" (Slobodan Stojanović). Ovdje, međutim, moram izraziti žaljenje što je Kantić propustio priliku da jasno iskaže svoj odnos prema Stevi Petranoviću i njegovoj ulozi u Tešnju, komparirajući raniji glorifikatorski odnos koji je Petranovićevo ime dao Pozorištu i postavio njegovu bistu u centru Tešnja, zanemarujući njegovu "špijunsku i bundžijsku misiju" - sa ovim novim odnosom

---

Pozorište na amaterskim festivalima sudjelovalo i sa predstavama *Ko će da spase orača* F. Gilroya (1989) i *Dr* B. Nušića (1990), što nije istina - znam pouzdano, jer sam bio akter u tim predstavama koje selektori nisu uvrstili na festivale. Čudno je ovo, pogotovu s obzirom na to da je reditelj tih dviju predstava bio upravo Kantić.

koji je izbrisao njegovo ime iz naziva Pozorišta (a to je učinio upravo Rifat Kantić 1993. godine, sâm, bez odluke bilo kojeg organa, promijenivši ime u Bosansko pozorište Tešanj) i bestraga uklonio njegovu bistu, zanemarujući njegov kulturni značaj. Ne znam kako je autor odolio izazovu da iznese svoje razloge i da se odredi spram ovih činjenica, te da tako doprinese da i tešanjska javnost pokuša definitivno uspostaviti svoj odnos prema ovoj kontraverznoj ličnosti.

Tridesetak godina dugo sudjelovanje Rifata Kantića u radu Pozorišta u Tešnju omogućilo mu je da napiše drugi dio ove knjige što ga čine crtice o deset pozorišnih djelatnika, po njegovu sudu "najznačajnijih u periodu nakon Drugog svjetskog rata". To su Mehmedalija Smailbegović Pobro, Dušan Jerković, Mehmedalija Bajraktarević Cale, Hamid Ahmetagić Čolo, Aleksej Nejman, Mehmed Bajraktarević Meho, Smail Handžić Bata, Ibrahim Mularifović Tarifa, Smail Terzić Penjak i Fehim Adžamija Adeš. Da se autor nije opredijelio pisati samo o onima koji više nisu živi, izbor bi vjerovatno bio ili drukčiji ili širi. Ovako, to je deset toplih kazivanja, deset priča u kojima je širokom zdjelom zahvaćeno mnogo više od Pozorišta, u kojima se zrcali sam život tešanjske čaršije, ali se upravo na taj način pruža mogućnost za sticanje žive slike i samoga Pozorišta, jer ono nikada nije bilo neka od čaršije odvojena i sama sebi dovoljna organizacija. Kroz njezine dveri prelivala se i s njome dinamički i suštinski preplitala ta tešanjska čaršija gradeći jedinstven organizam - onako kako se to moglo događati možda jedino u Tešnju gdje je pozorište, poput pjesnika Muse Ćazima Ćatića, postajalo svetinjom, kultom, a istovreme-

no se osjećalo svojim, svakodnevnim, običnim, bez elitizma.

U trećem dijelu knjige nalazi se, zapravo, dokumentarni materijal koji je ilustrativan za tekst iz prvoga dijela - od fotografije Steve Petranovića, preko plakata predstave *Ismet i Almasa* Adem-age Mešića (iz 1941. godine), do fotografija, afiša i plakata iz najnovijeg vremena. Ovim se dijelom knjiga kompoziciono učvršćuje i zaokružuje u homogenu cjelinu, definitivno se nametnući kao činjenica bez koje ubuduće neće biti moguće izučavati povijest pozorišnoga života u Tešnju.

DVIJE KNJIGE IVICE BUDULICE STRIKANA

I.

O prozi Ivice Budulice ***Ubijanje vremena*** (HKD "Napredak", Usora, 2000.) u motivsko-sadržajnome i duhovno-poetičkom smislu pisao je u pogovoru knjige Željko Grahovac. Moja je namjera da u nekoliko rečenica pokušam naznačiti svoj dojam o tome *kako* je Budulica izveo ovaj svoj lirsko-ispovjedni roman.

Ovo je, naime, ispovijest koja uglavnom ostaje u vlastitim okvirima, što je odredilo i njezinu jednostavnu kompozicijsku shemu. Kad to kažem - mislim prije svega na činjenicu da je junak koji se ispovijeda, koji je, dakle, i junak i narator, na samom početku nedvosmisleno determinirao onoga, odnosno one kojima se obraća, a to su pripadnici njegove generacije, ljudi duboko u srednjoj životnoj dobi, ljudi koji osjećaju da, kako kaza pjesnik Avdo Mujkić, *silaze* u godine, i to je ono što određuje egzistencijalnu poziciju i lika/naratora i one kojima se on obraća. Njegov iskaz nikada ne gubi na tako postavljenoj komunikacijskoj izravnosti - koja zna biti i intenzivirana, dobijajući epistolarni prizvuk, neposrednim vokativima umetnutim u tekst: "štovani čitatelju", "brate moj", i slično.

Uvjerljivosti ispovijesti, snazi njezine autentične bolnosti - veoma pridonosi i to što njen junak niti u jednome momentu ne pokušava literarizirati tekst. To bi,

dakako, bila ozbiljna pogreška iz aspekta *stajne, motrišne tačke* (u književnoteorijskome smislu), jer bi izlazak naratora iz pozicije unutarnjeg, *fiktivnog autora* u poziciju tzv. *sveznajućeg pripovjedača* kidao tkivo priče u pokušaju da se tačka gledišta usložnjava.

Ali lik/narator jest i pisac, jest, dakle, neko ko hoće unijeti književnost u tekst koji, tobože, nije beletrizi-ran. On to, međutim, postiže veoma uspješnim postupkom unošenja književnoga u fingirano neknjiževni tekst, a to čini kada svoje egzistencijalno-emotivne situacije kondenzira i pretače u pjesme koje inkorporira u narativni iskaz. Zato uopće nije važno da li su to, kako je zapisao Grahovac, "dobri stihovi", jer ih ne možemo prosuđivati po kvaliteti pošto nije riječ o stihovima aktualnoga nego fiktivnoga autora. Mogli su biti i loši, čak i veoma loši, važno je da su oni u funkciji gradnje lika koji se ispovijeda, a kao takvi u potpunosti su na svom mjestu. Stoga ne mislim da je ovo knjiga koja, miksajući prozne i poetske dionice, ide za tim da dovede u pitanje ili da ukine vlastiti romaneskni

Budulica (desno) i Željko Grahovac: promocija *Ubijanja vremena* u Centru za kulturu i obrazovanje Tešanj, 25.5.2001. godine

žanrovski plan, nego, uistinu, ispovjedni roman lika/ /naratora što je, uza sve ostalo, i pjesnik koji, stoga, otvara sebi *kao autoru* mogućnost da unese pjesmu, a da štivo žanrovski ostane konzistentno, ali, u duhu vremena, i nedovršeno, odnosno razbijeno dodatkom *Knjiga četvrta*, te da, s druge strane, ostane sasvim u okvirima vlastite namjere, "pod kontrolom" nepretencioznosti - da tako kažem. I to, ta izvedenost teksta - najznačajniji je kvalitet ove Buduličine knjige, bez obzira što se iz nje same ne može doznati da li je posrijedi osviješćen ili intuitivno doslućen postupak.

II.

Sasvim podesno, knjiga izabranih pjesama Ivice Budulice Strikana ***Šuma Strikanova*** (Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2002.) otvara se pjesmom *Čovječe* predmetnutom ciklusima, pjesmom koja, tako postavljena, ukazuje na suštinski pokretački motiv i kriterij njegove poezije. Ova je pjesma svojevrsni *memento mori*, upozorenje, dakle, i podsjećanje na čovjekovu vremenitost, trošnost i varljivost njegove ovostrane egzistencije, te stoga i etička opomena čovjeku da pazi na svoje korake, jer: *Putovi, / Što nam dugi čine se, / Sa neba ne vide se / U svom trajanju.*

I doista, ova pjesma nudi ključ u kojem je moguće čitati pedesetak pjesama koje ju slijede - razdijeljene u šest ciklusa. Pet od tih ciklusa po tematsko-sadržinskoj okosnici grupirao je priređivač izbora Željko Grahovac, a šesti, *Otvoreni krug*, pridodao je sâm autor, sačinivši ga od jedne "stare" pjesme (*Otužno pismo u nevolji Strikana fra Iliji, banu plemenitom*) i nekoliko

novih, nastalih nakon što je priređivač svoj posao bio završio. Pa iako je Grahovac izvrsno obavio izbor i priređivanje ove knjige, tražeći, da tako kažem, najmanji zajednički sadržitelj pojedinih pjesama, ili *energiju samookupljanja* - kako je priređivač kazao u predgovoru, da bi ih povezao u krugove, makar i labave, ovaj izbor upravo pokazuje da Budulica nije pjesnik projekta, odnosno knjige koju bi "popunjavao" pjesmama kao dijelovima sustava, nego je njegova poezija, zapravo, svojevrstan lirski dnevnik. I prethodne dvije njegove stihozbirke, a i ovaj izbor - predstavljaju *zbirove* pojedinačnih pjesničkih ostvarenja, ne knjige u kojima bi pjesme funkcionirale kao segmenti organizma izvan kojega bi gubile od svoje semantike ili ukupne vrijednosti.

No, dakle, iako je to tako, iako njegovi pjesnički tekstovi nastaju kao plod trenutačnog poticaja, moguće je uočiti neke konstante Buduličine poezije. Prva, kako sam rekao, eksplicirana je uvodnom pjesmom što, ne bez asocijativnog priziva pjesme *Opomena* A.B.Šimića, insistira na "nebeskim" mjerilima čovjekovih gesta. Ta, u božanskom kriteriju zasnovana, moralna vrijednost proteže se kroz sve ove pjesme, manje

ili više naglašeno, ili se čak ponekad hoće posve ukriti, ali je ipak uočljiva, i stoga sam sklon zaključiti da je to i *locus nascendi* cjelokupnoga pjesništva Ivice Budulice. Čini mi se, zapravo, da on i ne pjeva dok je "sve u redu", odnosno dok mu se stvar takvom ukazuje. Tek kad u zbivanjima *osjeti* (ne: uoči!) poremećaj, Budulica se obraća pjesmi, i na taj način iskazuje da je za nj *estetsko isto što i etičko*. To je njegov poetički *credo*, dakle, iako sam siguran da se radi o čistoj imanenciji, jer niti u jednoj pjesmi nećete pronaći niti slutnju autorefernetnog iskaza koji bi upućivao na to da Budulica zna odakle dolazi njegova pjesma. Čak i ako se u njegovim stihovima pojavi leksem *pjesnik*, ili *pjesma*, to nije iskorak u diskurzivno, nego sjetnonostalgično opjévanje vlastitoga udesa koji je *jesenjinovskoga kova*, kako je tačno u predgovoru zapisao Željko Grahovac.

Sjeta, nostalgija, bol - osnovne su emocije koje "nose" ovu neoromantičarsku poeziju, i stoga su ovo pjesme koje bi ponekad da se u potpunosti odmaknu od predmetnosti kojom su naseljene i da postanu zvukovnom slutnjom čiste emocije. Zato one često insistiraju na muzičkim vrijednostima jezika, i zato nimalo nije čudno što su nerijetko iskazivale svoju podatnost za uglazbljivanje. Međutim, u pjesmi *Pokojni Markan Nikolin* Budulica je pokazao da će možda biti kadar načiniti poetički iskorak ka kriptonarativnome iskazu u kojem će lirska suptanca biti rastopljena kao šećer u vodi. I to je veoma važna stvar, jer nije veliki broj pjesnika koji su, kad ispjevaju jedan poetički krug, sposobni okrenuti novu stranicu. A često sam se uvjeravao da je malo koje biće nesretnije od umjetnika koji osjeća stvaralačku nemoć.

Na koncu, želim apostrofirati još jedan momenat koji mi se nameće kao veoma značajan za pjesništvo Ivice Budulice. Čistota duše lirskoga subjekta, naime, pjeva svoju osupnutost u sučeljenju sa svijetom, bio on svijet života ili same esencije. A onda, u potrazi za osloncem, za nečim što bi moglo biti neprijetvorno u snazi svoje konstantnosti - pjesnik se antejski sljubljuje sa zemljom kao nečim što ga, pouzdano, neće iznevjeriti i izdati. Geja se tada, nakon što se i Eros potvrdio dvoličnim bogom, pojavljuje jedinom utjehom, kao npr. u pjesmi *Ti, zemljo, šuti* koja, po mome mišljenju, zajedno sa nekim drugim pjesmama predstavlja vrhunske domete u dosadašnjem pjesništvu Ivice Budulice Strikana.

JEZIK U PRAZNINI EGZISTENCIJALNOGA KRUGA

Prije više od deset godina vjerovao sam u rukopis zbirke pjesama Franje Bratića i tada sam, kao predsjednik Književnog kluba "Musa Ćazim Ćatić" u Tešnju, nastojao osigurati uvjete da se taj rukopis i objavi. Nisam, međutim, uspio - iz razloga koje ovdje sada ne vrijedi spominjati. Onda se desilo sve ono što smo preživjeli od 1992. do 1995. godine, a i poslije toga Franjo Bratić se nekoliko godina bavio nekim drugim poslovima i nije se vraćao rukopisu. Kad smo se "sjetili" da on postoji - iznova sam se uvjerio da prije desetak godina nisam bio u krivu: tu je poeziju doista trebalo objaviti, onomad ili sad, svejedno, jer ona ništa nije izgubila dok je čamila u fioci. Možda smo izgubili mi, jer možda bi, da je knjiga objavljena 1991. godine, Bratić nastavio baviti se pjesništvom, ali - šta je tu je. Uglavnom knjiga ***Usud, hud*** (Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj & HKD "Napredak", Usora, 2001.) danas je tu, pred nama i sa nama, i, po mom mišljenju, ona zavređuje našu ozbiljnu pozornost.

Franjo Bratić pripada pjesnicima koji, modernistički, jako mnogo vjeruju u smisao, u značaj, u važnost, u moć pjesništva, i već kao takav on je jedan od rijetkih, budući da je danas čak i među samim pjesnicima veoma malo onih koji s Bratićem dijele takav odnos prema poeziji. Ističem ovo na početku, jer to je razlog zbog kojeg se u ovoj Bratićevoj knjizi riječima "operira"

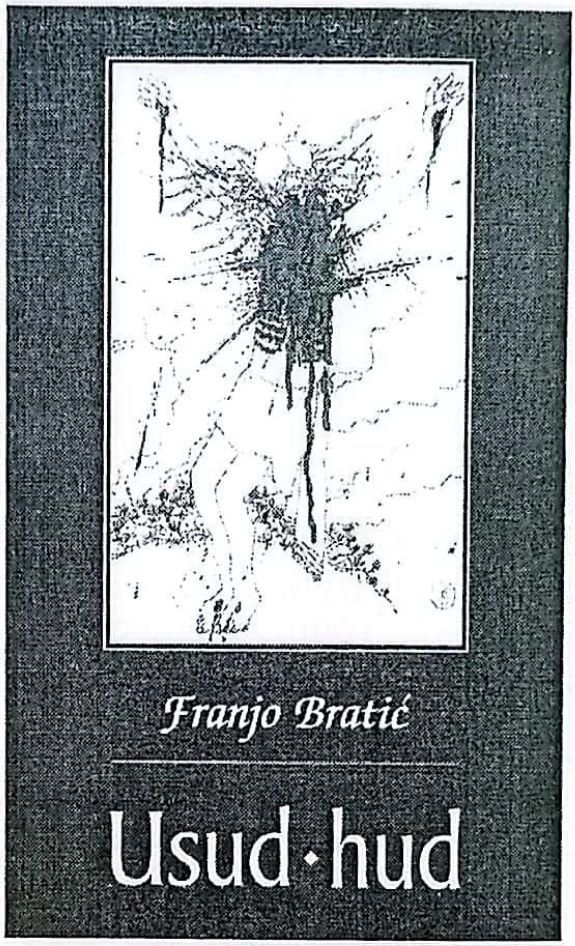

vrlo oprezno i gotovo sa strahopoštovanjem, te su ove pjesme uglavnom izrazito kratke. Franjo Bratić kao da je klesao svoje pjesme plašeći se da se jezik u svojoj svemoći ne otme i ne počne sam diktirati svoje obilje. Pjesnik ga je najčešće svodio u minijature, s očitom uvjerenošću da je već i nekoliko riječi dovoljno da izrazi, to jest ponese cijeli kozmos. I na taj je način često postizao veoma mnogo, a ponekad čak i briljantne rezultate, kao u meni posebno dragoj pjesmi *Drvo u praznini kruga*: "sjedimo za stolom / četvrtasti / unutra drvo / vani ništa". Tako glasi ta pjesma, i kroz njenih svega dvanaest riječi (sa naslovom, jer naslov je ovdje organski dio pjesme) probija se takvo semantičko obilje da se čovjeku mora zavrtjeti u glavi: šta je drvo, čija je praznina, kakav je to krug, kakav je to stol, ko je ili šta je četvrtasto, gdje je unutra, gdje je vani...? Fascinantno je kako je tu prostor pomiješan s predmetom koji je, pri tom, prazan, a taj predmet *sjedi*, i stoga priziva u pamet čovjeka, i zato - ima li čovjeka?... Jeza nad pitanjem o samome ljudskom postojanju, ili suštinskom nepostojanju, o ništavilu - tako je silovito i efektno iskazana u

ovoj, *de facto*, svega jednoj rečenici da pjesniku uistinu moramo dati za pravo: da, jezik je doista moćan. No, moramo i dodati: ali samo onda kad je olovka u ruci onoga koji to osjeća i zna. Kao da je naš pjesnik imao u svijesti Andrićevu misao *da pisati treba tako da je riječima tijesno, a mislima široko.*

Egzistencija, pa i esencija, dakle - to je predominantan motiv ovih pjesama. "Mi, pjesnici, borimo se sa Ne-Bićem / da ga prinudimo da bude Biće; Mi kucamo na vrata tišine / očekujući muziku odgovora." Ovo su stihovi kineskoga pjesnika Lu Čia iz 2. stoljeća. I naš pjesnik kuca na ta vrata, i postavlja presudna pitanja, i čeka odgovore, ali kao da mu oni i nisu najvažniji. Možda stoga što nema iluziju da ih može dozvati, on se zadovoljava ne muzikom odgovora, kojih nema, nego samom muzikom, ako muziku ovdje shvatimo kao čisti jezik. Zato on, tražeći nove puteve do vrata koja dijele Biće od Ne-Bića, istražuje u jeziku, sluša njegov zvôn, neologizira, sklapa nesvakidašnje, pa i sasvim nove sintagme i fraze.

Ima još mnogo značajki ove knjige, i o njima bi se moglo naširoko govoriti, ali ja ću ovdje kratko, apostrofirajući samo još dvije ili tri. Najprije, u tematsko-motivskom registru formira se i jedna manja grupa pjesama koje fokusiraju ljudsku izopačenost, pervertiranost naših svijesti i savjesti, i tu se, kao što to uvijek nužno biva, pjesnik primiče rubu pjesme dolazeći u opasnost da se iz nje stropošta u provaliju ispraznoga moraliziranja. Franji Bratiću se to, međutim, niti jednom ne događa - naprosto stoga što je taj etički valer uvijek nerazdvojivo srastao sa egzistencijalnim, od-

nosno što je etičko pitanje upravo i izraslo iz upitanosti nad našim bivstvom. A u izvedbi i ovakve pjesme uvijek je zadržan onaj specifični odnos prema jeziku, što konstituira pjesmu kao artefakt.

U istom smislu, tematskom, treba istaći da se u ovoj knjizi može naći i ono o čemu pjesnici danas gotovo uopće ne pišu. Bratić, međutim, piše i o ljubavi, i piše *lijepe* pjesme, a osobito se izdvaja pjesma *Ljubav*.

Ipak, unatoč tome što i u minijaturnim formama, odnosno sa svega nekoliko riječi izvodi uspjele pjesme - uvjeren sam da su njegovom pjesničkom senzu primjerenije nešto razvedenije, narativne pjesme. Preciznije da kažem: *kriptonarativne*, jer u takvim pjesmama, a ima ih nekoliko u ovoj knjizi, ne radi se o istinskoj narativnosti nego o produžavanju onoga za Bratića tako karakterističnog istraživanja i inoviranja u poetskome jeziku što do razmaha dolazi upravo u tim dužim pjesmama koje, o čemu god da govore, uvijek u sebi kao da nose neodoljivu želju da se nekom alkemijom prometnu u čistu ljepotu što ne govori ni o čemu. Negdje možda na tragu onoga na šta je mislio Baudelaire kad je prije 150 godina ustvrdio da bi *poeziji, jednom prozodijom, tajanstvenom i dubokom, konačno trebalo vratiti muziku*.

KNJIGA O TEŠANJSKIM KARAHODŽIĆIMA

Salih Karahodžić ličnost je čiji životni put još jednom afirmira starodrevnu istinu da niko ne može biti "prorok" u svom mjestu. Ništa, naime, Salih Karahodžić, praktično, nije imao priliku raditi u svojoj sredini, ali - zahvaljujući njegovom vrhunskom znanju i sposobnostima u financijsko-računovodstvenim poslovima - dobio je prilike izvan Tešnja. I maksimalno ih iskoristio, tako da je u mirovinu otišao sa izuzetno visokog položaja: kao šef Odjeljenja kontrole i inspekcijske službe u Službi društvenog knjigovodstva ex-Jugoslavije. Uz to, treba dodati da je Karahodžić bio angažiran i kao predavač na mnogim kursevima, savjetovanjima i drugim oblicima stručnog usavršavanja kadrova u financijskom knjigovodstvu, da je objavio više desetaka stručnih priloga, jednu samostalnu i tri koautorske stručne knjige... Da je, konačno, za svoj učinak od Predsjedništva SFRJ odlikovan Ordenom rada sa srebrenim vijencem. U nemaloj povijesti inače brojne familije Karahodžić niko se nije tako uvjerljivo potvrdio u svojoj struci. A nije ni veliki broj ljudi sa tešanjskoga prostora uopće koji su zabilježili slične uspone.

I upravo ovo što iznosim važno je da bi se razumjele dvije stvari: 1. - odakle Salihu Karahodžiću motivacija za ogromni napor koji je rezultirao knjigom ***Karahodžići iz Tešnja*** (Centar za kulturu i obrazovanje, Te-

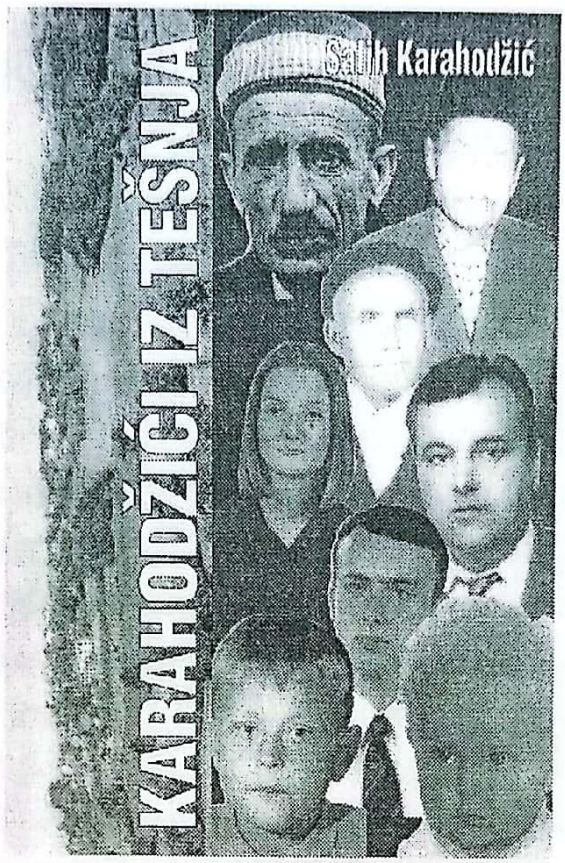

šanj, 2002) i 2. - zašto je autobiografski zapis tako opsežan. Sam Salih Karahodžić kazuje kako je na svoj sedamdeseti rođendan ustanovio da njegova unučad o njemu, svome djedu, ne znaju gotovo ništa, a onda, čak, da ni njegova djeca ne stoje baš najbolje sa znanjem o tome šta im je sve otac u životu bio i u profesionalnoj karijeri radio. Za većinu ljudi to bi možda bio razlog da ispišu svoj *curriculum vitae*, i tačka. Međutim, sa nesvakidašnjom energijom kakvom je obdaren, sa širokogrudošću i voljom da uvijek i za druge učini koliko i za sebe - Salih je odlučio krenuti u još jedan veliki posao: sačiniti monografiju familije kojoj pripada. A pri tom ni sebi nije ostao dužan: ne krijući da mu je prvotni poticaj za pisanje ipak bio autobiografski, on je i zabilježio sve što je smatrao važnim iz svoga života. Broj tih stranica neko mu možda može i zamjeriti, jer je njegov životopis "osuđen" da se, u pogledu opsega, komparira sa prostorom koji je pojedinačno pripao drugim Karahodžićima. I sâm sam u početku mislio da treba izvršiti stanovite izmjene i skraćenja u tom dijelu knjige, pa je autor i prihvatio neke primjedbe, koje nisu bile samo moje nego su ih izricali i recenzenti Galijašević i Kamberović. Ali ne-

ke, bogami, nikako nije htio prihvatiti, i "tvrdoglavo" je ostajao pri svome, iskreno ističući da je knjigu i pisao prvenstveno ponukan onim što sam ovdje već prenio. Na koncu, tu se i nema šta prigovoriti, jer da je odlučio tako, to jest da ne posjeduje one karakterne crte koje sam isticao, Salih Karahodžić mogao je knjigu sačiniti isključivo o sebi, što bi mu bilo mnogo lakše, i u tome ne bi bio ni prvi ni posljednji, pa bi i svi prigovori unaprijed bili nemogući, jer ne bi bilo mjesta za upoređivanje broja stranica. Ovako, on je odlučio posvetiti se istraživanju za koje je znao da neće biti lahko i da neće kratko trajati, ali i da će pri nastajanju knjige, kao i pri objavljivanju, morati potrošiti značajan novac.

Konačno, rezultat koji smo dobili jest jedna značajna knjiga, i to ne samo za Karahodžiće, jer ona donosi i mnoštvo informacija opće naravi, koje kontekstualiziraju posmatranu familiju. A i osvjetljavanje jedne, bilo koje tešanjske familije - predstavlja doprinos našem znanju o tešanjskom kraju, pa i o Bosni i Hercegovini uopće.

Kad je o Tešnju riječ, ovo je, zapravo, druga ovakva knjiga. Prethodno je Miloš Tanasić objavio knjigu *Nastanak i razvoj porodice Tanasić u 19. i 20. vijeku* (Sarajevo, 1984), a uglavnom su vršena skromna istraživanja poput onoga što ga je o Bajraktarevićima poduzeo Meho Bajraktarević i koje je dospjelo samo do iscrtavanja genealoškog stabla, kao i nešto značajniji opisi porodica Galijašević i Ajanović, što ih je sačinio Fikret Fićo Ibrahimpašić. A i literatura opće naravi gotovo da ne postoji, izuzimajući tekst Miroslava Niška-

novića *Porijeklo stanovništva tešanjskog kraja*. Stoga - knjiga Saliha Karahodžića *Karahodžići iz Tešnja* nikako nije tek njegova privatna stvar, kao što se njen značaj ne iscrpljuje ni u onome što će predstavljati za tu familiju. Na svoj način, pridružujući se knjigama koje su zadnjih godina objavljene o raznim tešanjskim temama, ovaj rukopis veoma doprinosi stvaranju mogućnosti za sklapanje jednog širokog povijesnog mozaika našega kraja, tako da će ime Saliha Karahodžića od sada biti nezaobilazno i u toj oblasti.

IIII.

OD FORME POJEDINAČNOSTI KA NEOFORMLJENOJ SVEOPĆOSTI

O slikarstvu Hasana Mehinovića

I.

Hasan Mehinović relativno dugo prisutan je u slikarstvu, ali ova nam izložba svjedoči da je njegova svijest o vlastitim stvaralačkim moćima postupno i prilično sporo sazrijevala. Zašto je to tako: zato što se radi o umjetniku koji formalnu zanatsku naobrazbu nije stica o na nekoj likovnoj akademiji, ili iz kakvog drugog razloga - može se samo nagađati. Jednako tako moglo bi se špekulirati o tome koliko je rat uticao na kondenzaciju njegove umjetničke energije. U svakom slučaju, vjerujem da će svako ko je vidio Mehinovićevu izložbu 1996. godine u Tešnju biti ne malo iznenađen onim čime nam se slikar danas predstavlja. Radi se o slikama na kojima su njegova imaginacija i njegov dar djelovali punim intenzitetom, pa je rezultat toga autentična umjetnost koja ne može recipijenta ostaviti ravnodušnim.

Hasan je, dakle, još jedan slikar iz Tešnja koji je opsesivno vezan za zavičajnu motiviku, kako vizualnu tako i povijesnu, odnosno legendarnu, i on je u tom izrazu osvojio u potpunosti svoj vlastiti put, bez podražavanja inače svojstvenog samoukim slikarima. Epska zavičajna potka manifestira se na njegovim slikama blagim narativom, ali je on liriziran fascinantnim koloritom koji i onim slikama što su slutnja kataklizme

daje unekoliko optimističnu intonaciju, jer njega, zapravo, ne zanima metafizika nagoviješćena kroz naraciju ili bilo kakvu figurativnost. To mu, čini mi se, služi tek kao torzo na kojemu slikati počinje nanoseći boju, kao da je upravo raspeo platno. Stoga, dakle, ni one slike koje tematiziraju na primjer legendu o Kudret-vodi kao alegoriju kolapsa - ne izazivaju rezonancu mračnih vizija. U svemu tome njegovi uistinu začudni koloristički valeri marginaliziraju i samu figurativnost

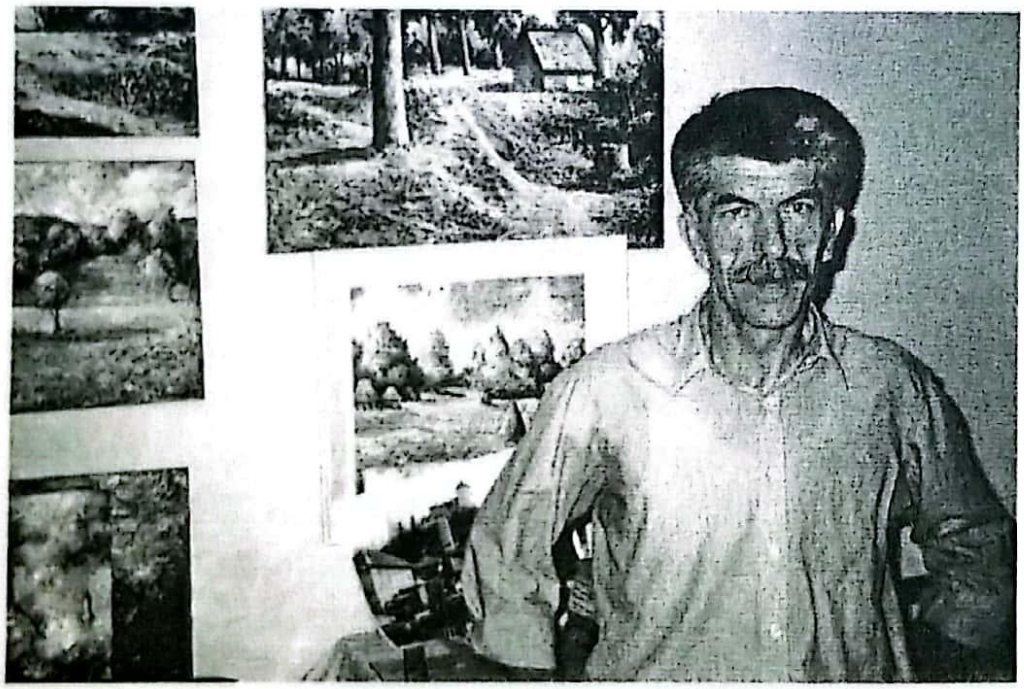

Hasan Mehinović u svom ateljeu - 1998. godine

slike, poezija boje izbija u prvi plan i nudi se kao najznačajnija dimenzija, možda i cilj slikarske umjetnosti Hasana Mehinovića. Ta dimenzija još je izrazitija na njegovim pejzažima na kojima su i statična razrada, i vještina diferenciranja prostora, i tehnička sigurnost u uspostavljanju relacija među objektima - u drugom planu, dok slikom dominira raspjevani lirizam boje.

Stoga nije nimalo čudno, odnosno - kao logično nameće se to da je jednom ovdje izloženom slikom Hasan Mehinović nagovijestio potpuno oslobađanje boje od figure koja ju je nosila, i, na izvjestan način, snažno determinirala. Ta slika vjerovatno kazuje da će ovaj slikar krenuti putem izlaska iz zavičajnoga kruga što se, moguće, ovom izložbom zatvara, izbjeći okoštavanje i nastaviti u jednom pravcu koji će biti avantura potpuno osamostaljene boje i njezina višesmislenog zvuka kao svojom najznačajnijom poetičkom odrednicom. Sve ove slike, kao i ona što se izdvaja iz cjeline, omogućuju da budemo sigurni da će Hasanovo slikarstvo u periodu koji je pred njim, vjerovatno periodu apstrakcije kao naznačenom modusu napuštanja zavičajnosti i potenciranja vrijednosti boje - biti mogućnost itekako uzbudljivog utočišta u autentičnoj umjetnosti.

Inače, paralelno sa ovim slikama nastajale su i nekolike Hasanove pjesme, od kojih je poema *Kudret-voda* štampana u katalogu izložbe. Tu nam se Hasan otkriva i kao pjesnik nevjerovatne moći da erupcijom jezika, koja nigdje nije postala nadrealističkim cirkusarijem, prati bujicu vode kojom je i kao slikar u velikoj mjeri opsjednut, možda slijedom starohelenskoga vjerovanja da je ona jedan od praelemenata iz kojih se razvio život, ali nadiranje vode kao prijetnje životu svakako je kod njeg utemeljeno u tešanjskoj legendi o Kudret-vodi, što je, na neki način, jedna lokalizacija mita o velikom potopu, poznatog još iz spjeva o Gilgamešu, iz *Biblije* ili iz *Kur'ana*.

II.

Rekao mi je Hasan Mehinović da je prva od ovih njegovih slika nastala preko jedne od ranijih, jedne koja mu se nije dopadala, pa ju je iskoristio kao pripremljeno platno. Nema, međutim, taj njegov postupak samo ovo praktično značenje na koje mi je ukazao naizgled usputno i slučajno - kao da mu ne pridaje nikakvu posebnu važnost, kao da je mogao da to i ne kaže. Taj čin, u stvari, višestruko je značajan za razumijevanje ovog novog ciklusa njegovih slika.

Prije svega, time je na simboličan način označeno odustajanje od njegovog višedecenijskog predočavanja svojih susreta sa zavičajnom motivikom, kao i sa pejzažnim slikarstvom - dvjema glavnim predmetnostima njegovih likovnih preokupacija, i prepuštanje boji da se u svojoj potentnosti razbokori bez figuralne podloge kojom je ranije bila svrsishodno determinirana, pa tako i limitirana. Ona je, sada, što je i u ranijem njegovom stvaralaštvu bilo nagoviješćeno kao mogućnost, prestala biti sredstvo i postala smisao njegova slikanja. Boja je ranije kod Hasana Mehinovića ipak htjela dočarati volumen i svojstva figure. Sada je, međutim, boja viđena kao način na koji figura postoji, pa i još dublje: kao samo biće figure, tako da ona postaje nevažna. I zato je ona preslikana, potisnuta ispod boje koja ju je preplavila, jer slikar ide u dubinu - ka biću.

Ne znači, dakle, da je ovo sada neki drugi Hasan Mehinović, neki drugi slikar, niti da su njegove preokupacije i spoznaje sada drugačije. One su samo postale intenzivnije, dublje, suptilnije, jednom riječju : kon-

templativne; one su zašle ispod površine, i sad mi vidimo šta je on tamo našao. Figura kao da mu je, po principu pars pro toto, do sada pokazivala pojavne forme bića, a onda ju je on zanemario i krenuo neposredno ka zaumnom totalitetu, te tamo pronašao čistô, a neizrecivô jedinstvo svih mogućnosti. Fascinaciju bojom on sada iznosi kao neoformljenu sveopćost umjesto forme pojedinačnosti. Tako se pred nama razliva njegov slikarski kozmos esencije koji fosforescira prebogat mogućnostima svakovrsnih fizičkih egzistencija. Tako svaka od ovih slika sadrži mnogo više nego što je Hasan Mehinović u svojoj prethodnoj stvaralačkoj fazi naslikao; svaka od njih, zapravo, sadrži Sve, i iz svake od njih može se razviti svaka ovostrana pojedinačnost.

Iako bi možda nekome moglo djelovati da se ove slike iscrpljuju u svojoj dekorativnosti - meni se nameće misao da se Hasan Mehinović tek s njima oslobađa od dekorativnosti, od uresa prisutnog u raznim formama u kojima nam se ranije na njegovim slikama oglašavalo biće, i da je on sada krenuo izravno k njemu. Njegove su se ranije slike posunovratile, a zatim na površinu iznijele svoju suštinu, pa smo kroz njih u prilici da se suočimo sa Hasanovim - oniričkim okom dosegnutim - unutarnjim kozmosom. Ovdje ne svjetluca haos nego harmonija, sklad koji u sebi nosi neporođene sve oblike. Ove slike, dakle, uprizoruju lucidnu slutnju onoga što je omogućilo i odredilo ranije slike Hasana Mehinovića. Boja je sada predmetnost po sebi, a ove slike otvorena su djela u kojima potentno vibriraju i iz koji svakoga trena praskajući izranjaju sva obličja istovremeno se ponovo u njih utapajući.

Premda modernistički apstraktne, ove Mehinovićeve slike na jedan starinski način poetične su - po osnovu poetske energije koju njihove kolorističke vrijednosti emaniraju. I to je jedan prividni paradoks, jer njihova fina skladnost i odsustvo vehementnih ekspresija nisu svojstveni raspoloćenosti modernog čovjeka. (Taj sklad i jest ono što bi posmatrača moglo zavesti na pomisao o dekorativnosti ovih slika.) Radi se, međutim, o tome da je Hasan do apstrakcije došao ne maniristički nego intuitivno, nakon dugog slikarskog istraživanja ilustrativnosti kao posrednika u likovnoj komunikaciji, te da se stoga, zapravo, u njegovome slučaju vjerovatno i ne može govoriti o apstrakciji u onom smislu što ga taj termin uobičajeno podrazumijeva. Zato i nema kontradikcije između sredstava kojima se on sada izražava i poetskih vrijednosti njegovih novih slika.

Alija Galijašević (lijevo), Hasan Mehinović i Amir Brka: otvorenje Mehinovićeve izložbe 17.11.2000. u Centru za kulturu i obrazovanje Tešanj

PEHLIVAN NA TANKOME UŽETU

Dvije izložbe Ahmeta Hundura

I.

Slikaru je jedan Tešanj dovoljan za cijeli život. Povijest je Tešnja, naime, toliko duga i bogata, toliko slojevita da se znacima u njoj pronađenim mogu označiti sva univerzalna pitanja. Zato su i Ahmetu Hunduru svi senzori okrenuti upravo prema našem drevnom gradu, zato nam na slikama i crtežima ovdje izloženim on prispodobljuje motive koje svi nosimo u sebi.

Zapravo, Hundur je, čini mi se, iako se na prvi pogled može i ne misliti tako, najmanje okrenut realnom oslikavanju Tešnja u kakvom danas živimo. Pred nama je, ovdje, ciklus *Skice iz čaršije*, sa nekoliko crteža Tešnja kakav je bio, kakav, suštinski govoreći, jedino i može biti, Tešanj u slikama što ih svi pravi Tešnjaci nose pohranjene u sebi. Tu se, na tim crtežima, Tešanj još drži na okupu, još vlada harmonija; u posmatraču bi, ako je Tešnjak ili ako *poznaje* Tešanj, dominirajuća emocija mogla biti nostalgija.

Tu je, međutim, i jedan broj eksponata pred kojima gledatelj može osjetiti samo nelagodu ili strah. To su oni iz ciklusa *Kudret*. Jasna je ovdje asocijacija na legendarnu Kudret-vodu koja je poplavila Tešanj. Ovaj naslov ciklusa, međutim, iz legende o Kudret-vodi baštini samo priziv kataklizme kao takve, bez obzira čime bila izazvana. Meni ovi eksponati aludiraju na civi-

lizacijsku kataklizmu, na Kudret-vodu koja bi nam se mogla desiti isključivo kao posljedica dehumaniziranog, devastirajućeg naleta materijalističke civilizacije koja prirodu Svijeta profanizira zarad njegove funkcionalizacije. Na takav doživljaj upućuje i destruiranje konjske glave na jednoj slici, i crtež nazvan *Arbor vitae*, kao i slika koja je, rekao bih, ironijski naslovljena *Sabur*, na kojoj je vrijeme materijalizirana krvava magma što nudi sasvim jasnu, neveselu perspektivu humanuma, i, poput Maka Dizdara, opominje *da je vrijeme da se misli o vremenu, jer velike vode na nas brode*. Na doživljaj straha pred slućenom kataklizmom nagoni i slika inspirirana požarom što je 20.8. 1905. godine razorio Tešanj, o čemu je pjesmu napisao Musa Ćazim Ćatić. Ahmet Hundur voli Tešanj, voli čovjeka, i jednim detalje na ovoj slici, onim alkatmerom, sugerira svoje uvjerenje da će spas ipak biti pronađen. Na svakom je pojedincu da odgonetne *kako*.

Rekao sam na početku da je slikaru jedan Tešanj dovoljan za cijeli život. Na kraju se nužno nameće pitanje je li slikaru cijeli život dovoljan za jedan Tešanj.

II.

Ahmet Hundur je umjetnik koji traga za transcendentalnim, te stoga razara morfologiju pojavnoga svijeta nastojeći prodrijeti u zaumno koje smatra bitnim ishodištem ovostranoga. Dakle, kao slikaru primarno metafizičke inspiracije - njemu su sasvim dovoljni thoposi kao znaci iza kojih se, dubljom percepcijom koja je modernome umjetniku imanentna, destrukci-

Ahmet Hundur

jom forme i oniričnim vizijama, može približiti Suštini i Smislu, ali, naravno, nikada ih i sasvim dosegnuti. No, tu negdje i nastaje umjetnost kao smisao za sebe, te umjetnik, kao Hundurov pehlivan, somnambûli između svijeta iza sbe, koji je napustio, i punine bića ispred sebe, do koje ne može stići, vibrirajući na tankome užetu što ga povezuje i s jednim i s drugim, a sa kojeg se svakoga trena može survati u ponor opustošene i dehumanizirane stvarnosti u kojoj bitiše, ili pak vinuti

se u slućene i žuđene sfere kojima je opsjednut, kao pehlivan u Sijarićevoj pripovijeci *Dogodi se to u Tešnju* u kojoj je, očevidno, Hundur i pronašao inspirativni impuls za svoj ciklus crteža o pehlivanu koji su mnogo više nego figurativne studije.

PREKO RUBA HARFA

Levhe Osmana Morankića

Levha Osmana Morankića jeste medijski sinkretizam, što levha inače nije. Levhe predstavljaju kaligrafske ispise iz *Kur'ana*, koji svojim krasnopisnim vizualizacijama izražavaju odnos sakrosanknosti prema kuranskoj riječi kao materijalizaciji logosa, ali se zadržavaju u mediju pisma, izvorne grafije dakle, kojoj razmiču granice s ciljem estetske nadogradnje komunikativne funkcije te riječi, ispitujući dokle je moguće u tom smjeru ići, a ipak ostati u sferi pisma, i oblikotvornom vještinom potencirati posebnost sadržine kuranskih odlomaka kao *glasa koji nije od ovoga svijeta*. Osman Morankić, međutim, prelazi granice, i njegove levhe više nisu samo grafija: one su spoj tog medija sa likovnim. One su, dakle, intermedijalna ostvarenja, a možda bi se njihov *locus nascendi*, takvih kakve jesu, osim u naznačenom odnosu prema riječi božanske objave, inače općem za sve autore levhi, mogao tražiti i u interkulturalnim osnovama njegova bošnjačkog bića: orijentalno-okcidentalnim miksturama iz kojih do sada Bošnjaci, koliko je meni poznato, nisu kreirali levhe, nego su ekskluzivno ostajali pri svojim islamskim duhovnim i kulturnim izvorištima. Morankićeve, pak, levhe, prelazeći preko ruba harfa, prevladavaju zanatstvo, odnosno vještinu, i u svojoj likovnoj nadogradnji, kao i u nesvakidašnjem komponiranju elemenata grafijskoga i elemenata piktoralnog - postaju umjetnost.

Neke njegove levhe, pri tom, transformiraju arapske harfove u potpunosti ostajući u lineranome, uobličujući ih u figuralne predstave prepoznatljivih simboličkih vrijednosti - po intenciji afirmiranja i apostrofiranja energije Božije riječi koju ti harfovi pronose. Ali - u islamu *ideja lijepoga* ima naglašeno mjesto, jer Allah je "učinio lijepom svaku stvar koju je stvorio". Zato "islamska kaligrafija nije samo kompenzacija za suspendirano prikazivanje lika u umjetnosti islama, ona ima znatno bitnije svoje korijene u duhu pobornika islama kao specifičnog civilizacijskog kruga, ona se ugrađuje u sam stil života, u mogući *modus vivendi*. I otuda ni u jednoj civilizaciji kaligrafija ne zauzima tako počasno mjesto kao u islamskoj umjetnosti. Time se *lijepo* ne ukazuje samo sebi svrhom već biva etički determinirano kao *dobro*" (V. Vujanović).

Međutim, cijeli krug kudikamo složenijih pitanja pokreću oni Morankićevi eksponati koji u svojoj fakturi komponiraju linearno i slikarsko, a ovaj drugi teorijski termin pokriva tako snažno polje tih Morankićevih umjetnina da je pitanje da li je dovoljno imenovati ih levhama - ako se zadržimo na tradicionalnome značenju te riječi. Diskurzivnost poruke sadržane u tekstu levhe, naime, data je na oslikanoj površini, takvoj da se ona na prvi pogled doimlje samo manje važnom dekoracijom grafije. Ali, u pitanju je, zapravo, cjelina u kojoj tekst levhe "izrasta" iz barokne slikarske *slutnje metafizičkog* - nagoviješćene upravo tom "pozadinom". To je, u stvari, sasvim smislen Morankićev postupak kojim on veoma uspješno predodžbu same biti levhe - *glasa iz onostranosti* - intenzivira katkada i

Osman Morankić i Amir Brka:
otvorenje izložbe 4.2.2000. godine
u Centru za kulturu i obrazovanje Tešanj

do dramatskih razmjera, na primjer tako što na nekim levhama Morankić kao da je htio doslutiti i uprizoriti viziju momenta u kojem se dešava sam čin objave. To je efekat što ga on u nama izaziva kada se nađemo pred najuspjelijim njegovim eksponatima, i time se, još jednom, vrlo upečatljivo pokazuje relativnost, odnosno nedovoljnost svih teorijskih distinkcija. Tako umjetnine Osmana Morankića govore o mogućnosti trijumfalnog spoja nekih zapadnih tipologija u likovnoj umjetnosti: linearnog i slikarskog, renesansnog i baroknog, i to, da "paradoks" bude veći, on to postiže radeći levhe kao produkte eminentno islamske duhovnosti, pa se, nadalje, potire i sama podjela na istočnjačko i zapadnjačko, odnosno - ona se njihovim sretnim

amalgamiranjem nadilazi uobličujući se u jedinstveno komponiranoj strukturi kroz koju se sluti da se sve antropološke forme, nekada i do paroksizma usuprotstavljene, definitivno spajaju u transcendenciji, u nespoznatljivome *Jednom* iz kojega sve i potiče.

U POTRAZI ZA TAJNOM
Izložba slika Tonka Rajkovače

Ko je ranije poznavao Tonka Rajkovaču - sigurno nije bio iznenađen saznanjem da je on počeo slikati. Tako, ni ja nisam iznenađen, jer kao da sam, naprosto, očekivao da će Tonko svoju nesvakidašnju energiju i svoj osobeni senzibilitet ispoljiti i u umjetnosti, nužno ih ne mogavši sasvim svesti i uokviriti u svakodnevne pragmatske poslove, u trivijalije i banalije na koje smo osuđeni da bismo živjeli. Postoje, naime, ljudi koji su obdareni "viškom" duha i jednom neuhvatljivom i neodgonetljivom dimenzijom od koje imaju samo tegobu i muku, jer su trajno i neizlječivo uznemireni, budući da se po prirođenome diktatu zaglédaju iza pojavnih oblika na kojima se zaustavlja površno oko. Takvi su ljudi, zapravo, zagledani u tajnu vječnosti, i, zbog pitanja koja ih neprestano more - oni su nesretni, jer odgovore ne mogu pronaći. Oni jure kroz život, usplahireni i nemoćni pred samim tim životom i pred smrću kao najvećim tajnama.

Gilgameš, mitski vladar utvrđenoga grada Uruka, kroz cijeli sumersko-babilonski spjev koji je o njemu sačinjen, juri za ostvarenjem vječnoga života - jer je smrtan, iako je dvije trećine bog, a samo jednom trećinom čovjek. I, naravno, on ne uspijeva postići svoj cilj drugačije nego što ostaje vječno živjeti u spjevu, dakle u umjetnosti. I Tonko Rajkovača spada među ljude o kojima sam govorio, te je stoga i njegova jurnjava za

odgonetkom vječne tajne svoj jedini odgovor mogla pronaći u umjetnosti. Zato i kažem da nisam bio iznenađen kad sam saznao da je zakoračio u slikarstvo, iako je arheolog. Njegove slike zato i jesu sasvim mirne, kao oslobođenje Tonkine energične uznemirenosti, jer su same po sebi odgovor, jer su umjetnost, jer su, dakle, vječnost. Rajkovači je, prema tome, umjetnost cilj, a ne sredstvo preko kojeg će drugim ljudima emitirati ovakve ili onakve poruke, ili ju zloupotrebljavati kao medij kroz koji se mogu projicirati i nehumane ideje, kao što se s umjetnošću na južnoslavenskim prostorima nerijetko događa, zadnjih godina pogotovu. On je, naprotiv, sasvim okrenut čovjeku kao najčudesnijoj tajni, i stoga je na ovim slikama toliko portreta. No, to nisu portreti u doslovnom značenju, jer Tonko nastoji ući duboko u ličnost koja ga zanima i koju slika, gonetajući ono što svaku od tih osoba čini onakvom kakva jest, pa i onakvom kakva bi mogla biti, a zatim na portretiranim licima dati naznake spoznaja i slutnji do koji je došao tragajući za suštinom. Valjda je to pomalo korespondentno i s njegovom profesijom, jer arheolog rije ispod površine, tragajući za reliktima bivšega, na osnovu kojih je umjetniku moguće razumijevati i zašto je danas tako kako jest, pa i doslućivati kako bi u budućnosti moglo biti.

Ta okrenutost čovjeku i zapitanost nad okrutnošću kojom je to biće obdareno i kojom je okruženo, pokatkad odvodi Rajkovaču od konkretnih lica, i u takvim momentima on ostaje na ogoljenosti spoznaja o samouništavajućoj snazi ljudskoj, potcrtavajući apokalipsu prizorima ogromnih kukaca što se mogu tumačiti i kao

Tonko Rajkovača (desno) i Gradimir Gojer:
otvorenje izložbe 4.8.1997. u Klubu "Prospero"
Kamernog teatra '55 Sarajevo

metafora razarajuće moći Vremena koje iza sebe ostavlja samo pustoš. A lubanje na tim slikama kao da su još uvijek žive, utoliko što od života zadržavaju samo izražaje začuđenosti i unezvijerenosti. Slike iz ovog ciklusa idu, po mome mišljenju, u red uspjelijih Tonkinih ostvarenja.

Ni Tonko se, kao i nijedan drugi pravi, rođeni Tešnjak umjetnik nije mogao i nije htio othrvati potrebi da kroz umjetninu izrazi svoja viđenja i svoja snoviđenja našega grada. Mislim da je on načinio i veoma uspjelu sliku Tešnja, uhvativši i prenijevši na platno jednu od bitnih osobenosti Tešnja: jednoličnost i prividnu uspavanost koja je, u stvari, specifična filozofija tešanjskoga *modusa vivendi.*

Zbog svega ovoga - ja se radujem ovoj izložbi, smatram značajnim kulturnim događajem što je do nje

došlo, i, to naglašavam, smatram da svi možemo biti radosni, jer je Tešanj dobio još jednoga značajnog umjetnika, bez obzira gdje Tonko živio, a to nam svima treba biti važno, pošto se ne možemo baš pohvaliti da je rođenje umjetnika u Tešnju osobito česta stvar.

IV.

DUHOVNA VERTIKALA U BiH NE POSTOJI: POSTOJE SAMO POJEDINCI KAO SVIJETLI PRIMJERI

Prohodim Tešnjem, njegovim ulicama koje se nisu otuđile od svog iskona: intimnosti sokaka koja, bez sumnje, pridonosi onom začudnom ugođaju koji osjeti svaki čovjek kad navrati u ovaj gradić i probdije nekoliko časaka ispod njegove gradine. Ulice se, trakasto, uspinju uzbrdicom iz središta čaršije, markirane malim zavojem, mostom i zgradom koju je podigao još Adem-aga Mešić za svoju banku. Hodnju mi usmjerava moj Vergilije, pjesnik Amir Brka. Putanja nam je isprekidana - Amir mi tumači, objašnjava, pokazuje pojedine građevine u kojima se zgrudvala duhovnost koja svoj osobeni žar isijava stoljećima. Kao nigdje. Stižemo do mezara Ferhad-bega, utemeljitelja Tešnja. Amir utapa svoj dlan u intenzivnu bjelinu mezara. Šuti. A meni se, gotovo nesvjesno, otelo pitanje: Kako očuvati duhovnu vertikalu Tešnja?

U uhu mi je odzvučao moj nepozvani glas, iznenađujuće. Amir je ostao miran, kao da ga nije zvuk mojih riječi ni doticao. Šutio je jedan trenutak, a onda podigao svoj pogled:

- Duhovna vertikala... Zar takvo što uopće postoji...? Čini se da povijest čovjekova ilustrira jednu suprotnu duhovnu tendenciju, te da postoje tek pojedinci koji joj se nastoje oduprijeti, i da je tako svugdje, pa i u Tešnju. Moje nastojanje posljednjih desetak godina

kretalo se, između ostalog, ka tome da, koliko mogu, ukažem na značaj tih nekoliko pojedinaca iz prošlosti Tešnja, kulturne prije svega, koji su svojim angažmanom postigli to da se uz ime Tešnja uvijek nekako vezuje odrednica sredine naglašeno sklone onome što se obično podrazumijeva pod kulturom u užem smislu riječi. Tako su, kao rezultat tih zanimanja za ovakve ličnosti, nastajali moji prilozi, pa i pet objavljenih knjiga - iznova pred nas dovodeći Adem-agu Mešića, Hamzaliju Ajanovića, Rešada Kadića, Rudolfa Zaplatu, Abdurahmana Mešića, Ahmeda Aličića, Hasana ef. Škapura, Mustafu Ćemana, kao i nekolicinu živih kulturnih poslenika, odnosno umjetnika. A to su imena koja svijetle, i svojom svjetlošću rastjeruju mrak koji obavija kasabu, uporni i neumorni, sveobuhvatni mrak. Oni su u tom mraku emitirali krugove svjetlosti oko sebe, omogućujući i drugima da spas od mraka, ako im je spas uopće potreban, pronalaze u tom svjetlu.

"Svjetlosti kasabe" - tako se zove i moja knjiga priloga o temama iz kulturne povijesti i o umjetnicima iz Tešnja. Upravo je ovih dana definitivno koncipirana.

Govor je lagano tekao, utapajući se u sunčeve slapove srpanjske.

Ako bi neko pokušao načiniti stvaralačku biografiju Amira Brke, onda bi je morao podijeliti u tri poglavlja: o jednom od njih već je govorio. Druga dva su - pjesničko stvaralaštvo i rad na razvoju izdavačke djelatnosti u Tešnju. Kad je riječ o pjesništvu, za sobom ima 4 knjige poezije. Ništa neobično. Ali je neobično to da se rijetko koji pjesnik može pohvaliti tako živom kri-

tičkom recepcijom svoje poezije kao Amir Brka. To je teško odgonetnuti, iako odgovor negdje, bez sumnje, postoji, i budući povijesničari književnosti lakše će ga naći.

Naše je da se zapitamo: niste li Vi pjesnik koji se oslobodio kule od bjelokosti i usredsređenja na razrješavanje vlastitih pitanja ili, kako bi neki kritičari htjeli reći, iz nekog vlastitog bola. Da li Vi uspijevate naći ključ za razrješavanje unutarnjih labirinata ovoga vremena i u njegovom Weltschmertzu prepoznajete svoj bol kao egzistencijalnu kategoriju koju, potom, rastvarate u pjesnički govor stvarajući složenu situaciju - da preko bola vremena govorite o bolu čovjeka u tome vremenu, gdje se bol i vrijeme zgrudvavaju u nerazrješivu cjelinu?

- Možda je malo čudno da pitanje zagontenosti "tako žive kritičke recepcije" moje poezije apostrofirate Vi, Vojo, a objavili ste najopsežniji tekst o toj poeziji, jer - pa šta je to Vas nagnalo da o njoj napišete esej...? Odgovorite, i eto odgonetke. A ja mislim da treba pročitati tekstove o mojoj poeziji, i da će onda biti sasvim jasno da tu nema nikakve zagonetke, jer svaki od autora daje mogućnost da se razumije zašto je pisao tekst. Odgovor je sadržan i u Vašem eseju. Sasvim je nešto drugo što je, kako ste rekli, takva recepcija neobična. Ili je, možda, upravo to prvo...?

Što se tiče kule od bjelokosti i unutarnjih labirinata našega vremena, tu postoji zamka simplificiranja - ako se ove dvije pozicije kontraponiraju. Moja esencija, naime, ima formu moje egzistencije, i drugačije ne može biti. Moja "temeljna strava postojanja", kako je

suštinu imenovao Gombrovicz, dešava se, ipak, ovdje i sada: u ništavnosti svih naših kataklizama, ali ona nije zbog toga stravičnija nego temeljna strava postojanja nekog Skandinavca recimo. Ali - doista, postoji i ta naša epohalnost, kao što je, uostalom, postojala epohalnost svakoga naraštaja u povijesti, i ne može se, nedopustivo je kao pjesnik, niti kao stvaralac uopće, biti anakron.

Fiksirajući tri velika poglavlja u Vašoj djelatnosti, gotovo da smo zapali u zamku izvjesnoga geometrizma, pa bi, možda, najbolje bilo pitati Vas: u kakvoj interakciji stoje sve te oblasti kojima se bavite, kako se osmjeljujete na tako široko polje djelovanja, a ne posrćete pod teretom već se održavate na zavidnoj ravni? Da se ne radi o improvizaciji, dovoljno je napomenuti da je jedan od vrsnih savremenih bh. književnih teoretičara i kritičara rekao da nijednu svoju knjigu neće objaviti drugdje doli u Tešnju (uostalom, već je dvije knjige objavio ovdje). Vaš Centar za kulturu i obrazovanje je danas jedna prestižna izdavačka kuća u BiH, u kojoj se objavljuju djela od izuzetnog značaja za našu kulturu (na primjer, nedavno je izišla vrlo seriozna studija Nihada Agića "Generativna poetika i generativna teorija pripovijedanja"), a pri tom se radi i o izuzetnom obilju objavljenih djela. Ovo je, možda, i zagonetnije od Vaših pjesničkih dometa, jer Vaše pjesništvo ovisi o Vašoj osobnoj stvaralačkoj moći, dok, u razvijanju izdavaštva, nužna je korelacija i sa drugim subjektima. Ali Vi uspijevate!

- O zar ne posrćem...? Posrćem, itekako posrćem, i ne znam hoću li već sutra moći iznova se dići...

Čuo sam da je sjajni Enver Kazaz tako izjavio, ali on se šalio zapravo, ili je to bio neki momenat krajnje rezignacije zbog sredine u kojoj živi. Zašto bi on tako odlučio? Pa nije on nama ništa dužan. Naprotiv, Enveru Tešanj može samo zahvaliti što je imao čast objaviti dvije njegove odlične knjige, pogotovo knjigu o Ćatiću, studiju kakve, siguran sam, nemamo niti o jednom bh. piscu. Vi ste spomenuli Agićevu knjigu, a tu su i knjige Muhidina Džanke, Vedada Spahića, rahmetli Hamida Begića..., tu je knjiga koja je također nedavno izišla kod nas - na moju veliku radost - Husnija Kamberović: "Prema modernom društvu: Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine". Iz beletristike tu su knjige Ibrahima Kajana, Hamida Dizdara, Seada i Kemala Mahmutefendića, Zilhada Ključanina, Arasa Borića... Ukupno su za četiri godine kod nas objavljene 32 knjige, nekoliko ih je u pripremi. A dok je tih naših knjiga bilo manje: 10, ili 15, recimo, već tada je to označavano podvigom, čak i čudom. Pravo je, međutim, pitanje - zašto je kontekst takav da se ovo doima čudnim, tj. zašto tavore tzv. veliki izdavači, pa je sudbina bosanskog *homo gutenbergiensisa* nevesela. Inače, nema tu ni podviga ni čuda, i ja sam već pomalo umoran od ukazivanja na to da mi samo radimo svoj posao, da je izdavaštvo jedna od pet naših djelatnosti, ali da smo u njoj, kao i u drugima, nastojali iskazati jednu otvorenost, a ne da činjenicu što je Centar općinska javna ustanova shvatimo kao limitirajući faktor. I eto. Ali dokle, kako..., ni ja ne znam. Vidjet ćemo. Možda smo već počeli smetati nekome ko vreba priliku.

Da li je ovo pitanje intimne prirode: djelovanje u sredini pomaknutoj iz centra glavnih duhovnih tokova vodi do "hlađenja", posustajanja, predavanja apatiji, stihiji. Vi stvarima dajete sasvim drukčije usmjerenje. Istina, Vi živite u Tešnju. A to je nešto drugo. Duhovni humus Tešnja oduvijek je toliko plodonosan da Vam, čini nam se, i nije bilo teško uspeti se do horizonata u kojima se Tešanj zari kao meteor. Stoga je, možda, umjesnije pitanje: kako ste se odlučili na to da djelujete ovdje, da svojim potencijama ovdje potražite stvaralačko ishodište (bez obzira na emotivnu vezanost za rodni grad)?

- Ako stvari sa Tešnjem stoje tako kako ste rekli, onda nije čudno da sam i ja tu i da tu, eto, djelujem. Inače, moram Vam reći da ja baš i nisam imao mogućnost naročitog izbora u svome dosadašnjem životu. Radi se o tome da sam, na intimnim planovima, nastojao doslućivati i slijediti svoje unutarnje vibracije, a izvana je djelovala jedna žestoka prisila konteksta, crne rupe - mogu li se poslužiti svojim stihom? - koja me progutala kad sam začet.

Stojimo uz novopodignuti mezar Gazi Ferhad-bega, utemeljitelja Tešnja, koji se, svojom bjelinom, nadmeće sa okolišem u svako doba dana. Koliko se u toj bjelini može prepoznati i Vaše voljnosti?

- Jeste, Gazi Ferhad-beg, sestrić sultana Sulejmana Veličanstvenog, presudan je za rani razvitak tešanjske čaršije u 16. stoljeću. Njegov je mezar 15-20 godina bio u izuzetno lošem stanju, a obnovljen je prije dvije godine odlukom načelnika Općine Tešanj. U preambuli te odluke stoji da je donesena na moju inicijativu.

Sa pjesničkom porukom o toj bjelini okončavamo ovo naše zborenje. A samo nešto dalje, u skromnom domaćem mezarju, mezar je još jednog čovjeka, Amirovog duhovnog prethodnika u ovoj neobičnoj tešanjskoj čaršiji, koji je sagorijevao na žrtveniku svoga vremena, i to svoje sagorijevanje pretakao u začudni poetski govor, čiji se romor širi kroz eone - Musa Ćazim Ćatić...

Dakle, Ćazime dragi,
neovisno o tvojoj dženazi,
ako se za trajanjem ljudska
potreba presudnom smatra -
moglo bi se reći
ti da si imao sreće
jer te je slijedilo doba
kada će poezija važnom biti,
prividno barem,
i stoga zalud živio da nisi.

Ali ja slutim
preda mnom da je epoha
u kojoj brati niko neće
ni kestena listje,
a kamoli ljudsko.

I zato je opasti na vrijeme,
što znači prije Svijeta,
pitanje smisla rođenja:

ti ga imao jesi,

ja nisam imao šansu.

Govor se ulijevao u sunčeve slapove srpanjske. Mujezin je, sa obližnje džamije, na molitvu pozivao vjernike. Amir je govorio poeziju. Svoju usplamtjelu molitvu ovome obezljuđenom vremenu.

Pitanja formulirao Vojislav Vujanović

SVAKI BOSANSKI INTELEKTUALAC MORA DA PROČITA MILOSZEVU KNJIGU »ZAROBLJENI UM«

Književnik Amir Brka do sada je objavio četiri knjige pjesama: Prirodni redoslijed, Bjelina paspartua, Zavičajni muzej, Antikrist u jeziku *i roman* Monografija grada. *Srpsko društvo* Prosvjeta *mu je nedavno štampalo stotinu pjesama* Na pergameni lica *u zajedničkom izdanju s pjesnikom Draganom Jovanovićem Danilovim. Pjesme su mu prevođene na njemački, engleski i slovenski, a prošle godine u Bukureštu je objavljena zbirka izabranih pjesama na rumunskom jeziku. I to nije sve. Ovaj 39-godišnji književnik proučava i kulturnu povijest Tešnja, o čemu je objavio šest knjiga. Amir Brka inače radi kao direktor Centra za kulturu i obrazovanje u Tešnju, čije se izdavaštvo može pohvaliti s više od pedeset objavljenih naslova.*

Kroz sve Vaše knjige primjećuje se opsjednutost gradom. Šta je to tako posebno u Tešnju?

- Ništa nije posebno nigdje na planeti, osim posebnosti sadržane u tome da čovjek negdje obitava, pa je tu, zato, sve neponovljivo, jer je svaki pojedini čovjek neponovljiv, poseban. Tu gdje cirkulira, gdje, u trenju sa mrtvima i živim, troši svoju energiju, tu gdje, da parafraziram Borgesa, kroz labirint linija u stvari iscrtava svoj vlastiti lik - sve je posebno. Bilo gdje. Ja sam u Tešnju, i zato sam njime opsjednut, jer sam opsjednut svojim životom.

Ipak, ima Tešanj i svojih objektivnih posebnosti, svojih samozatajnosti, mistične kondenzacije svojih stoljeća, kao i mnogō drugō dugovjeko ljudsko stanište. Možete potrošiti cijeli život gonetajući to, a da ne otkrijete mnogo.

Na jednom mjestu knjige Monografija grada *pominjete da je rođenje vrhovni kriterij u Tešnju. Šta to znači?*

- *Monografija grada* beletristika je, i ja ne mislim da je to knjiga o Tešnju. Grad iz te knjige nema ni imena, uostalom. Ali, naprosto, moram prihvatiti činjenicu da nije malo čitalaca koji ju tako doživljavaju. Pa neka bude i to, zašto da ne? Kad je ta knjiga objavljena (2001.), zbog takvog čitanja čak su najavljivane i neke privatne tužbe; nažalost - nije bilo nijedne. Da jest, to bih doživio kao najzanimljiviju promociju neke od mojih knjiga, pa sam već bio dogovorio sa Enverom Kazazom, koji je knjizi napisao pogovor, da na eventualnom suđenju zastupa odbranu moje knjige. Ako se ne bi moglo objasniti, odnosno prihvatiti da životni fakti, ili aluzije na njih, postaju literarnim faktima kad ulaze u književno djelo - onda mi ni advokati ne bi mogli pomoći. Ali ako načelna, teorijska pitanja ostavimo načas po strani, moglo bi se reći da postoji to što ste uočili, i vezano je sa odgovorom na prethodno pitanje. Čudan je Tešanj, naime. Čudnu mu je sudbinu povijest namijenila. Zapravo, kao da je ostao izvan nje, i stoga, budući u svojoj genezi nesumnjivo feudalni, dakle begovski grad, u njemu je ostao i taj feudalni duh, jer ga već stoljeće i po mimoilaze putevi, pa tako nema ni istinskog "provjetravanja". A zato, paradoksalno, je-

dan broj promašenih egzistencija, koje u svojoj isprazznosti svakodnevno besciljno plutaju čaršijom, uspijeva sebe uvjeriti da su osobito važni već po tome što su rođeni u jednom čudnom, povijesno čudnom mjestu. Autosugestija koja je, vjerovatno, autoterapija.

U pjesmi U optici osame *kažete, da parafraziramo, kako je sve što je inače strašno - u malim gradovima još strašnije. Zašto?*

- Impuls za tu pjesmu javio se kad je, relativno mlad, preminuo jedan dobri čovjek koji je napravio doista veliku karijeru u politici. Neizlječivo bolestan, vratio se iz blještavoga svijeta diplomatskih korova ovdje, u Tešanj, da bi umro kod kuće. Pokušavao sam doslutiti kako mu je bilo podnijeti užas koji ga je snašao, i, čini mi se, dosegnuo sam do jedne istine koja možda nije nova, ali je drukčiji bio put do njezine općosti. Nije, naime, nova ideja da bi čovjeku vjerovatno bilo bolje bez tako naglašene samosvijesti, jer samosvijest čovjeku donosi i svijest o vlastitoj vremenitosti, to jest o smrti, te da zato i postoje razni oblici potrage za samozaboravom kao rasterećenjem. Ali sam tada, nastojeći empatijski "ući" u najskrovitije kutke duše tog čovjeka, shvatio da je u malim gradovima, objektivno, mnogo manje prilika za pronalazak tog "lijeka", bez obzira na nečije pojedinačno duhovno bogatstvo i slične stvari. A preko toga sam stigao do definitivne osame kao stanja u kojem čovjek sam sebe neminovno doživljuje kozmosom. Tada je i smrt najveća moguća, sveobuhvatna, budući da je kadra progutati kozmos. O tome je ta pjesma, inače jedna od mojih pjesama o smrti kao ličnoj opsesiji.

Za svaku knjigu ubirete dobre kritike, ali u Monografiji grada *opisujete neobičan odnos Tešnja prema Musi Ćazimu Ćatiću. Kako se grad odnosi prema Vama?*

- Inače nije loše ovdje, ali u posljednje gotovo dvije godine jest, i to veoma loše. Tako da bi bilo neizdrživo da ne postoji Sarajevo i u njemu neki važni ljudi koji su poduzeli ponešto da me zaštite. A šta se, zapravo, događa? Za to što sam ja radio i uradio za Tešanj, ostavljajući sada potpuno po strani moju književnost, umjesto nekog jeftinog općinskog priznanja - od općinske vlasti tretiran sam, u najmanju ruku, kao nepotreban. Pošto mi je neugodno da sam o tome govorim (do sada to nisam nikako činio nego sam i izbjegavao novinare), pročitat ću Vam dio pisma koje je književnik Atif Kujundžić početkom januara poslao ovdašnjem općinskom načelniku. Neću za to tražiti dozvolu od Atifa. Nije ni on od mene tražio dozvolu da mu napiše to pismo, nego mi ga je poslao petnaestak dana poslije. Evo:

"(...) *Namjera mi je konstatirati da je Amir Brka svojevrstan fenomen u našem kulturnom i književnom prostoru. Na posljednjoj, redovnoj Godišnjoj skupštini Društva pisaca BiH Amir Brka je biran za člana Upravnog odbora s najvećim brojem glasova: od 40 prisutnih 39 je glasalo ZA Amira Brku. Takvu vrstu povjerenja pisci su ukazali još samo akademiku Abdulahu Sidranu! Da. Taj čovjek je Amir Brka, Vaš Tešnjak i direktor Vašeg Centra za kulturu i obrazovanje. Aferim.*

No! Sve prethodno pišem jer se osjećam poraženim zbog spoznaje kako grad Tešanj koji i sam veoma volim, a čija ste Vi personifikacija, tretira tog čovjeka! Profesor bosanskog jezika i književnosti, bh. književnik i direktor Vašeg Centra za kulturu i obrazovanje - Amir Brka, ostao je bez stana! Njegov rad se nipodaštava! Njemu se na razne načine prave smicalice i teškoće u životu i radu! Insinuira se oko njegove ličnosti! Zapanjen sam spoznajama o tome u istoj mjeri kao i činjenicom da Amir sam o tome šuti! Zar su doista još uvijek takve prilike da najbolje ljude koje imamo, kao i u najcrnjim vremenima prošlosti, prati najteži Usud? I jesu li zbog toga oni bijedni nišani u Tešnju jedini trag Muse Ćazima Ćatića, dok stotine hiljada naše djece njegove pjesme uči napamet?! (...)"

Ipak, grad Tešanj je nešto drugo, drugačije od tog pojedinca. U Tešnju umjetnik i kulturni djelatnik uistinu može imati i uvjete i podršku za svoj rad. Nikad nije bilo ovako. Ovo je jedan nesporazum, čudan presedan koji će, nadam se, brzo proći i biti zaboravljen. Ali ako potraje, Tešnju neće biti dobro, jer ne radi se o destrukciji usmjerenoj samo prema meni ili prema kulturi nego prema svemu ovdje. Za mene je najmanji problem. Ja mogu i otići. Ionako ništa ne tražim. I nisam ni tražio. Pa zato i šutim.

Udaljeni ste od jezgre literarnih zbivanja. Šta vidite sa te distance?

- Ma ne znam, brate. Ne znam šta je to *jezgra literarnih zbivanja*... Osim ako nije opet posrijedi ona priča o Sarajevu kao metropoli i ostatku zemlje kao provinciji. U redu ako je riječ o administraciji. Ali ako je o

duhovnim vrijednostima riječ, onda postoji samo jedan kriterij: *svjetska recentnost*. A tad je cijela BiH provincija, izuzimajući pojedince koji svojom genijalnošću kompenziraju tu poziciju i nedostatak sistemskih uvjeta. Da nije tako, zar bi se, na primjer, *u jezgri* moglo desiti da se sad više ne ruši institucija nego čak i zgrada Zemaljskog muzeja? Eto šta vidim. Vidim brojne podvojenosti, klanove, nedostatak časopisa... Vidim *u jezgri* mnoštvo, vidim komešanje, "literarni" život, kvalitetniju boemu, ali vrijednost je individualna stvar. Recentnost nema veze sa mjestom stanovanja, danas manje nego ikad prije, jer svijet je odavno *globalno selo*, i nema ničega što neko može bolje znati samim tim što je u većem gradu. Svakome je dostupno sve, jer i taj je internet dao potpuno novu semantiku Hamletovom iskazu da i u orahovoj ljusci može biti kralj neograničenog prostora.

U priči Zavičajni muzej *ironično pišete o ljudima koji vode kulturne institucije u mjestima* koja imaju samo prošlost. *Vi vrlo uspješno vodite Centar za kulturu i obrazovanje u Tešnju, koji ima i svoju obimnu izdavačku djelatnost. Čemu ironija?*

- Opet je tu posrijedi zamjena stvari, jer nisu isto literarne i životne činjenice. U toj prozi ironiziran je lik, a ne neka ličnost. Ali, neka bude. Pa zar nije ironija, doduše druge vrste, ono o čemu sam Vam citirao Atifa Kujundžića? Da se meni događa to nakon što sam, kako sami kažete, veoma uspješno vodio Centar za kulturu i obrazovanje - objavivši u njegovom izdavaštvu 51 knjigu do sada, sam produciravši 7 knjiga iz tešanjske kulturne historije, napravivši stotine književnih večeri, likovnih izložbi, javnih tribina, okruglih stolova...?

INTERVIEW

Amir Brka, pjesnik

Svaki bosanski intelektualac mora da pročita Miloszevu knjigu 'Zarobljeni um'

U Tešnju je ostao feudalni duh... Općinska vlast me tretira kao nepotrebnog... Rat nije izašao iz naših života... U literarnoj jezgri vidim podvojenosti, klanove, nedostatak časopisa...

Razgovarao: Selvedin AVDIĆ (selvedine.startbih.info)

Književnik Amir Brka do sada je objavio četiri knjige pjesama: *Prirodni redoslijed, Bjelina paspartua, Zavičajni muzej, Antikrist u jeziku* i roman *Monografija grada*. Srpsko društvo *Prosvjeta* mu je nedavno štampalo stotinu pjesama *Na pergameni lica* u zajedničkom izdanju s pjesnikom **Draganom Jovanovićem Danilovim**. Pjesme su mu prevođene na njemački, engleski i slovenski, a prošle godine u Bukureštu je objavljena zbirka izabranih pjesama na rumunskom jeziku. I to nije sve, ovaj 39-godišnji književnik proučava i kulturnu povijest Tešnja, o čemu je objavio šest knjiga. Amir Brka inače radi kao direktor Centra za obrazovanje i kulturu u Tešnju, čije se izdavaštvo može pohvaliti s više od pedeset objavljenih naslova.

Kroz sve Vaše knjige primjećuje se opsjednutost gradom. Šta je to tako posebno u Tešnju?

- Ništa nije posebno nigdje na planeti, osim posebnosti sadržane u tome da čovjek negdje obitava pa je tu, zato, sve neponovljivo, jer je svaki pojedini čovjek neponovljiv, poseban. Tu gdje cirkulira, gdje, u trenju s mrtvima i živima, troši svoju energiju, tu gdje, da parafraziram **Borgesa**, kroz labirint linija u stvari iscrtava svoj vlastiti lik, sve je posebno. Bilo gdje. Ja sam u Tešnju i zato sam njime opsjednut, jer sam opsjednut svojim životom.

Ipak, ima Tešanj i svojih objektivnih posebnosti, svojih samozatajnosti, mistične kondenzacije svojih stoljeća, kao i mnoga druga dugovjeka ljudska staništa. Možete potrošiti cijeli život gonetajući to a da ne otkrijete mnogo.

Na jednom mjestu knjige Monografija

Nastavak na sljedećoj strani

Amir Brka: Opsjednut sam Tešnjom, jer sam opsjednut svojim životom

Jednom ste rekli: "Tako rat ubija one koji misle da su ga preživjeli." Kako to rat ubija?

- Riječ je o bukvalnoj, fizičkoj smrti koju rat, iako je zaustavljen, još nije maknuo od nas, i neće nikad sa ove generacije, sa svih nas koje je, kako je rekao Alija Isaković, upravo rat učinio istom generacijom. Gleda-

te li osmrtnice na zidovima, po drvoredima, u novinama...? Pogledajte - u kojoj životnoj dobi umiremo ovih godina?! Nije rat izišao iz naših života potpisivanjem mirovnog ugovora.

Sedam pitanja za kratke odgovore

Književnik koji je najviše uticao na Vas?

- U poeziji - poljski pjesnici, i neki njemački. U prozi - ne znam.

Koje knjige niste pročitali, a smatrate da ste morali?

- Ne čitam malo, naprotiv. Ipak, tih je knjiga popriličan broj, i odgovor ne bi mogao biti kratak.

Koju knjigu mora pročitati svaki bosanski intelektualac?

- Više ih je. Ali, recimo, Miloszev *Zarobljeni um*.

Koju knjigu preporučujete bosanskim političarima?

- Upravo sam pročitao *New deal za Aziju* Mohamada Mahathira, i vjerujem da bi im i ta knjiga mogla biti veoma korisna. Međutim, čini mi se da je većina političara čitala Zweigova *Fouchéa*.

Koliko knjiga imate u kućnoj biblioteci?

- Mislim, između 4.500 i 5.000.

Koji važni naslovi Vam nedostaju?

- Mnogo naslova. Da spomenem, možda, *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije* Vladimira Bitija, koji sam, doduše, čitao.

Definišite poeziju.

- Citirajući Wislawu Szymborsku: "A ja ne znam i ne znam, i držim se toga kao spasonosnog rukohvata."

Pitanja formulirao Selvedin Avdić

KNJIŽEVNIK AMIR BRKA

Bez imalo dileme Žiri za izbor najbolje knjige 2001. godine u Ze-do kantonu nagradu je dodijelio književniku iz Tešnja Amiru Brki za prozu "Monografija grada". Ugledna imena: prof. Nedžad Fejzić, inače sadašnji direktor Biblioteke u Zenici, potom književnici Kemal Mahmutefendić i Željko Grahovac (Grahovac je sve više i značajan bh. književni kritičar) kao članovi Žirija ne samo da nisu imali dileme već su odluku o ovoj nagradi, što ju je prošle godine ustanovila Općina Zenica donijeli jednoglasno. Zato: što je Brkina proza "Monografija grada" najznačajniji iskorak u najnovijoj bh. prozi - Fejzić, što je to literatura koja polazi od naših bosanskih temelja, a ima univerzalno značenje - Mahmutefendić, i zato što je bila neophodna izuzetna odvažnost kako bi se sa takvom lapidarnošću i sa takvom ledenom preciznošću formulirale i "na stol tresnule" vrišteće-bolne istine o ukletosti-izvanpovijesnosti Bosne, o provizornosti i faktičkom nepostojanju svih "naših naciona", o isključivosti i nereflektiranosti, pa i o demonizmu i zločinstvu tzv. "kolektivne svijesti", o "kokošarenju" i "lešinarenju" koje, neshvatljivo i sramno, prati i blati istinsku tragediju naroda - Grahovac. Ali, i o Brkinim drugim knjigama, zapravo stihozbirkama "Prirodni redoslijed", "Bjelina paspartua", "Zavičajni muzej", "Antikrist u jeziku", te "Na pergameni lica" do sada su napisani

brojni književno-kritički i esejistički tekstovi. Poezija Amira Brke već je prevedena na njemački, engleski, slovenski i rumunjski jezik.

Šta književniku, poput Vas, u tzv. provinciji, znači jedna neprovincijska nagrada? Nagrađena proza "Monografija grada" i jeste ustvari jedan intimni i vrlo žestok okršaj sa palankom.

- Ako je ta konstatacija o mojoj "Monografiji grada" i tačna, knjiga se time ne iscrpljuje, jer ko bi za nju, takvu, dao neku nagradu? Ja mislim da je Žiri ipak imao na umu književne vrijednosti kad je odlučivao. A i to da je za mene u Tešnju, stoga "u provinciji", ovo neprovincijska nagrada - diskutabilna je stvar. Jer ako uvedete tu relaciju - da je Tešanj provincija za Zenicu, onda je i Zenica za Sarajevo, itd. A, zapravo, sve je to tačno, jer smo mi svi zajedno u BiH jedna mračna provincija, daleko od recentnih svjetskih tokova i vrijednosnih kriterija. Uspijevaju toj crnoj rupi izmaći samo pojedinci koji veoma skupo plaćaju svoju izuzetnost, a istovremeno potvrđujući provinciju oko sebe, po onom Baudelaireovom sudu da male sredine imaju velike ljude samo sebi uprkos.

Nagrade što se tiče, ja sam, bez mistificiranja, nagrađen već tom sudbinom što se zove književnost, ma šta to značilo, a onda i svakim čitaocem. Da ne govorim tek o ovakvoj nagradi, nagradi od ovakvih čitalaca kakvi su Nedžad Fejzić, Željko Grahovac i Kemal Mahmutefendić.

Da još ostanemo kod provincije. I Vaš ulazak u Društvo pisaca BiH formalno-pravno bio je vrlo mučan, zahvaljujući prije svega, čini mi se, Nedžadu Ibri-

šimoviću koji je kočio taj ulazak, iako ste u Društvo aplicirali nakon dvije objavljene, vrlo kvalitetne knjige.

- Doista ne znam da je baš Ibrišimović "kočio" moj prijem u Društvo pisaca BiH, a i ne mislim da je sámo članstvo u toj asocijaciji Bog zna kako važna stvar. I kakve bi to, opet, veze moglo imati sa tom "provincijom"? Ako ima, kako onda objasniti da sam na prošlogodišnjoj Skupštini izabran za člana Upravnog odbora Društva pisaca?

Rođeni ste u Tešnju, gdje ste završili osnovnu školu i Gimnaziju "Musa Ćazim Ćatić". Nakon završenog studija južnoslavenskih književnosti i maternjeg jezika vratili ste se u svoj rodni grad, gdje živite i radite. Zašto pjesnik poput Vas ostaje u provinciji uprkos svemu, jer poslije izuzetnih književnih ostvarenja, sjajnog menadžerskog rada, kao i respektabilnih rezultata u izdavačkoj djelatnosti otkako ste direktor tešanjskog Centra za kulturu i obrazovanje, doživjeli ste da Vam Vaš grad dodijeli podstanarski status?

- Iskreno, ja već stanovito vrijeme razmišljam o odlasku, ali ne samo iz Tešnja nego iz Bosne. I to ne više radi sebe nego radi moja dva sina kojima bih želio omogućiti nešto malo bolje od ove naše bosanske životne muke. Međutim, gdje smo mi to danas prispjeli, pogotovu kao Bošnjaci, u svijetu koji se počeo "ponašati" tako da sve češće pomišljam kako je Huntingtonov spis, zapravo, političko-programatski, a ne znanstveno-teorijski čin? A u Sarajevo sam trebao otići još 1994. godine, jer me je rahmetli profesor Muhsin Rizvić bio izabrao za svoga asistenta, imam i Odluku

Nastavno-naučnog vijeća Filozofskog fakulteta, ali je Rizvić umro iste godine, a realizaciju te odluke spriječio je potom, ne znam zašto, jedan drugi profesor koji u svom uredu drži na zidu veliku Rizvićevu fotografiju. Ipak, nije mi zbog toga posebno žao, jer ne bih dao jednu svoju pjesmu za doktorat iz književnosti.

Vječno je pitanje odnosa države, društva i politike prema pjesniku, umjetniku uopće. U jednoj svojoj pjesmi, koja nosi naziv "Izbjeglica", zapitani ste: I gdje je danas / mogućnost za bosanskog pjesnika / da, na poljski način barem, / angažiran bude, / a da bude pjesnik, / i da bude čovjek?

- Angažman je u tom smislu uvijek moguć, pa makar se on činio donkihotskom gestom. Naravno, ne dnevno-politički angažman, nego onaj koji je usmjeren protiv sveprisutnog zla kao takvog. I, da ne bude nesporazuma, ja ne mislim ni na kakav eksplicitni angažman, ni na kakvo razmahivanje tzv. humanističkim parolama kojima bi umjetnost predstavljala puki medij. Zapravo je već i umjetnička kreacija sama po sebi vrhunski angažman protiv zla koje, povijest to definitivno pokazuje, stanuje u kući politike. Zato mi se dopada misao Zorana Bognara koji je, u eseju o mojoj poeziji prije dvadesetak dana objavljenom u beogradskoj "Borbi", napisao da je ona, "možda i iznad svega, kritička pretpostavka sveta u preobražaju".

Da pojasnim čitateljima otkud esej o Vašoj poeziji u beogradskoj "Borbi". Posljednja Vaša knjiga "Na pergameni lica" objavljena je u izdanju Srpskog prosvjetno-kulturnog društva "Prosvjeta" Sarajevo, kao jedna od dvije knjige u novopokrenutoj ediciji "Velika

biblioteka poezije". Ovoj duologiji još pripada i knjiga Danilova "Kvintni krug" - vrijedan je ovo doista projekat, gdje su se istodobno tiskale knjige dvaju autora - Vas kao bh. autora i Danilova iz SR Jugoslavije.

Tijekom rata pokušali ste se baviti politikom. Bili ste član nacionalne SDA, i njihov kadar kojemu su predviđali sjajnu perspektivu. No, brzo ste se razočarali, da li uopće u politiku, ili u politiku stranke čiji ste član bili?

- Tijekom rata ratovalo se, pa ako ste i kroz politiku htjeli braniti bošnjački biološki opstanak pred genocidnim agresijama - kojoj ste uopće relevantnoj političkoj snazi tada mogli pripadati? Ja se nisam razočarao u politiku, naprosto stoga što njome nisam bio ni očaran, jer ko iole normalan na južnoslavenskome prostoru može biti očaran politikom koja od nas neprekidno pravi tragikomične figure. I ko zna hoćemo li ikada stići dotle da politika ovdje prestane biti poigravanje ljudskim sudbinama, pa i cijelim narodima. Čim je potpisan Daytonski sporazum, ja sam u potpunosti prestao baviti se politikom, jer mi ona nikada, ni u najmanjoj mjeri, nije bila preokupacija. A što se tiče toga da mi je neko predviđao "sjajnu perspektivu" u SDA - to prvi put čujem, i to, naprosto, ne može biti tačno, jer sam ja uvijek bio daleko od ideologijskog jezgra SDA, zapravo od vrijednosnog sistema koji je nosila ta stranka, i koji se nametao uporedo sa odbranom zemlje. U stvari, ako se moj intimni politički *Weltanschauung* uopće može formulirati, onda je on ponajprije liberalističko-građanski, i to do te mjere da ne bih mogao pripadati ni stranci koja se upravo tako zove.

Danas se, nažalost, ostvaruje ona Miljkovićeva da će jednoga dana svi pisati. Doista, svi pišu, a tako je malo dobrih knjiga.

- Nisam siguran da je to što toliko ljudi nastoji pisati razlog za žalost. Prije bi se možda moglo reći da je to znak koji upozorava na jedan čudan, paradoksalan trend. S jedne strane, naime, književnost kao takva ima sve manji značaj, što je jedan evidentan proces, i književnicima je, čini mi se, izlaz da svi počnu pisati filmske scenarije kako bi "spasili" književnost seleći ju u novi medij. S druge, pak, strane - dešava se to o čemu Vi govorite. A možda je upravo ta detronizacija pisca sa himbenih romantičarskih visina u kal svakodnevice, izvršivši demistifikaciju književnosti i gurnuvši ju na rub društvenog interesa, istovremeno otvorila vrata silesiji barbarogenija koji još uvijek ne shvaćaju šta se desilo, pa su jurnuli na tu opustošenu poljanu uvjereni da svojoj bijednoj egzistenciji daju poseban, nadnaravni značaj time što su "pisci". Ništa u povijesti nije propalo bez valjanih razloga - rekao bi Hegel. Ja ipak vjerujem da to nije sudbina književnosti. Pa, eto, nešto govori i činjenica da se za pisce ustanovljuju sve nove i nove nagrade.

Pitanja formulirala Lejla Sarajlić

O OVOJ KNJIZI

Na to da *sklopim* ovu knjigu naveden sam prije svega unutarnjim razlozima, odnosno time što mi se ona kao takva već izvjesno vrijeme neodoljivo nameće kao forma rekapitulacije moga petnaestak godina trajućeg istraživanja i proučavanja *kulturno-povijesnih pojava* i praćenja suvremenih *umjetničkih nastojanja* na prostoru koji se uvijek u bitnome prepoznaje i određuje kao *tešanjski*. Međutim, *Svjetlosti kasabe* nije unaprijed osmišljen i cjelovit projekat nego posljedica posvećenosti, koja, doduše, daje mogućnost da se naslute i konture jedne knjige koja bi pokušala sveobuhvatno tretirati ono što je ovdje u podnaslovu eksplicirano. A tada bi bilo neophodno donijeti relevantne priloge i o historičaru dr. Ademu Handžiću, o prevodiocu i historičaru Hasanu Škapuru (njegovu bio-bibliografiju objavio sam u mostarskom časopisu *Kabes*, III/1997, 15, 50), o publicisti i književniku Todoru Vujasinoviću, o Momčilu Spasojeviću kao istraživaču tešanjske povijesti, o književnicima Kemalu i Seadu Mahmutefendiću koji su izdanci tešanjske familije Mahmutefendić (Galijašević), o novinaru i književniku Smailu Terziću, o slikarima Milošu Petroviću, Miralemu Srkaloviću Lali i Miroslavu Bratiću, i dr. Tada, sa nužno drukčijom kriteriologijom, vjerovatno ni neki ovdje uvršteni tekstovi (o pojedinim knjigama prvenstveno) ne bi imali mjesta, dok bi, opet, neki drugi morali biti pos-

tavljeni na nov način - na što bi navodio imeprativ cjeline. U takvoj bi strukturi veoma interesantno bilo vidjeti i Musu Ćazima Ćatića, i to ne da se iznova ispituju osobenosti njegova pjesništva, jer tekst o tome za ovakvu knjigu, nakon četiri objavljene monografije, posebno nakon Kazazove, bio bi suvišan, nego bi valjalo razmotriti njegovo specifično djelovanje u Tešnju koje je bilo naročito intenzivno pedesetak godina nakon smrti kada je, praktično, Ćatić postao ovdašnjom svetinjom. Moja je namjera, pa i sklonost prije svega, bila da pišem o onima o kojima nikako, ili gotovo nikako nije pisano, naročito o starijim: Ajanoviću, Zaplati, Mešiću, Aličiću. Stoga je i pozitivistički pristup tu osnova, a i pretenzija koju se tek unekoliko pokušalo nadići.

Primarni mi je cilj, dakle, da dam jednu sumu koliko-toliko dovršenih ličnih rezultata u proučavanju kulturne povijesti tešanjskoga kraja. A fragmentarnost u strukturi knjige, pa i unutar pojedinih priloga u njoj, možda najbolje odgovara onome što je realnost: *individualnosti duhovnoga varničenja* u jednom prostoru koji se u cijelosti može označiti *kasabom kao metaforom* - ako ne potpune noći, onda svakako konstantnoga malograđanskog, provincijskog sumraka koji samo što nije postao sveobuhvatnom tamom. Stoga bi i pokušaj jedne opsežnije sinteze bio delikatan zadatak, jer bi se susreo sa obavezom razjašnjenja činjenice da je, uistinu, malo šta sistemski djelovalo u kulturnoj povijesti Tešnja, ali da se neka čudna, "podzemna" energija ipak često ostrvljivala u pojedincima što su stvarali situaciju u kojoj su Tešnjaci prepoznavani kao ljudi naglašeno skloni onome što u užem smislu podrazumije-

vamo pod terminom *kultura*. Iako je i u ovom slučaju, pouzdano, posrijedi ona činjenica da mali narodi, odnosno sredine, imaju velike ljude samo sebi uprkos, ipak je unekoliko tačno da su ti istaknuti pojedinci u nekim periodima uspijevali sredinu vezati uz sebe i imati njenu podršku. Osobito 60-tih i 70-tih godina 20. stoljeća.

Konačno, da ne bude dileme - ističem da sve ove teme smatram, zapravo, dijelom ukupne kulturne povijesti Bosne i Hercegovine, te da, u tom smislu, i nije osobito važno to što se kriterij okupljanja - *tešanjski kraj* - može osporavati, jer se on ne želi nametati kao bilo kakva vrijednosna odrednica. (Na primjer: kakve to suštinske veze djelatnost Rudolfa Zaplate ima sa Tešnjem?) Ali, vjerujem da ni ovakva forma sistematizacije ne nosi po sebi ništa loše, pogotovu ako je svjesna vlastite relativnosti.

Nadam se da o svemu ponešto govore i tri uvrštena intervjua.

* * *

Svi tekstovi u ovoj knjizi prethodno su štampani ili javno čitani, kako slijedi:

I.

- **Nježnost heroike** - u reviji *Odjek* (Sarajevo), XLIV/1991, 7-8, 14. i 20. str.

- **Volja sputana okolnostima i tragedijom** - predgovor u knjizi Hamzalija Ajanović: *Izbor tekstova*, priredio A.B., Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2000, 7-26. str.

- **Jedan neizbrisiv trag u kulturi BiH** - predgovor u knjizi Amir Brka: *Rudolf Zaplata - bibliografija*, Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 2000, 7-11. str.

- **Abdurahman Mešić, urednik Novog behara** - časopis *Behar* (izd. KDB *Preporod*, Zagreb), IX/2000, 50, 29-30. U nešto drukčijoj varijanti ovaj tekst objavljen je prethodno kao predgovor u knjizi *Abdurahman Mešić*, priredio A.B., Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1997, 5-17. str.

- **Rešad Kadić i Tešanj** - predgovor u knjizi Rešad Kadić: *Sabit Abduzaimović, legionar broj 71.900... Doživljaji mladog Tešnjaka po Africi, Španiji i zemljama Sjevera*, priredio i bibliografiju Rešada Kadića sačinio A.B., Centar za kulturu i obrazovanje, Tešanj, 1999, 5-11. str.

- **Ahmed Aličić kao pisac historiografskih članaka** - u *Glasniku Rijaseta Islamske zajednice u BiH* (Sarajevo), LVIII/1996, 7-9, 489-496, te kao predgovor u knjizi Ahmed Aličić: *Historiografski članci*, priredio A.B., Općina Doboj-Jug, 2001, 7-19. str.

- **Generacija koja nije imala izbora** - izloženo na okruglom stolu *Generacija Izudina Alićehajića i začeci industrijskog razvoja Tešnja* održanom 11.9.1999. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju, potom objavljeno u *Tešanjskom almanahu*, I/2000, 1.

- **Među najznačajnijim bh. bibliografima** - ovdje je objedinjen novim podacima i činjenicama dopunjeni tekst *Sjajan bibliofil i bibliograf. Uz 65. rođendan*

Mustafe Ćemana, objavljen u časopisu *Islamska misao* (Sarajevo), XII/1990, 138, 59-60, sa intervjuom naslovljenim *Velik kao mrav* objavljenim u časopisu *Behar* (Zagreb), I/1993, 4-6, 28-29.

II.

- Tri knjige Alije Galijaševića o prošlosti Tešnja - sadrži tekstove koji su prethodno objavljeni kao pogovori u knjigama o kojima govore, a zatim i saopćeni na promocijama tih knjiga: I. - 27.6.1996. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju i 5.8.1997. godine u Kamernom teatru 55 u Sarajevu; II. - 1.3.1999. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju; III. - 8.9.2001. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju.

- Prvi tešanjski strip - kazano na promociji stripa 31.8.1996. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju, a potom objavljeno u listu *Tešnjak*, II/1998, 21,12.

- U slavu pozorišta - saopćeno na promociji knjige 23.5.2000. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju.

- Dvije knjige Ivice Budulice Strikana - prvi dio saopćen je na promociji knjige 3.2.2001. godine u Motelu *Čardak* u Usori i 25.5.2001. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju, drugi dio saopćen je na promociji knjige 20.4.2002. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju i istog dana u Motelu *Čardak* u Usori, a potom su ovako objedinjeni objav-

ljeni u časopisu *Most* (Mostar), XXVII/2002, br. 151 (NS - 62), 94-96. str.

- **Jezik u praznini egzistencijalnoga kruga** - saopćeno na promociji knjige 26.7.2001. godine u Motelu *Čardak* u Usori i 1.9.2001. godine u Tešnju, a potom objavljeno u časopisu *Krijesnica* (izd. Matica hrvatska, Zenica), VIII/2001, 21, 73-74.

- **Monografija familije Karahodžić** - pogovor u knjizi o kojoj govori, a zatim izloženo na promociji knjige 22.2.2002. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju.

III.

- **Od forme pojedinačnosti ka neoformljenoj sveopćosti** - prvi dio teksta pročitan je na otvorenju izložbe Hasana Mehinovića 17.12.1998. godine u tešanjskom Centru za kulturu i obrazovanje, zatim na otvorenju izložbe 20.1.1999. godine u Javnoj biblioteci u Lukavcu, kao i na otvorenju izložbe 1.10.1999. godine u Motelu *Čardak* u Usori, potom je objavljen u časopisu *Behar* (Zagreb), VIII/1999, 43-44, 22; drugi dio teksta kazan je na otvorenju Mehinovićeve izložbe 17.11.2000. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju i objavljen u katalogu iste izložbe, a potom su, objedinjeni na ovaj način, objavljeni u *Tešanjskom almanahu*, I/2000, 1, 198-201.

- **Pehlivan na tankome užetu** - prvi dio teksta kazan je na otvorenju izložbe Ahmeta Hundura u Narodnom univerzitetu u Tešnju 3.3.1992. godine; drugi dio saopćen je na otvorenju izložbe u Centru za kulturu i

obrazovanje u Tešnju 12.10.1996. godine i objavljen u katalogu iste izložbe, zatim je objavljen u katalogu i saopćen na otvorenju Hundurove izložbe 29.11.1996. godine u Kulturnom centru BiH u Zagrebu, te i u nekim drugim njegovim katalozima, a ovako objedinjeni objavljeni su u listu *Tešnjak*, II/1998, 23, 12.

- **Preko ruba harfa** - tekst je saopćen na otvorenju izložbe levhi Osmana Morankića 4.2.2000. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju, a potom je objavljen u *Tešanjskom almanahu*, I/2000, 1, 212-214.

- **U potrazi za tajnom** - saopćeno na otvorenju izložbe Tonka Rajkovače 17.5.1997. godine u Centru za kulturu i obrazovanje u Tešnju, a zatim objavljeno u listu *Tešnjak*, II/1998, 22, 12.

IV.

- **Duhovna vertikala u BiH ne postoji: postoje samo pojedinci kao svijetli primjeri** - objavljeno u listu *Ljiljan* (Sarajevo), 14.8.2000, br. 395, 46-47. str.

- **Svaki bosanski intelektualac mora da pročita Miloszevu knjigu 'Zarobljeni um'** - objavljeno u listu *Start* (Sarajevo), V/2002, 83, 65-67.

- **Književnik Amir Brka** - objavljeno u listu *Naša riječ* (Zenica), XLVII/2002, 3111, 5.

A. B.

Tešanj, lipnja 2002. godine

INDEX IMENA

A

Abduzaimović, Sabit 75, 76
Abdül-Hak Hamit 33
Ademović, Fadil 27
Adžamija Adeš, Fehim 140
Agić, Nihad 182, 183
Ahmetagić Čolo, Hamid 140
Ajanović, Ali-beg 30
Ajanović, Hamzalija *27-48*, 180, 202, 203
Ajanović, Ivica 47, 48
Ajanović (Mešić), Nasiha 36, 47
Alaupović, Tugomir 30, 31
Aličić, Ahmed *79-92*, 180, 202, 204
Alić, Adil 104
Alić, Husein 33, 40, 46
Alićehajić, Izudin 94, 95, 98, 99, 100, 124
Andrić, Ivo 151
Andrić, Nikola 25
Anđelović Adni, Mahmud-paša 112
Aristotel 24
Avdić, Selvedin 194
Azam Ebu Hanife 65

B

Bajraktarević Cale, Mehmedalija 140
Bajraktarević, Meho 138, 140, 155
Balić, Smail 108, 110, 113
Baljić, Salih 34, 37, 40, 46
Banović, Stjepan 24, 25

Bašagić, Safvet-beg 46, 54, 61, 63, 83, 86, 89, 107, 108, 109, 113
Baudelaire, Charles 152, 196
Begić, Azra 55
Begić, Hamid 183
Behmen, Mahmut 40
Behmen, Šefkija 37, 40
Biti, Vladimir 194
Bobovac, Ilija 24
Bognar, Zoran 198
Bojić, Mehmedalija 27
Boranić, Dragan 31
Borges, Jorge Luis 12, 187
Borić, Aras 183
Borojević, Milo 55
Brale, Božidar 55
Bratić, Franjo *149-152*
Bratić, Miroslav 201
Brkić, Miralem 131-135
Budulica Strikan, Ivica *143-148*, 205

C

Crnalić, Asim 113

Č

Čaušević, Mehmed Džemaludin 61

Ć

Ćatić, Musa Ćazim 32, 33, 98, 103, 105, 107, 140, 166, 185, 190, 191, 202
Ćato, Mahmud 83, 84
Ćeman, Mirza Hasan 104
Ćeman, Mustafa *101-114*, 139, 180, 204, 205
Ćorić, Boris 55

Ćorović, Vladimir 55

D

Deraković, Kasim 104
Dizdar, Hamid 98, 104, 107, 108, 183
Dizdar, Mak 133, 166
Dizdarević, Zija 76
Dominović, Ilija 49
Dubravić Đogo, Husein 24, 25, 59, 63
Dučić, Jovan 33
Dukatar, Ahmed 84

DŽ

Džanko, Muhidin 183
Dževad Fehmi 62

Đ

Đerić, Radoslav 129

E

Ejubović, Mustafa (Šejh Jujo) 103
Evlija Čelebija 83, 85

F

Fejzić, Nedžad 113, 195, 196
Ferhad-beg 88, 123, 179, 184
Filandra, Šaćir 27
Filipović, Muhamed 113
Filipović, Rasim 89

G

Galijašević, Alija *117-130*, 154, 164, 205
Galijašević, Halida 73
Galović, Fran 33

Garčević, Muhamed 89
Gilroy, Franck 139
Gombrovicz, Witold 182
Gojer, Gradimir 175
Grabovac, Filip 21
Gradaščević, Husein-kapetan 65, 103
Grahovac, Željko 143, 144, 145, 146, 195, 196
Gundulić, Ivan 31

H

Hadžiefendić, Remzija 113
Hadžić, Osman Nuri 108
Hadžikadić, Atif 34, 37
Hamidović, Muhamed 93
Handžić, Adem 89, 201
Handžić, Mehmed 83, 110, 113
Handžić Bata, Smail 140
Hatice Hatip 62
Hebbel, Friedrich 137
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 200
Hörmann, Kosta 22, 49
Hodžić, Huso 51
Hrasnica, Halid-beg 35, 40
Huković, Muhamed 113
Hundur, Ahmet *165-168*, 206, 207
Huntington, Samuel 197
Husedžinović, Hamzaga 46

I

Ibrahimpašić Fićo, Fikret 155
Ibrišimović, Nedžad 196, 197
Ilić, Vojislav 33
Imamović, Mustafa 27, 113
Isaković, Alija 98, 103, 104, 106, 193

J

Jelenić, Julijan 84
Jerković, Dušan 140
Jovanović Danilov, Dragan 187, 199
Jovanović Zmaj, Jovan 54
Jukić, Ivan Frano 54

K

Kačić Miošić, Andrija 21
Kadić, Alija 73
Kadić, Muhamed Enveri 83
Kadić, Rešad *69-78*, 180, 204
Kaić, Anđelka 84
Kajan, Ibrahim 183
Kamberović, Husnija 154, 183
Kantić, Rifat *137-141*
Karabegović Hasanbegov, Avdo 104
Karadžić, Vuk 24
Karahodžić, Salih *153-156*
Karamehmedović, Hamdija 34, 40
Kazaz, Enver 183, 188
Kemal Ataturk 64
Kemura, Ibrahim 35
Ključanin, Zilhad 183
Korajlić, Kemal 125-130
Korkut, Sakib 34
Kraljević, Marko 23
Kranjčević, Silvije Strahimir 33, 54
Kreševljaković, Hamdija 29, 30, 31, 33, 60, 83, 87, 88
Kruševac, Todor 55
Kruško, Izudin 131-135
Kujundžić, Atif 190, 192
Kujundžić, Enes 113
Kulenović, Tarik 113

Kulin ban 104, 111
Kumičić, Eugen 33
Kuripešić, Benedikt 112
Kurtović, Šukrija 37

L

Latas, Omer-paša 109
Latifić, Mahmut-aga 87
Livnjak, Jusuf 83
Lu Či 151

M

Maglajlić, Ibrahim 34
Mahathir, Mohamad 194
Mahmutefendić, Kemal 183, 195, 196, 201
Mahmutefendić, Sead 183, 201
Mandić, Mihovil 55
Mansur al-Katib 110
Margetić, Đuro 21
Martić, Grga 20, 54
Massignon, Luis 110
Matoš, Antun Gustav 54, 55
Mazalić, Đoko 51, 52, 55
Mažuranić, Ivan 31
Mažuranić, Vladimir 110
Mehinović, Hasan *159-164*, 206
Mešić, Abdurahman *57-68*, 180, 202
Mešić, Adem-aga 36, 37, 57, 108, 123, 141, 179, 180
Mešić, Hamza 57, 67
Mešić, Iso 67
Mešić, Salih 98
Mešić, Samija 67
Mešić, Samim 67
Mijatović, Anđelko 20, 24

Milosz, Czeslaw 187, 194, 207
Miljković, Branko 200
Morankić, Osman *169-172*, 207
Mujkić, Avdo 143
Mulabdić, Edhem 40, 59, 108, 113
Mularifović Tarifa, Ibrahim 140
Muradbegović, Ahmed 29, 40, 41, 43, 44, 103
Murko, Matija 31

N

Nametak, Abdurahman 98, 107
Nametak, Alija 57, 59, 60, 61, 73
Namik-Kemal 33
Neimarlija, Hilmo 113
Nejman, Aleksej 140
Niškanović, Miroslav 156
Nušić, Branislav 139

P

Palavestra, Vlajko 55
Pašić, Nikola 38
Patsch, Karlo 49
Pavelić, Ante 108
Petranović, Stevo 137, 139, 141
Petrović, Miloš 201
Pobrić, Edhem 95, 124, 127, 128
Predojević, Hasan-paša 90
Purivatra, Atif 27, 34, 35, 40

R

Rački, Franjo 41
Rajkovača, Tonko 173-176, 207
Renđeo, Ivan 20
Rešad Nuri Gintekin 62

Rizvić, Muhsin 32, 33, 57, 60, 61, 197, 198

S

Sarajlić, Lejla 200
Sarajlić, Šemsudin 40
Sarić, Salih 107, 124
Sidran, Abdulah 190
Sigelhuber, Georg 51
Sijarić, Ćamil 168
Sikirić, Šaćir 110
Smailbegović Pobro, Mehmedalija 140
Sokolović, Ferhat-paša 46, 89
Spahić, Vedad 183
Spaho, Fehim 62
Spaho, Mehmed 34, 35, 37, 40
Spasojević, Momčilo 138, 201
Srkalović Lalo, Miralem 201
Stanojević, Gligor 20
Stojanović, Slobodan 139
Sulejman Veličanstveni 89, 184
Sultanović, Zaim 86
Szymborska, Wislawa 194

Š

Šahinagić, Ibrahim-aga 47
Šahinović Ekremov, Munir 59, 63
Šayh Alauddin Bistani Musannifek 112
Šehić, Sadik 103
Šimić, Antun Branko 146
Šišić, Fuad 100
Škapur, Hasan 180, 201

T

Taler, Zdravko 53

Tanasić, Miloš 155
Tevfiq-Fikret 33
Terzić, Smail 107, 138, 140, 201
Tomić, Mihovil 19-26
Traljić, Mahmud 73, 79, 83, 92
Traljić, Seid M. 83
Truhelka, Ćiro 49

U

Unkić, Miralem 100

V

Velagić, Teufik 74
Vergilije 174
Veselinović, Janko 54
Vodnik, Branko 29
Vujanović, Vojislav 170, 186
Vujasinović, Todor 201

Z

Zahirović, Ajša 103, 104
Zaplata, Antun 51
Zaplata, Camilla 51
Zaplata (Szabo), Ida 51
Zaplata, Nada 54
Zaplata, Nikola 51
Zaplata, Rudolf *49-55*, 180, 202, 203, 204
Zaplata, Vladimir 54
Zgodić, Esad 7
Zweig, Stefan 194

O AUTORU

AMIR BRKA rođen je u Tešnju 25.10.1963. godine, gdje je završio osnovnu školu i Gimnaziju "Musa Ćazim Ćatić", a studij južnoslavenskih književnosti i maternjeg jezika okončao je 1987. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Poslije agresije na BiH vodi Centar za kulturu i obrazovanje u Tešnju u okviru kojeg je, pored ostalog, zasnovao izdavačku djelatnost u kojoj je do sada publikovano šezdesetak naslova.

Objavio je slijedeće knjige:

- *Prirodni redoslijed* (poezija), 1996,

- *Bjelina paspartua* (poezija), 1997,

- *Zavičajni muzej* (poezija i proza), 1998,

- *Antikrist u jeziku* (poezija), 1999,

- *Monografija grada* (roman, Nagrada Međunarodne kulturne manifestacije "Zeničko proljeće" za najbolju knjigu u Ze-do kantonu, Godišnja nagrada Društva pisaca BiH za 2001, nominacija za nagradu "Meša Selimović" za najbolji roman na bosanskom, hrvatskom, srpskom i crnogorskom govornom prostoru), 2001,

- *Na pergameni lica* (100 pjesama: ova knjiga objavljena je u izdanju Srpskog prosvjetnog i kulturnog društva "Prosvjeta" Sarajevo kao duologija, odnosno zajedničko izdanje sa knjigom *Kvintni krug* Dragana

Jovanovića Danilova, pjesnika iz Srbije - što je, kako naglašava izdavač, "prvi izdavački projekat u posljednjih deset godina u kojem isti izdavač u isto vrijeme štampa djela dvaju recentnih autora iz BiH i SR Jugoslavije"), 2001,

- *Antikristul în limba* (50 pjesama što ih je odabrao i na rumunski preveo Dumitru M. Ion, izd. Academia Internationala Orient-Occident, Bukurešt), 2001.

Poezija mu je prevođena i na engleski, slovenski i njemački jezik, te uvrštavana u antologije i panorame savremenog bh. pjesništva.

Osim ovoga, proučava kulturnu povijest tešanjskog kraja, čemu je rezultat sedam objavljenih knjiga. Povremeno u bh. periodici objavljuje i književnu kritiku.

Član je Društva pisaca BiH, te redakcija *Godišnjaka Bošnjačke zajednice kulture "Preporod"* (Sarajevo), časopisa *Diwan* (Gradačac) i *Znak Bosne* (Zenica).

SADRŽAJ

Prof. dr. Esad Zgodić:
Mehlem od bokvice (predgovor) 7

I.

Nježnost heroike (Narodna pjesma
Tomić Mihovil i Tešnjanin Alija) 19
Volja sputana okolnostima i
tragedijom (Hamzalija Ajanović) 27
Jedan neizbrisiv trag
u kulturi BiH (Rudolf Zaplata)..... 49
Abdurahman Mešić, urednik *Novog behara* 57
Rešad Kadić i Tešanj..... 69
Ahmed Aličić kao pisac historiografskih članaka. 79
Generacija koja nije imala izbora 93
Među najznačajnijim
bh. bibliografima (Mustafa Ćeman) 101

II.

Tri knjige Alije Galijaševića o prošlosti Tešnja 117
Prvi tešanjski strip 131
U slavu pozorišta 137
Dvije knjige Ivice Budulice Strikana 143
Jezik u praznini egzistencijalnoga kruga 149
Knjiga o tešanjskim Karahodžićima.....153

III.

Od forme pojedinačnosti ka neoformljenoj
sveopćosti (Slikarstvo Hasana Mehinovića) 159

Pehlivan na tankome užetu
(Dvije izložbe Ahmeta Hundura) 165
Preko ruba harfa (Levhe Osmana Morankića) 169
U potrazi za tajnom (Izložba Tonka Rajkovače) ... 173

IV.

Duhovna vertikala u BiH ne postoji:
postoje samo pojedinci kao svijetli primjeri 179
Svaki bosanski intelektualac mora da pročita
Miloszevu knjigu "Zarobljeni um" 187
Književnik Amir Brka 194

O ovoj knjizi 201

Index imena 208

O autoru 217

Hasan Mehinović

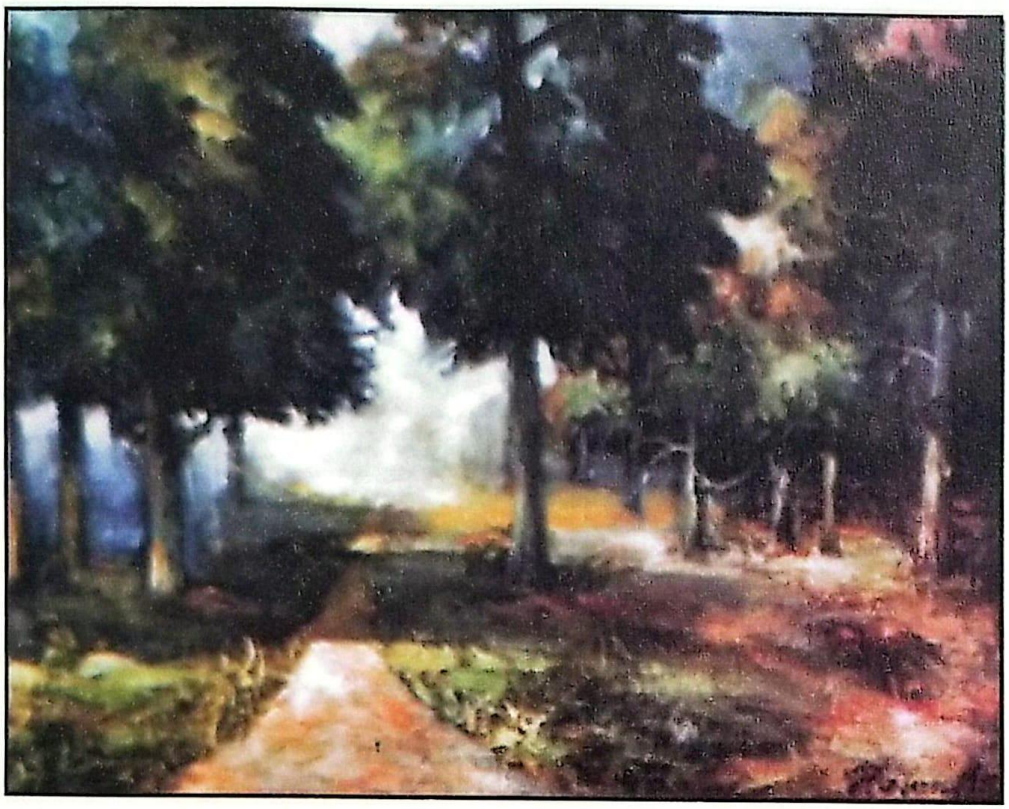

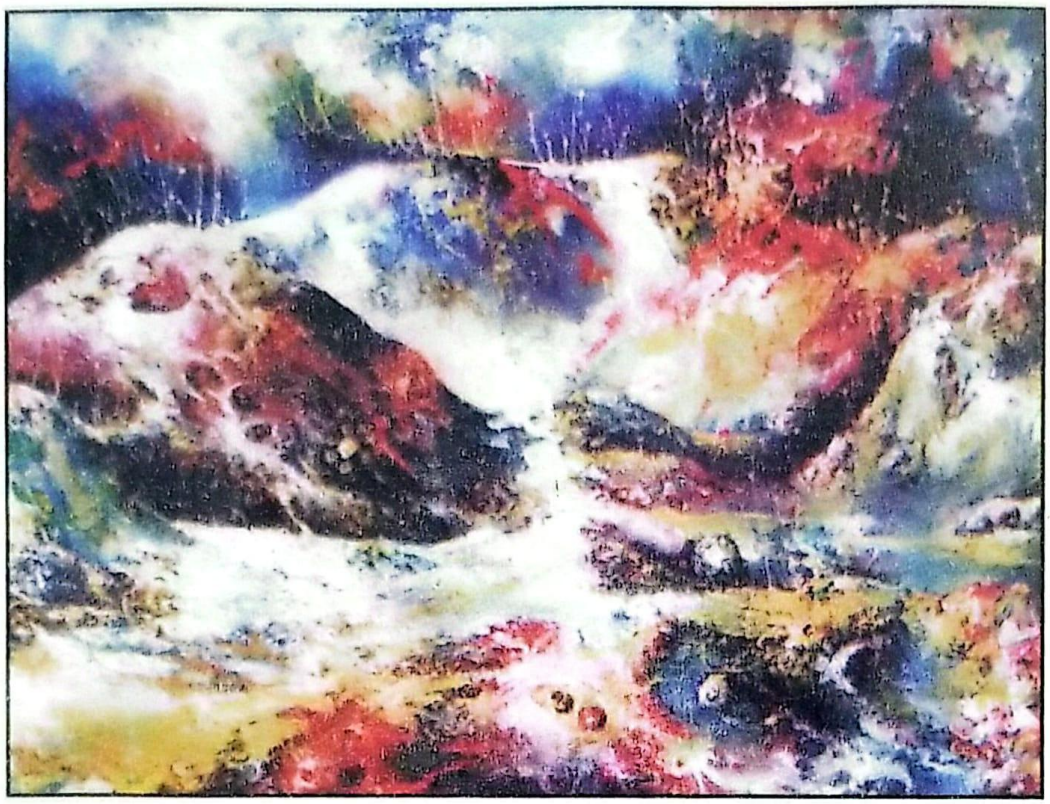

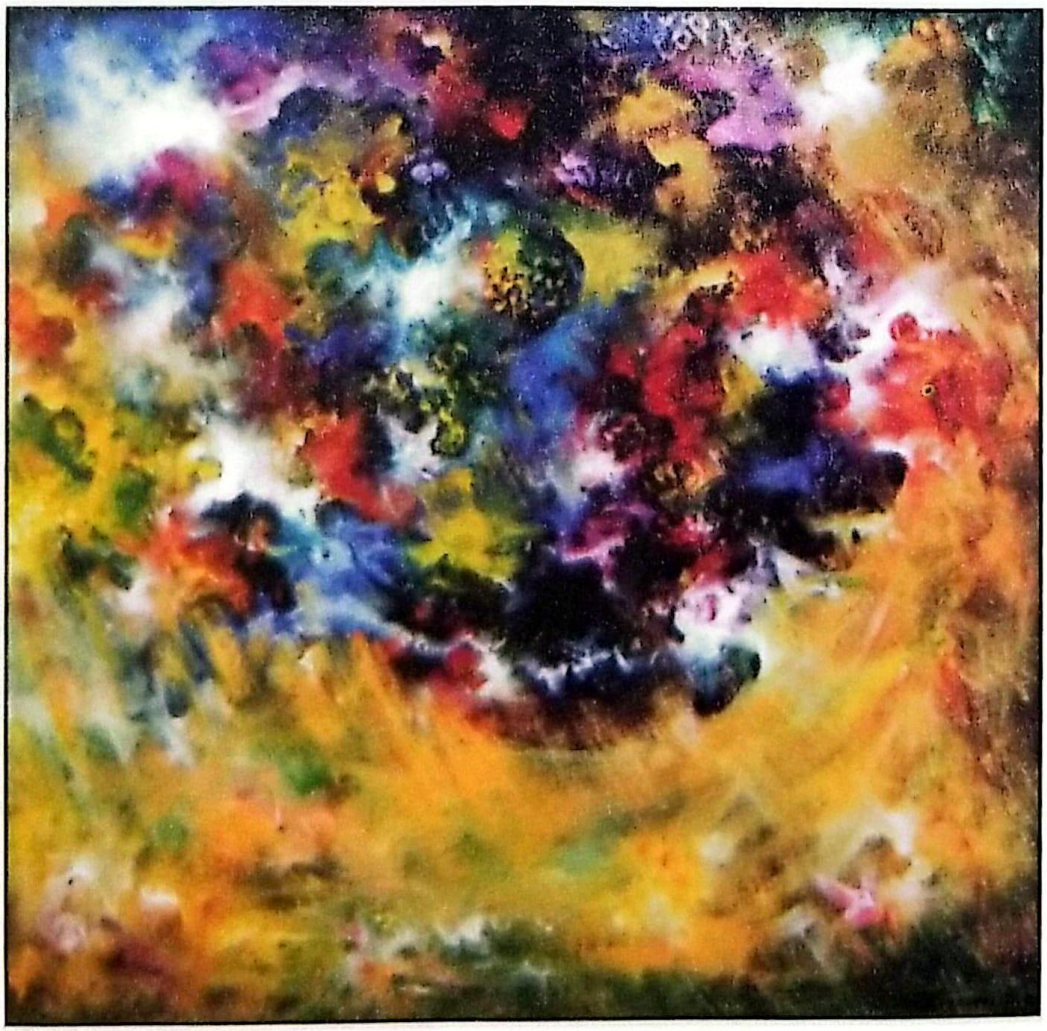

Ahmet Hundur

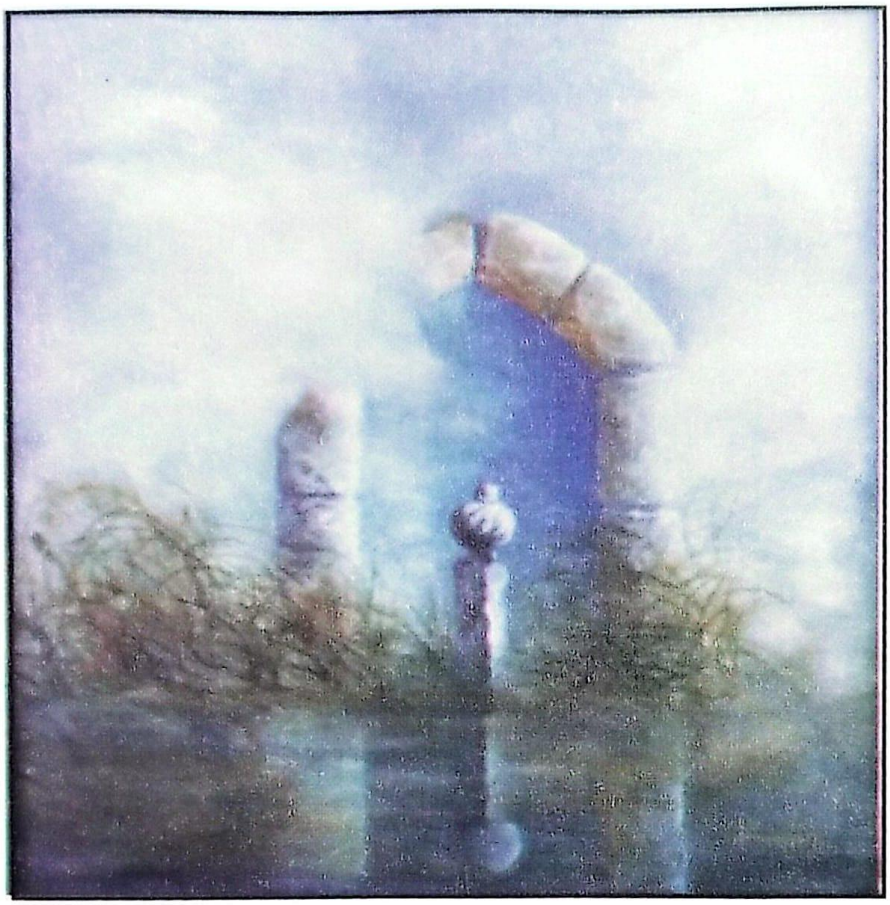

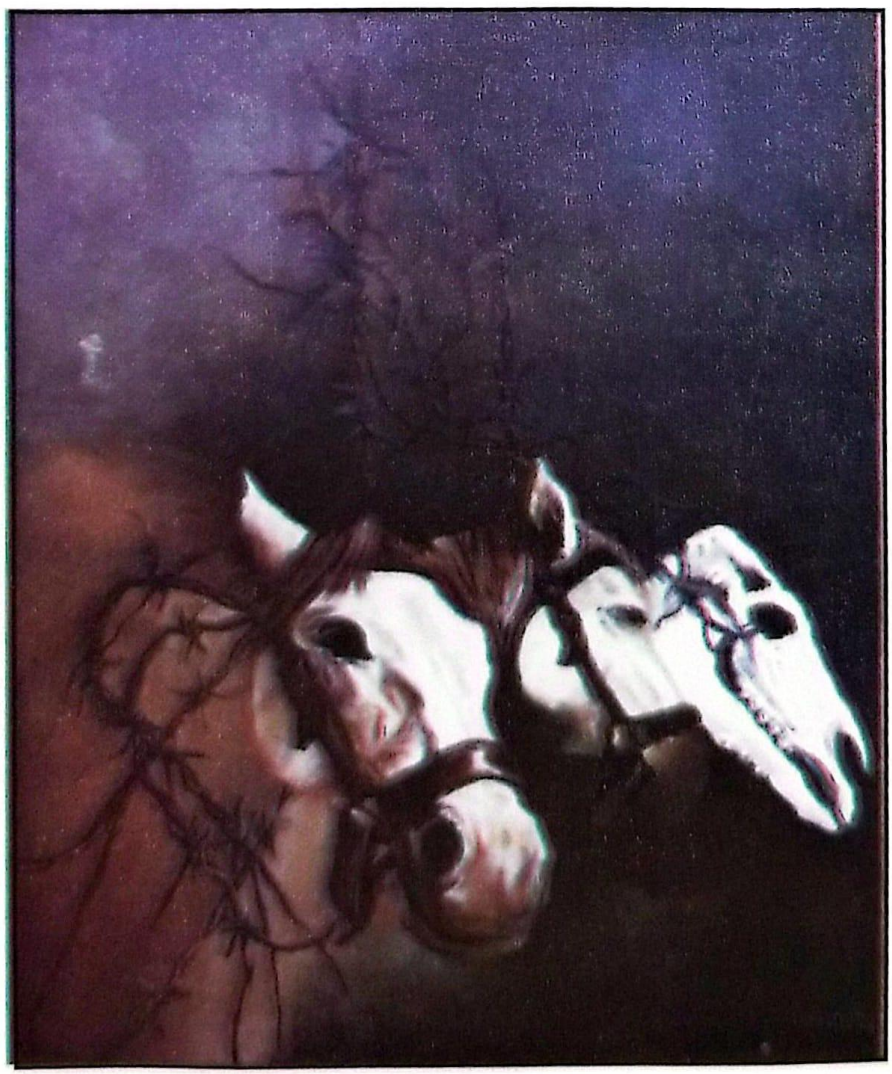

Osman Morankić

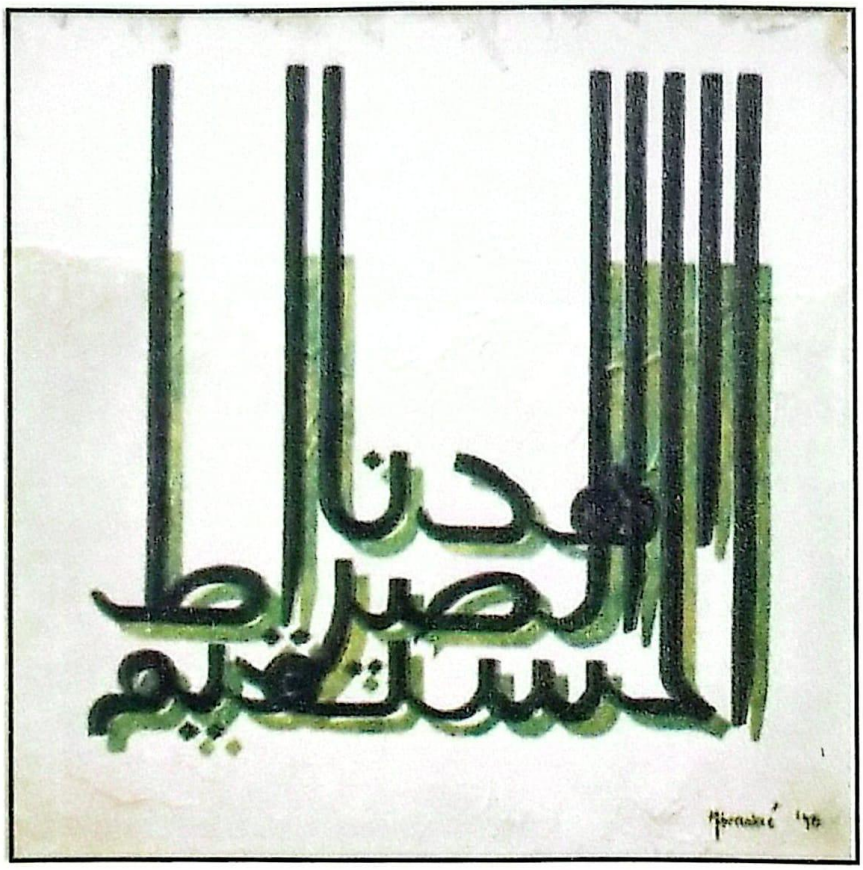

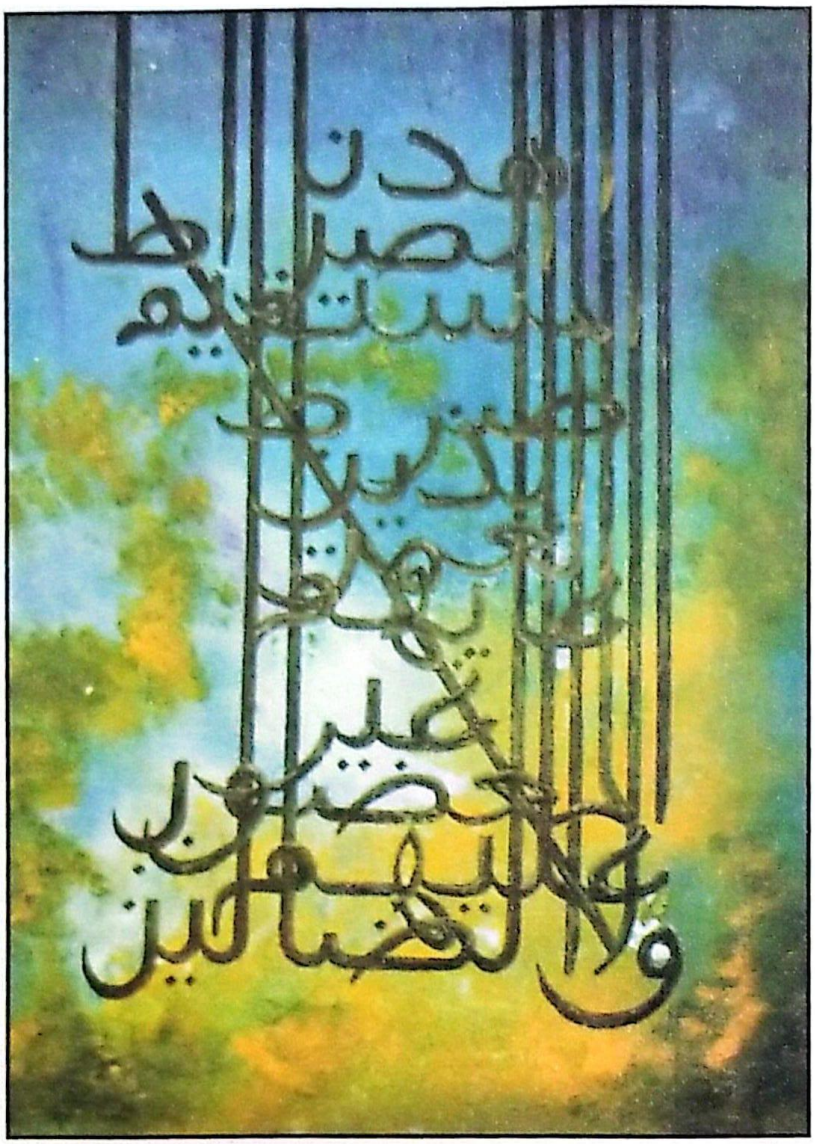

Tonko Rajkovača

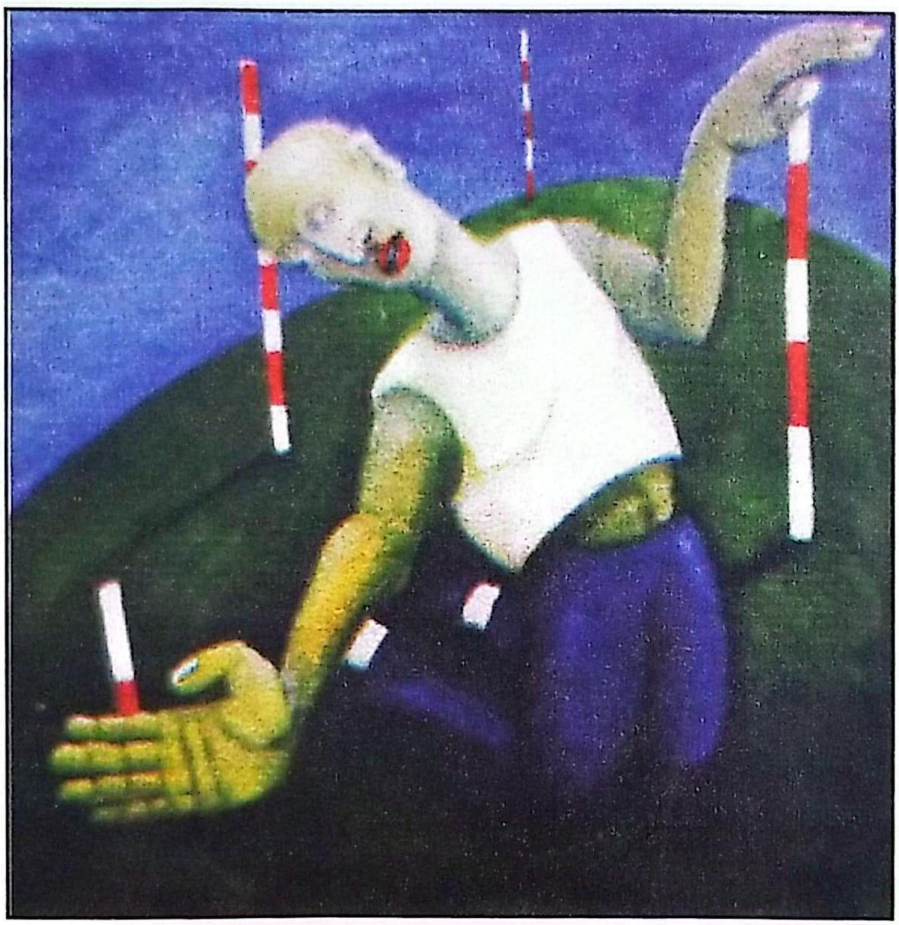

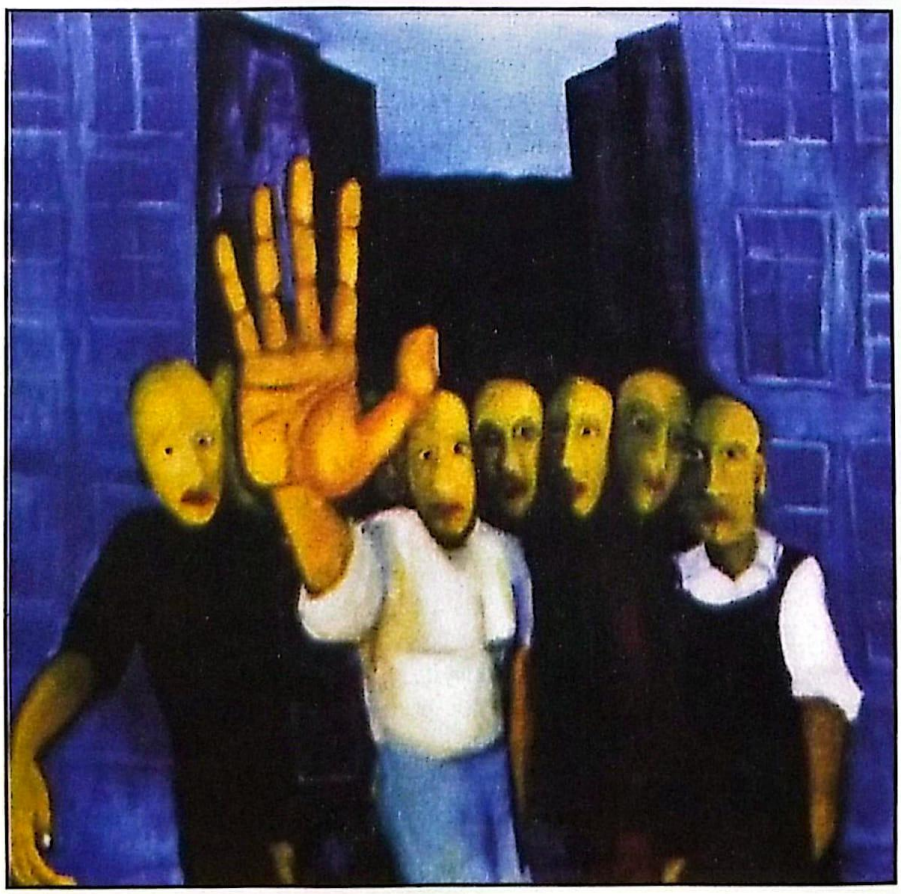

Doba je *u-stručavanja*. Vlada prisila ekspertokratije, a unutar nje i suprasubspecijaliteta. Znanje je do kraja razmrvljeno. Podjela rada do kraja invalidizira. Može li se tome doskočiti bar na tlu kratkih dometa ili u mikroskopskoj geografiji kulture?

Ovdje se Amir Brka pojavljuje izvan ovih povijesnih megatrendova. On je pjesnik i romanopisac. Književni historičar i kritičar, te likovni opservator. Istraživač je, kreće se u arhivama, piše i u historiografskome diskursu. Odjekuju i znanstvene intonacije. Izdavač i producent. Hroničar, vodič i meritum u kulturnoj javnosti. Protagonist multikulturalnosti, no, s bošnjačkom samosvijesti. Poeta i etičar otvorenog društva, ali bez zanosa apstrakcijama koje dezindividualiziraju, a identitete promoviraju u fikcije ili u irelevantne fluidnosti.

Dr. Esad Zgodić